“ҮХИБҮҮДЫЕ БУРЯАД СЭДЬХЭЛТЭЙГЭЭР ХҮМҮҮЖҮҮЛХЭ – МАНАЙ ЗОРИЛГО”

6 н.

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад Үнэн

1921 оной декабриин 21-hээ гарана

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной декабриин 19 Четверг

№ 50 (21949) (864)

Гарагай 5

www. burunen. ru

“АЛТАРГАНА” гэhэн Бүгэдэ буряадуудай уласхоорондын фестивалиин байгуулагдаhаар 20 жэлэй ойе угтуулан

“МҮНГЭН ХУН ШУБУУН” ЭРХИМ ДУУШАДЫЕ ЭЛИРХЭЙЛБЭ

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

12 н.

Уважаемые читатели!
Завершается подписка на I полугодие 2014 года. Спешите подписаться на наши издания!

Наименование издания	Периодичность	Условия	Подписная цена	
			На 6 мес.	На 1 мес.
Газета «Бурятия» Индекс – 50908	вт., ср., чт., пт	а) Через почту	824,64 руб.	137,44 руб.
		б) с получением в редакции	400,00 руб.	66,70 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	450,00 руб.	75 руб.
Газета «Буряад үнэн» Индекс - 50901	четверг	а) Через почту	386,22 руб.	64,37 руб.
		б) с получением в редакции	265,00 руб.	44,20 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	275,00 руб.	45,90 руб.
Газета «Спорт - Тамир» Индекс – 31113	среда	а) Через почту	226,5 руб.	37,75 руб.
		б) с получением в редакции	220,00 руб.	36,70 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	250,00 руб.	41,70 руб.
Журнал для детей «Одон» Индекс – 73879	ежемесячно 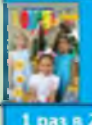	а) Через почту	271,92 руб.	45,32 руб.
		б) с получением в редакции	270,00 руб.	45 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	270,00 руб.	45 руб.
Журнал «Байкал» Индекс - 78408 Журнал «Байгал» Индекс - 78407	1 раз в 2 месяца	а) Через почту	503,61 руб.	167,87 руб.
		б) с получением в редакции	420,00 руб.	140 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	420,00 руб.	140 руб.

Буряадай Правительство: хүгжэлтын шэглэл

ШЭНЭ ОНЬҺОТО ЭМНЭЛГЫН ГАЗАРНУУД ШАЛГАГДАБА

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын, Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич гэгшэд Улаан-Үдэ хотын гурбан шэнэ эмнэлгын эмхинүүдые хаража үзэбэ.

Эгээл түрүүн хүрэһэн эмхи - "Вита" гэһэн амбулаторно-диализай түб шэнэ хоёр диализна таһагуудые харуулба. Энэ шэнэ түхеэрэлгэтэй түб хэмэл бөөрэтэй үбшэнтэниие дэмжэжэ, хоёр үдэрэй нэгэ удаа диализна туһаламжа хэжэ байдаг. Энэ түбэй үгы байхада, Республиканска больницада хуушан оньһо аргаар эмшэлэлгэ үнгэргэгдэдэг байгаа.

- Иимэ түбэй ажалладаг болоходонь, хуушан газартань энэ аргын туһаламжа хэгдэхэеэ болихо бшуу, - гэжэ Вячеслав Наговицын тэмдэглээ.

Хоёрдохи ошоһон газар хадаа СПИД ба бусад халдабаритай үбшэнһөө һэргылэмжын түб. Эндэ шэнэ байшангай 2-дохи шатын барилга түгэсэбэ. Комплекс гурбан байшанһаа бүридэнэ. Эгээл түрүүшын лабораторно байшан 2012 оной февраль һара соо нээгдээ һэн.

Энэ хоёрдохи шатын барилга хадаа республикын ажаһуугшадта шэнэ оньһо техникын аргаар элдэб һэргылэмжын, халдабарита үбшэ һүжэрүүлэнгүй аргалхын ба түргэн шанартай туһаламжа хүргэхэ аргатай болоно.

Тус барилгада Федеральна тусхай зорилгото "Вич-инфекци" гэһэн программын шугамаар федеральна ба республикын жаса мүнгэн зөөри үгэнэ.

Гурбадахи шалгаһан газар - "Диамед-2" гэһэн эмнэлгын түб. "Диамед" гэһэн түб Буряад Республика дотор 8-дахи жэлээ ажаллана. 2013 оной туршада энэ түбэй шэнэ оньһон технологиин түхеэрэлгэнүүдые худалдан абаһан гаргашада үгэнэй талаһаа тэдхэмжэ олгуулагдаа. "Высокие репродуктивные технологии" гэхэдээ, хэмэл шэнэ оньһон аргаар үхибүүдэй мүндэлэлгэ болоно. Залуу гэр бүлэнэрэй үхибүүдтэй боложо ядахадань, энэ эмнэлгын газарта тэдээндэ ерэхэ 2014 оной январь һараһаа туһаламжа үзүүлэгдэжэ эхилхэ юм.

Цырегма САМПИЛОВА.

Соёлой һонин

МОНГОЛДО ОЛЕГ ЮМОВАЙ НАЙРУУЛГАНУУД ҺАЙШААГДАА

Тээмэндэ Монгол ороной "Blackbox" гэжэ нэрэтэй театрта Буряадаа хаа-хаанагүй суурхуулжа байдаг театральна режиссёр Олег Юмов гурбан шэнэ зүжэг үндэр хэмжээндэ табижа, монгол харагшадые бахархуулһан, баясуулһан байна. "В чаще", "Стулья", "Любовь людей" гэжэ нэрэтэй зүжэгүүдэй премьерэнүүд театр шэнжэлэгшэдэй, харагшадай халуун анхарал татаба. Буряад Республикын габьяата артист Баста Цыденов Монгол ошожо, премьерэнүүдыень хаража, манда орожо хөөрэхэдөө, "монгол артистнуудай баян арга боломжонууд дээрэ мэргэжэлтэ режиссёрой онол аргануудд нэмэгдэжэ, һайн үрэ нүлөө үзүүлээ гэжэ сэгнэхээр" гэжэ онсолбо. Ерээдүйдэ энэл театртай хүдэлжэ, аяар 16 зүжэг табиха хүсэлтэй Олег Юмов хэлэхэдээ, "намда монгол артистнуудтай хүдэлхэдэ, ехэ һонин байгаа, юуб гэхэдэ, тэдэнэр ехэ зохидоор наадана, хэлэһэн үгыешни тон анхарал-тайгаар шагнана, үйлэнүүдтээ оруулжа шадана, ехэ удаан саг соо рольнууд дээрээ ажаллана. Тиигээдшье анхан Россидаа "В чаще", "Стулья" гэһэн зүжэгүүдые найруулан табиһан байгааб. Зүжэгүүдые табингүй амарха үедөө һайн номуудые уншахадаа, һонин кино гү, али зүжэг харахадамни, намда шэнэ, удхатай, гүнзэгы бодолнууд түрэдэг гэжэ һанагшаб..." гэжэ Олег Юмов тэмдэглээ һэн.

ИСПАНИИН ДУУШАН БУРЯАДТАМНАЙ УРИГДАНХАЙ

Байгалай рождественскэ фестивалиин "Роскошь" гэһэн проектые (авторынь Н.Уланова) бэелүүлэн, ерэхэ жэлэй январиин 10-да Буряадай гүрэнэй филармониин урилгаар Испаниин Валенсидэ түрэһэн бэлигтэй дуушан, баррокын үеын зохёолнуудые гүйсэдхэдэг Евгения Бургойне (меццо-сопрано) ерэжэ хабаадахаар хараалагданхай юм. Венскэ университедтэ, тиихэдэ суута Ла Скала театрта мэргэжэлээ дээшэлүүлһэн дуушан, бүхэдэлхэйн оперно "одод" болохо Лейла Генджер (сопрано), Ширли Веррет (меццо-сопрано), Лео Нуччи (баритон) гэгшэдэй һургуули гаража, уран бэлигээ хурсадхаа. Тиихэдэ Италиин бүхы дэлхэйдэ мэдээжэ дирижёр Риккардо Мути гэгшэтэй амжалтатай хүдэлһэн байна.

МАРКЕТИНГЫН ТҮРҮҮШЫН СЕМИНАР

Үндэһэтэнэй номой сангай ажалай талаар харилсалгын, уулзалгын зал соо маркетингын түрүүшын семинар үнгэргэгдэжэ, "Умная реклама" гэһэн соёлой болон бусад һалбариин хүдэлмэрилэгшэдэй маркетингын ажалда зорюулагдаа. Эндэ театр шэнжэлэгшэ Туяна Николаева, Үндэһэтэнэй номой сангай таһагые даагша Ольга Пашкова, мэдээжэ фото-корреспондент Анна Огородник, графическа дизайнер Амгалан Ринчинэ, маркетолог Екатерина Ондар, журналист, менеджер, поэт Евгения Фахуртдинова, бусад хабаадажа, өөһэд өөһэдынгөө ажалтай үншагшадые танилсуулһан байна.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

ОРОДОЙ ХААШУУЛАЙ ҮНЭТЭ БАЯЛИГ

Буряад ороной Үндэһэтэнэй музейдэ Кремлиин жасаһаа уран һайханай бүтээлнүүдэй выставкэ хоёр һарын турша соо үнгэрбэ. Хоёр һарын туршада выставкэдэ 12 мянганһаа үлүү хүн зон ябажа хараба. Агууехэ Петрһоо Павел императорай үе саг болотор, бүхы тэрэ үеын байдалай гэршэлгэнүүд, хубсаһа хунар, элдэб олон зэмсэгүүд, гоёлтонууд, амһартын зүйлнүүд ехэ олоор табигдажа, тэрэ үеын уран һайханай болон үйлэдбэриин гэршэлгэнүүдтэй манай нютагаархидые танилсуулба.

Тэдэниие хараһан хүн бүхэн тэрэ ямар үе саг байгааб, юугээрээ һонирхолтой, юугээрээ илгаатай байгааб гэхэ мэтын мэдээсэлнүүдые абаа. Россиин империин хүсэ шадалдаа орожо байһан эгээл һүрөөтэй, хүсэтэй үе сагай гэршэлгэнүүд бултанда ехэ һонирхолтой байба. Зуугаад гаран үзэсхэлэнтэ һайхан экспонадууд соонь Екатерина хатанай ашанартаа бэлэглэһэн олон тоото амһарта, Агууехэ Петр хаанай агнуурида хэрэглэһэн буу, гоёомол кафтан, агууехэ князьнуудай орденууд, хатадай ба бүри ондоо дээдэ түрэлтэй һайд ноёдой гоёлтонууд олондо һонирхолтой байба. Энэ выставкэ Буряад ороной 90 жэлэй ойн баяр ёһололдо зорюулагдаа.

Баира БАЛЬБУРОВА.

БУРЯАД ХЭЛЭ ГАНСА ҺУРГУУЛИДА БЭШЭ, БАРАНДАА ҮЗЭЭ!

Буряад хэлэ яажа аршалха, хамгаалхаб гэһэн асуудалмүнөөдэрэй гол шиидхэхэ асуудал болонхой. Буряад Республикын Арадай Хуралай февраль һарада үнгэрхэ удаадахи сессиин хараада буряад хэлэ эрдэм һуралсалай эмхинүүдтэ үзэлгэ тухай асуудал табигдаха бэзэ. Харин мүнөө буряад хэлэнэй патриодууд яажа буряад хэлэеэ нэбтэрүүлхэ, дэлгэрүүлхэ тухай хэлсэхэ ёһотой бэшэ гүбди? Али баһа дээдын засагай зургаанай шиидхэбэри хүлеэхэ гүбди? Буряад хэлэнэй грамматика шудалха гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Зүгөөр буряадаар хүниие дуугаруулжа һургаха гээшэ тиимэшье орёо асуудал бэшэл даа.

Яажа буряад хэлэндэ түргэн мүрөөр һургахаб гэһэн һанамжа-мэдүүлгэнүүдтээ бидэнтэй хубаалдажа, олониитэдэ мэдүүлжэ байгыт даа гэжэ урялнаб.

Буряад арадай саашанхи хуби заяан мүнөөдэрэй засаг түрэ ба олониитын хараада табигдаад байна. Ямар шиидхэбэри, ямар хэмжээ ябуулганууд мүнөөдэр эрхилэгдэнэб, тэдээнһээ буряад хэлэнэй хүгжэлтэ, буряад яһатанай үндэһэн хүгжэлтэ дулдыдана. Энэ һанамжа ганса би бэшэ, мүн олон зон мэдүүлнэ. Жэшээнь, минии хөөрэлдэһэн хүн хадаа **Юрий Содномович Балханов**. Энэ хүмнай эгээл дээрэ хэлэгдэһэн асуудалаар һүүлэй хэдэн жэлэй туршада һанаата, бодолгото болодог юм.

- Минии эжы, аба буряад хэлэ һайн мэдэдэг, дуугардаг, минии үетэн ойлгодогшье һаа, дуугаржа шадахагүй, харин манай үхибүүд дуугархаһаа байха, ойлгоношьегүй ха юм даа. Тиимэһээ хэрбэеэ минии үетэн - 40-өөд наһатайшуул буряад хэлэеэ шудалжа, хамгаалжа дэлгэрүүлээгүй һаамнай, 20-30 жэлэй үнгэрхэдэ, манай хүүгэд, аша зээнэрнай юундэ түрэһэн хэлэнэйнгээ үгы хэгдэжэ байхада, абяагүй байгаа зомта, юундэ юушье хээгүйбта гэжэл зэмэлхэ эрхэтэй. Тиимэһээл түрэлхи буряад хэлэеэ аршалха, хамгаалха - манай нангин уялга, - гэжэ Юрий Балханов мэдүүлбэ.

Тэрэнэй һанамжаар, хэлэ хамгаалгын талаар хэмжээ ябуулганууд тухай проектнүүдые дэмжэхэ онсо эмхи-жаса байгуулха хэрэгтэй. Ажалай һүүлээр гү, али амаралтын үдэрнүүдтэ хэлэ шудалха уулзалга, курсануудые эмхидхэхэ хэрэгтэй. Энэнь хадаа һургуули, офис бэшэ, харин дасангууд соо эмхидхэхые тэрэ дурадхана. Эндэ буряад хэлэ шудалха, соёл заншал тухай, шажан мүргэлэй ойлгосонуудтай танилсуулха хэрэгтэй. Энэ хэмжээ ябуулганууд томошуул үхибүүдээ абаад ерэхэ аргатай.

Үшөө ямар һанамжануудые дурадхаха байнабта, хүндэтэ уншагшад?

Минии һанахада, олон зоной ябадаг дэлгүүр ба бусад газарнуудта нэгэ үдэр ганса буряад хэлэн дээрэ дуугарха хэрэгтэй. Тэрэ үдэр хаанашье яба, адли бүхы зон буряадаар дуугарха болоно. Һарюу марюу дуугарбашье, тиигэһээр мүлигдэхэл хэлэмнай. Мүнөөдэр Буряад хэлэнэй үдэр гэжэ соносхол бэшээтэй байха. Буряад яряанай хэлэнэй толи-разговорнигуудые зохёохо хэрэгтэй. Долоон хоногой нэгэ үдэр хаанашье ябабал, буряад хэлэн зэдэлжэл байха. Больница, магазин, аптекэ, эдеэнэй газарнууд булта тэрэ үдэр буряадаар дуугарха хүнүүдые табиха болоно бшуу. Тиигэжэ ажабайдалдаа буряад хэлэ нэбтэрүүлгэ баһал шухала хаш.

Цырегма САМПИЛОВА.

Баяр МИНЖУРОВ:
«МАЛАЙ ҮБЭЛЖЭЛГЭ БАРАГ ҮНГЭРЖЭ БАЙНА»

Буряад Республикын Хүдөө ажахын ба эдеэ хоолой министерствын мал ажалай таһагай дарга Баяр Энэбэшиевич Минжуров мүнөө республикын хүдөө ажахынуудта үнгэржэ байһан малай үбэлжэлгэ тухай хөөрэжэ үгэһэн байна.

Заншалта ёһоороо малай үбэлжэлгэ октябриин 1-һээ эхилээ гэжэ тоологдодог. Харин мүнөө жэлэй тэжээл бэлдэлгэ октябрь һара соо үнгэргэгдэжэл байгаа бшуу. Энэнь хадаа удаан сагта дулаан байһан сагай уларилһаа дулдыдаад, хүдөөгэй худэлмэрилэгшэдтэ тэжээл бэлдэлгэдэнь туһа боложо үгөө гэбэл, алдуугүй.

- Мүнөө жэлэй малай үбэлжэлгэ хэр үнгэржэ байнаб?

- Мүнөө жэлэй үбэлжэлгэдэ бүхыдөө Буряад Республика дотор 450 толгой мал ондо оронхой. Тэдэниие тэжээхын түлөө нэгэ толгой малай тоогоор 466,9 мянган тонно тэжээл бэлдэгдээ. Энэнь хадаа нёдондоной тоо баримтаһаа 5 процентээр дээшэлээ.

Хүдөө ажахынуудта 130,9 мянган центнер тэжээл бэлдэһэн байна. Байра соонь байгаад үбэлжүүлхэ талаар 21 центнер тэжээл бүридхэгдөө.

Хүдөө ажахын эмхинүүдтэ республикын зорилгото программада хабаадагшад бии юм. Тэдэнэр 2013 ондо нэгэ толгой малда 24 центнер бэлдээ бшуу.

2013 оной тэжээл бэлдэлгэдэ зарим ажахынар яһала амжалта туйлаа. Тэдэнэй тоодо Кабанскын аймаг - 22,1 центнер, Тарбагатайн аймаг -14,5, Прибайкальска аймаг -14 центнер, Мухар-Шэбэрэй аймаг - 13 центнер нэгэ толгой малай тэжээл бэлдээ.

Үнгэржэ байһан энэ жэлдэмнай ган гасуур тохёолдожо, малай тэжээл бэлдэлгэдэ баһал һаад ушаруулагдаа. Илангаяа Баунтын, Ахын аймагууд ехээр хохидоо. Бусад аймагуудта орходоо, эдэ хоёр аймагууд малай тэжээл нэгэ бага үсөөн бэлдэбэ. Гэбэшье, Ахын аймаг үбһэ худалдан абаха тухай хэлсээнүүдые Кабанскын ба Түнхэнэй аймагуудтай баталһан байна. Мүн баһа Эрхүү можоһоо тэжээл худалдан абажа асарна.

- Энэнь ехэ гарзатай болоно бэшэ гү?

- Зүб лэ даа. Хүдөө ажахын үйлэдбэриин зүйлэй бэеэ дааһан сэн үнэтэй болоно ха юм даа. Үнэ сэнтэйгээр худалдажа абтагдаһан тэжээлээр мал эдеэлүүлээд, мяханай үйлэдбэриин зүйл ехэ үнэтэй болоод байхадань, тэрэниие үнэтэйгөөр худалдажа шадаагүй һаа, ехэ гарзатай. Эндэ гүрэнэй талаһаа тэдхэмжэ үгөөл һаань, гарза болохогүй. 2013 оной туршада тэжээлэй бэеэ дааһан сэнгэй дээшэлһэн ушарнуудта гүрэнэй тэдхэмжэ, компенсаци үгтэхэ тухай хэлсэгдээ һэн. Мүнөө сагта гахайн ба шубуунай мяха үсхэбэрилдэг үйлэдбэриин ажахыда хабаатай болоно. Хэрбэеэ 2012 оной дүрбэдэхи кварталда гарзатайгаар мал тэжээбэрилбэл, мүнөө данса саарһаяа бэлдэжэ, гүрэнэй тэдхэмжэ абахын тула бүридэлдэ абтаха болоно.

- Ганса гахай ба тахяагай үйлэдбэриин эмхинүүдтэ тэдхэмжэ үгтэхэ болоно гү? Тиимэ ажахынууд республика дотор олон гээшэ гү?

- Манда тиимэ оройдоол 3 ажахы тоологдоно. "Талан -2" гэһэн гахайн фермэ, Тарбагатайн аймагай «Николаевский» гэһэн хаамал түхэлэй акционернэ эмхи ба Улаан-Үдын тахяагай фабрика гээд бии юм. Тахяагай фабрика гүрэнэй тэдхэмжэдэ хүртэбэл, хүгжэхэ, өөдөө бодохо харгыда гараха бшуу. Буряад угсаатанайнгаа заншалта мал үйлэдбэрилһэн малшад, хонишод, адуу баригшад мүнөөдэрэй байдалаар малай тэжээлээр бүрин ханганхай. Удаан дулаан байбашье, хүйтэржэ, саһан хагда ногоо хушажархёо, тиимэһээ малшад малаа байра дээрэнь тэжээхэ баатай болоно. Бэлшээринүүд хаагдабашье, малда үбэлжөөндэнь хүрэхэ үбһэ тэжээл бүрин бэлдэгдээ.

- Сагай уларилай оһолто ушарнууд тохёолдоно гээшэ гү?

- Тон ядашоод, тулижа байһан ажахынууд үгы ха юм. Загарайн аймагай КФХ-гай ажахыда намар бэлдэһэн үбһэ тэжээлынь булта шаташоо һэн. Бидэнэй туһаламжаар тэрэ үмсын фермертэй хэлсээ баталжа, үбһэ тэжээл зөөжэ, шэрэжэ, малдаа хэрэгтэй тэжээл худалдан абажа шадаа.

Нёдондо Ахын аймагта уларилай шалтагаар онсо байдал соносхогдоо бэлэй. Тиимэһээ энэ аймаг ба бусад малай тэжээл багаар бэлдэһэн аймагуудые шалгажа, һара бүри, долоон хоногой нэгэ удаа тэдэнэй мэдээсэл-тоосоо шагнагдажа байдаг. Тиигэжэ мүнөө малай ажахынуудай жэлэй үбэлжэлгэ яһала ядамаггүй үнгэржэ байна гэжэ хэлэлтэй.

- Улаан-Үдын тахяагай фабрикын үйлэдбэрилһэн үндэгэн ехэ үсөөнөөр наймаанда байдаг. Ехэнхи ушарта Красноярскын үндэгэн худалдагдана. Энэ ямар шалтагтай гээшэб?

- Теэд Улаан-Үдын шубуунай фабрика ядаралтай байдалда оронхой гэжэ хэлэхын аргагүйл. Яһала өөһэдыгөө хангадаг үйлэдбэритэй. Саашаа дабшаха хүгжэлтын шэглэлэй хараа түсэбүүдые баримталһан. Бүрин тогтонижоһон ажахы бшуу. Тэдэнэй үндэгэн ондоо тээһээ асарһан үндэгэнһөө нэгэ бага үнэтэй. Гэбэшье, өөһэдынгөө худалдан абагшадаар дэлгүүрынь дүүрэнги, найдамтай, бэрхэ ажаллажа байдаг юм. Гансал муунииньюуб гэхэдэ, Буряад Республика дотор ори ганса өөһэдын тахяагай зүйл үйлэдбэрилдэг эмхи ха юм.

- Һайнта даа, Баяр Энэбэшиевич! Танай хүнгэн бэшэ, харюусалгата ажалдатнай амжалта хүсэе!

Цырегма САМПИЛОВА.

ХАЙШАН ГЭЭД ХУУРМАГ ҮЙЛЭДБЭРИЛЭГШЭДТЭЙ ТЭМСЭХЭБ?

ЗҮГЫН БАЛ ҮЙЛЭДБЭРИЛЭГШЭД НЭГЭДЭБЭ

ЗҮГЫН бал (мёд) сэнтэй, бэе махабадта ехэ туһатай, дом арга, эдеэндэшье хэрэглэгдэдэг зүйл гээшэ. Һүүлэй жэлнүүдтэ зүгын бал элдэб хуурмагаар үйлэдбэрилдэг зон олошороо. Үнэхөөрөө бал байһыень элирүүлхын аргагүй болошоо.

Хүршэ Хитад гүрэнһөө асарагдаһан бал багахан үнэ сэнтэйгээр худалдагдана. Зүгы үйлэдбэрилэгшэдэй ажал хүшэр, олон гарашатай ха юм. Тиимэһээ хуурмаг үйлэдбэриин зүйлтэй зүрилдэжэ, дэлгүүрэй харилсаа эрхилхэнь бэрхэшээлтэй. Манай республика доторой зүгы баригшадай үйлэдбэриин зүйл мүнөөдэрэй дэлгүүр хангахагүй ха юм даа. Тиигэжэ шиидээд, республикын зүгышэд нэгэдэжэ, өөһэдын Эблэл байгуулха гэжэ шиидээ. Энэ ниитэ эмхи байгуулха талаар эмхидхэлэй ажал республика дотортоо мэдээжэ зүгышэн Валерий Васильев ударидаба.

Валерий Эммануилович угаараа зүгышэн юм. Зүгышэн нагасындаа үндыһэн хүбүүхэн зүгы үйлэдбэритэй хара багаһаа танил. 1973 онһоо Улаан-Үдэдэ Нина Андреевна Жигульская зүгы үйлэдбэрилэгшэдэй курс эмхидхэһэн юм. Тэрэ һуралсалда Валерий Васильев ябажа, өөрын пасека байгуулаа. Һүүлэй 70 жэлэй туршада Зэдын аймагай газар дээрэ зүгын бал үйлэдбэрилөө. Һүүлдэнь Тальцыһаа дүтэхэнэ хуушан Кумыскын газарташье ажаллажа үзөө. Тэндэнь үмсын морид бүхы таряалангуудыень һалгажархёод, ехэ гарзада оруулаа. Мүнөө Кабанскын аймагай Елань тосхондо байрланхай юм.

- Зүгын бал үйлэдбэрилгэ олзо орошогүй болоод байна. Өөһэдын нютагай үйлэдбэриин зүйл хэзээшье амтатай, аша туһатай юм ааб даа. Харин хуурмаг зүйлнүүд соо элдэб хорото бодосууд, антибиотигууд оруулагданхай. Тиигэжэ манайхид бэеэ аргалхаяа худалдажа абаад, улам бэеэ хорлоно бшуу, - гэжэ Валерий Эммануилович мэдээсэнэ.

Нютагтаа үйлэдбэрилдэг эдеэ хоолой алишье зүйл гүрэнэй талаһаа дэмжэгдэхэ зэргэтэй. Харин юрэ үмсөөрөө, амяараа байһан зүгышэдтэ хэн туһалхаб? Тиимэһээ нютагаймнай зүгышэд зубшэжэ, өөһэдын эблэл байгуулжа эхилбэ.

Нэн түрүүн юридическэ талаһаа тусхай дансануудд, устав хэрэгтэй. Ажал бүрин бүтэжэ байна. Энэ хэрэг Буряад Республикын Хүдөө ажахын ба эдеэ хоолой министерство дэмжэнэ, туһална. Мүнөө дээрээ "Товары Бурятии" гэһэн наймаанай байшантай хэлсээ баталагдаха. Олзын хэрэг эрхилэгшэдые дэмжэлгын Союз баһал анхарха хэбэртэй. Гүрэнэй талаар, зүгышэдтэ үйлэдбэриингээ зүйл амһарта руу хэхэ тусхай түхеэрэлгэ ба амһарта, өөһэдын логотип юумэ бэлдэлгэдэнь гаргагдаһан гарашынь хэды хуби бусаагдаха болоно.

Хуурмаг үйлэдбэрилэгшэдһээ ондоо, өөһэдын зүйлэй тэмдэгтэй, нэгэ газарта худалдан мэдээжэ болоходоо, ажал урагшатай ябаха бшуу.

ЯАГААД ҺАЙН ШАНАРТАЙ БАЛ ЭЛИРҮҮЛХЭБ?

ЗҮГЫН тоһо ходол худалдан абажа байһан зон энэ асуудалда һайн харюу үгэжэ шадаха ёһотой. Харин мэдэхэгүй зон эндүүржэ, хуурмаг зүйлнүүдые олохон дахин худалдан абана бшуу. Бишье хэды дахин мэхэлүүлһэн байнаб. Тиимэһээ энэ асуудал Валерий Эммануиловичта табиһан байнаб.

- Зүгын бал нэгэ хэды байд гэхэдээ хатуурдаг- кристалл болодог, мүн таряахан шэнги бэржэгэрхэнүүд болодог, саахартаадшье байха. Зүгөөр саахарынь байгаалиин, хэмэл бэшэ байдаг. Шэнгэн түхэлтэй ходол байһан зүгын бал худал гээшэ. Гэхэтэй хамта, ой модон соо шэмэ суглуулагдаһан бал шэнгэн байжа магад, зүгөөр, энэ ушар ехэ үсөөн, илангаяа манай эндэ үгы шахуу. Бодото бал тоһолиг байха. Үшөө нэгэ онсо илгаань хадаа хоолой хордохоодог юм. Теэд һүүлэй үедэ Хитад гүрэнэй наймаашад энэ илгаа баһал һажаажа, ямар бэ даа нэгэ холисо хэдэг болоо, - гэжэ хөөрэбэ.

Мүн дүршэл ехэтэй зүгышэнэй хэлэһээр, тэдэнэр хэды бодото зүгын бал һажаабашье, шалгалтын шэнжэлэл гаража шаданагүй. Бүхы дэлхэйн гүрэнүүдтэ Хитад хуурмаг, элдэб хорото бодосуудтай мёд үйлэдбэрилнэ гэжэ элирүүлэгдээд, томо хари гүрэнүүд Хитадһаа абахаяа болинхой. Тиихэдэнь тэдэ бага гүрэнүүдээр дэлхэйн дэлгүүр руу гаргана.

ЗҮГЫН ҮҮЛТЭР БАЙДАГ

ВАЛЕРИЙ Васильевай ажалыень хаража үзэхээ Америкын энтомологиин профессор, зүгышэн Дэвид Нэдсл зорижо ерээд, һарын туршада тэдэнэйдэ байрлаһан юм. Тиихэдээ тэрэ итальян зүгын эхэнүүдые асараа. Дунда Россиин, Алас Дурнын, Кавказай гээд үүлтэртэ зүгынүүд манай Буряад орондо байрланхай. Зунай сагай манай эндэ богонихон ушарһаа Италиин үүлтэр ехэ тааража ядана.

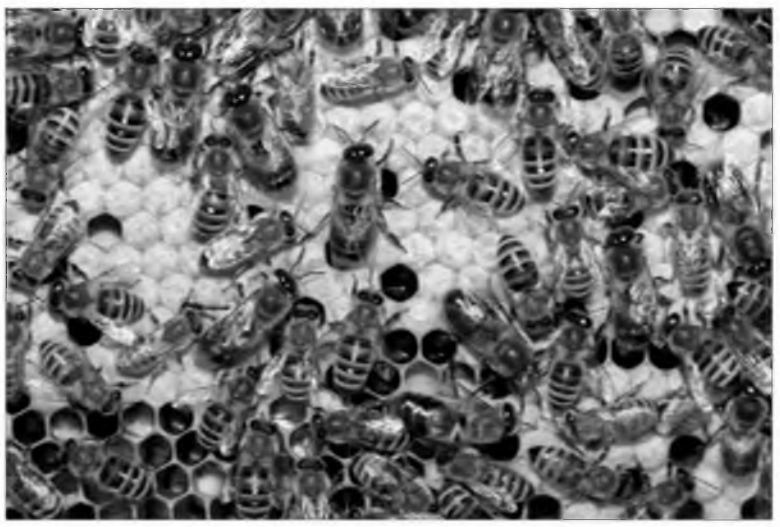

ХҮДЭЛМЭРИЩЭ БЭРХЭ ЗҮГЫН АЖАБАЙДАЛҺАА

ЗҮГЫН гэрхэнүүдтэ дүтэлөөд, ажабайдалаарнь һонирхоо һэн гүт? Эндэ ёһотойл өөһэдын хуули засагтай, онсо журамтай гүрэн шэнги юм. Үглөөгүүр эртэ гэрхэн бүхэнһөө тагнуулшад ниидэн гараха. Нэгэ хэды болоод, һөөргөө бусаад, гэрхэндээ орохо, уданшьегүй бүхы ажалша зүгынүүд дэгдэн өөдөө гараад, тагнуулшадайнгаа мэдээсэл шагнаха. Тагнуулшадынь ехэ һонёор хатаржа байгаад, һабарханууудаараа һэльбэн байжа, хэрэгтэй зүг харуулха. Али газарта шэмэг һайтай сэсэг ногоон байнаб гэжэ мэдүүлнэ ёһотой. Зүбшэжэ дүүргээд, булта нэгэ жэгдээр, нэгэл амин мэтээр тэрэ хэрэгтэй зүг руугаа шэглэн ниидэшэхэ. Үдэшэ багаар зүгынүүд гэр руугаа бусахадаа, ганса гансаараа, үсөөхэнөөр бусадаг юм. Зарим зүгынэр һабарханүүд дээрээ даажа ядахаар тооһо шэрэнхэй, хоншоорхондоо дүүрэн бал асарха. Харин холуур ниидэһэн зүгынүүд багашье бал асарха. Холын зайда ниидэхэдээ, хүсэ шадалынь барахагүйн түлөө суглуулһан нектарынь түлишэ бензин мэтээр хэрэглэгдэдэг хаш. Зүгын ажабайдал ехэ һонин юм. Түл абалгада туһа хэхэеэ болиһон трутень зүгынүүдээ хадхаад, ами наһыень хороожорхидог юм. Намар зүгын бал хуряаха хаһын дүүрэхэдэ, туһагүй зүгынүүдые тэжээхэ үгы ха даа. Энэнь баһа байгаалиин эрилтээр зохёогдонхой.

Цырегма САМПИЛОВА.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТҮСЭБ

2013 оной декабриин 16-20

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЭЭЛЖЭЭТЭ БЭШЭ СЕССИ

Сессиин нээлгэ

"Россиин Федерациин Верховно Сүүд болон Россиин Федерациин прокуратура тухай" Россиин Федерациин Үндэһэн Хуулида заһабари оруулха тухай Россиин Федерациин Хуули хаража үзэхэ тухай

19.12 9.00 Ехэ танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЗҮБЛЭЛЭЙ ЗҮБЛӨӨН

1. "Буряад Республикада хуули түлэблэлгын ажал ябуулга тухай" Буряад Республикын Хуули бэелүүлгын ябаса тухай

2. Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй 2014 оной түрүүшын кварталда бэелүүлхэ хүдэлмэриин түсэбэй түлэб тухай

3. Буряад Республикын Арадай Хуралай Хүндэлэлэй грамотаар шагналга тухай

19.12 10.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ҮҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

16.12 11.00 Бага танхим

IV. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ бэшэ сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

18.12 9.30 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олониитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ бэшэ сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

18.12 13.30 Бага танхим

V. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИИН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

16.12 13.00 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДТА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджедэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ дүрбэдэхи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

18.12 14.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Буряад Республикада хүрэнгэ үйлэдбэрилгэ хүгжөөлгын шиидхэгдээгүй асуудалнууд болон арга боломжонууд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээн" зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай

16.12 14.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олониитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

"Хороон ба олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүд: ашаг үрэтэйгөөр харилсан хүдэлмэрилхэ арга боломжонуудые бэдэрэлгэ" асуудалаар "дүхэриг шэрээ" үнгэргэлгэдэ бэлдэлгэ тухай

16.12 15.30 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Буряад Республикада шагналнуд болон стипендинүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

2. "Россиин Федерацида үхибүүнэй эрхэнүүдэй юрэнхы найдуулганууд тухай" федеральна хуулиин 14-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай" 361751-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

16.12 14.30, 15.00 каб.218

"Буряад Республикада хуули ёһоной асуудалнуудаар түлбэригүй туһаламжа үзүүлхэ тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

17.12 11.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалиин нөөсэнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхиие хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын Хуулиин түлэб тухай

17.12 10.00 каб.209

"Буряад Республикада инвестиционно ажал ябуулгые гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

17.12 14.00 каб.211

Зайн гал ашаглагшадай олониитын зүблэл байгуулха тухай

19.12 13.30 каб.211

VI. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭНҮҮД"

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

Буряад Республикада хүрэнгэ үйлэдбэрилгэ хүгжөөлгын шиидхэгдээгүй асуудалнууд болон арга боломжонууд тухай

18.12 10.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олониитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

Хороон ба олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүд: ашаг үрэтэйгөөр харилсан хүдэлмэрилхэ арга боломжонуудые бэдэрэлгэ

18.12 14.00 Бага танхим

VII. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЕЭН АБАЛГА

М.М.Гершевич – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ

18.12 9.00-12.00 каб.118/327

А.Т.Стопичев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хорооной түрүүлэгшэ

17.12 14.00-17.00 каб.118/218

Б.Н.Ботоев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдын хүтэлбэриин, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хорооной түрүүлэгшэ

18.12 14.00-17.00 каб.118/323

Ц.Б.Батуев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олониитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хорооной түрүүлэгшэ

19.12 14.00-17.00 каб.118/212

2014 оной Сагаан һарын һайндэртэ зорюулан, "МИНИИ САГААН ҺАРА" гэһэн зохёохы хүдэлмэринүүдэй республиканска гурбадахи конкурсын гурим

АНХАРАГТЫ: конкурс!

КОНКУРС ЭМХИДХЭГШЭ: «БУРЯАД ҮНЭН» ХЭБЛЭЛЭЙ БАЙШАН

1. ЮРЭНХЫ ДҮРИМҮҮД

1.1. Сагаан һарын һайндэртэ зорюулһан зохёохы хүдэлмэринүүдэй конкурс (саашадаа - конкурс) республикын хэмжээндэ үндэһэн һайндэр дэлгэрүүлхэ, буряад арадай соёл бүрин зандань үлөөхэ болон хүгжөөхэ зорилготойгоор үнгэргэгдэхэнь.

2. КОНКУРСДО ХАБААДАГШАД

2.1.Буряад ороной, Россиин Федерациин можо нютагуудай, хари гүрэнэй ажаһуугшад конкурсдо хабаадаха аргатай. Хабаадагшадай наһан хизаарлагданагүй.

2.2. Буряад гү, али ород хэлэн дээрэ нэгэ хүн нэгэ хүдэлмэри тушааха ёһотой.

3. ЗОХЁОХЫ ХҮДЭЛМЭРИДЭ ЭРИЛТЭНҮҮД

3.1.Зохёохы хүдэлмэри удаадахи жанрнуудаар бэшэхэдэ болохо: эссе, шүлэг, очерк, публицистикэ, лав-стори, бусад.

3.2.Конкурсдо машинаар сохиһон гурбан хуудаһанһаа үлүү бэшэ хүдэлмэринүүд абтаха. Шрифт Times new Roman, хэмжээниинь 14, нэгэ дан зайтай (интервал) байха ёһотой.

3.3. Хүдэлмэри дотор автор тухай иимэ мэдээнүүд үгтэхэ ёһотой: фамили, нэрэ, обог (хүсэдөөр), түрэһэн үдэр, гэрэй, почтын хаяг, электронно хаяг.

3.4. Зохёохы хүдэлмэри иимэ хаягаар эльгээхэ хэрэгтэй: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвилиин үйлсын, 23, «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан, каб.44, «На конкурс» гэһэн тэмдэг хэхэ. Электронно хаяг: unen@mail.ru.

4. ЗОХЁОХЫ ХҮДЭЛМЭРИ СЭГНЭЛГЫН ЭРИЛТЭНҮҮД

4.1. Сагаан һарын темэдэ зохилдолго: конкурсын материал соо һайндэрэй темэ харуулагдаха, хүнэй хуби заяанда нүлөөлһэн ажабайдалай үйлэ хэрэгүүд тухай бэшэгдэхэ ёһотой.

4.2.Хүдэлмэри уран һайханай үндэр хэмжээндэ дүүргэгдэһэн байха ёһотой.

4.3.Конкурсын ябасаар эрхим хүдэлмэринүүд "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай сонинуудай хуудаһануудта толилогдохо ("Бурятия", "Буряад үнэн").

5. КОНКУРСЫН ЖЮРИ

5.1. Конкурсдо ту-шаагдаһан материалнуудые "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай сонинуудай редакторнууд, журналистнууд сэгнэхэ.

5.2. Сонинуудай хууда-һануудта толилогдоһон хү-дэлмэринүүдэй эрхимүүдыень жюриин гэшүүд тодоруулха. Авторнуудынь урмашуулагдаха.

6. КОНКУРС ҮНГЭРГЭХЭ БОЛЗОР

6.1. 2013 оной декабриин 5-һаа 2014 оной февралиин 5 хүрэтэр.

7. ЭРХИМ ХҮДЭЛМЭРИНҮҮДЭЙ АВТОРНУУДЫЕ УРМАШУУЛГА БОЛОН ШАГНАЛГА

7.1. Нэгэдэхи, хоёрдохи, гурбадахи һуринуудые эзэлһэн авторнуудта дипломууд болон дурасхаалай бэлэгүүд барюулагдаха.

ТҮРЭЛ АРАДТАЯА ТАҺАРШАГҮЙ ХОЛБООТОЙ

"Даша-Нима ДУГАРОВ ба тэрэнэй һурагшад" гэһэн үзэмжэ Даша-Нима ДУГАРОВАЙ 80 жэлэйнь ойн баярта зорюулагдана

Декабриин 18-да Буряад Республикын Үндэһэтэнэй Цыренжаб Сампиловай нэрэмжэтэ музей соо Буряадаймнай агууехэ уран зурааша, Россиин арадай уран зурааша, Буряадаймнай урдаа хараха түрүү зоной нэгэн, аха захатан Даша-Нима Дугаровай бүтээлнүүдэй үзэмжэ дэлгэгдээ.

Буряад зон соо Даша-Нима Дугаровые мэдэхэгүй хүн үгы ёһотой. Бүхы Буряадай шарай түлөөлһэн, даамай, үнэн сэхэ, ёһотойл аха захатан гэхээр хүн байһан юм. Хурса хёрхо харасаһаань худал хуурмаг зоной далтиржа угы болошохоор, хэлэһэн үгэ, хэһэн хэрэгынь зүб мүрэй, унэншэмэ сэхэ байгаа бшуу. Ажалай хэрэгээр Даша-Нима Дугаровичта хандаһан хүнэй хэрэг бүхэниие бүтээсэтэйгээр дүнгэхэ, ёһотойл бэрхэ хүн байгаал даа.

Даша-Нима Дугаровай буряад арадай алишье шэглэлээр хүгжөөлгын хэрэгтэ үндэһэ табигшадай нэгэн байгаа гэбэл, алдуугүй. Эльгэ зүрхөөрөө, сээжэ сэдьхэлээрээ түрэл арадтаяа, түрэл тоонтотоёо таһаршагүй холбоотой хүн байгаа бшуу.

АГЛАГ ҺАЙХАН АГАҺАА УРГАН ГАРАҺАН ЮМ

Даша-Нима Дугаров хадаа Агын тойрогой Амидхааша нютагта түрэһэн юм. Эсэгэнь- Дугар Жигжитов угаараа түмэр дархашан, мүнгөөр уран бүтээлшэн байһан, эжынь- Гарма Рабзарова хүбүүндээ түрэл һайхан дайдынгаа баялиг, түрэлхи арадайнгаа ёһо заншал сэгнэжэ, үльгэр түүхэ, домог дээрэ хүмүүжүүлһэн юм.

1937 ондо хара хирээгэй хаагалаанай үедэ хамуулагдан, тушаагдаһан юм. Тэрэ үедэ эдир Даша-Нима мүнгэн зүйлөөр тобшо, гоёолтонуудые, бага сага хэрэгсэлнүүдые бүтээжэ шадаха болоһон байгаа.

ХОЛЫН ГАЗАРТА ЭРДЭМ ШУДАЛАА

Нютагай уран дархашуулай элдэб бүтээлнүүдые үзэжэ, тэдэнэй хэжэ байһан ажалда дүршэжэ эхилһэн юм. Санкт-Петербургын уран зурагай академиин дунда һургуулида һуралсалаа эхилһэн юм. Удаань Репинэй нэрэмжэтэ академидэ һураһан намтартай.

Эндэ һуража байхадаа, уран зурагай шэнэ шэглэлэй өөдөө һалбаржа байха үедэ хэдэн томо бүтээлнүүдые хэһэн байна.

ЭЛИНСЭГҮҮДЭЙНГЭЭ ЗАНШАЛТА УРАН УРЛАЛ ҺЭРГЭЭГЭЭ

1974 ондо Даша-Нима Дугаров Буряад ороной Уран зураашадай холбоо хүтэлбэрилжэ эхилһэн юм. 15 жэлэй туршада энэ хүтэлбэриин ажалдаа Буряад ороной уран зураашадай үндэһэ һуури өөдэнь үргэжэ, шэнэ шэглэлтэй болгоһон юм.

Эгээл энэ үедэ буряад арадай заншалта уран урлал хүгжөөжэ, уран дархашуулые суглуулжа, уг дамжуулха хэрэгтэ нилээн ехэ хубитаяа оруулһан байха юм. Угсаатанаймнай сахижа ябаһан уран дархашуулай яһаар, модоор, сэнтэй түмэрөөр, шулуугаар хэһэн бүтээлнүүд тэрэ үедэ ехэ хүгжэлтэ абаһан юм. Тэрэ үедэ хэды олон дархашуул, уран зураашад, скульпторнууд урган гарааб даа.

ВАРК-ые ХҮТЭЛБЭРИЛҺЭН АША ГАБЬЯАТАЙ

1991 ондо Бүгэдэ Буряадай Үндэһэн соёлой эблэл байгуулагдажа, Даша-Нима Дугарович хүтэлбэрилһэн юм. Эгээл энэ үедэ хуушан буряад зураг хүгжөө, байгаалиин бодосуудаар бүтээһэн үнгэтэ будагуудые буйлуулха, залуушуулые урданай урлалда һургаха ажал дэлгэрүүлээ. Урданай буряад заншалта хубсаһа оёдог һургуули нээгдээ.

Холын аласые хараһан хараа бодолтой аха захатанай үүсхэлээр, Соёлой дээдэ һургуулида үльгэр түүхэ түүрээгшэдэй һургуули нээгдэһэн юм.

1993 ондо ашагта шулуугаар бүтээһэн үнгэтэ шэрэ будагаар зурадаг хуушан зурагай студи-мастерской нээгдэһэн юм. Энэ хүн зоной үни галабта мартаһан хэрэг һэргээхэ гээшэ бэлэн бэшэ байгаа. Тиигэжэ 14 залуу уран зураашадые һургаһан юм.

Мүн лэ 1992 ондо Даша-Нима Дугаровай байгуулһан "Буряад зураг" гэжэ студиин һурагшад

эгээл урдын дасангуудай нэгэн Сүүгэлэй дасаниие һэльбэн шэнэлэн һэргээлгын ажал ябуулһан байна. Тиигэжэ шажан мүргэлэй дасан дугангуудые хүгжэлтын, һэргээлгын ажалда хабаадажа, арадайнгаа шүтэжэ, сахижа ябаһан заншал, ажаһуудал һэргээлгэдэ ехэхэн хубитаяа оруулһан юм.

Дэлгэгдэхэ үзэмжын танхим соо харагшад агууехэ уран зураашын ба тэрэнэй уг залгуулһан һурагшадай бүтээлнүүдтэй танилсаха аргатай. Тэдэ олон ажалнууд нэгэн дуугаар буряад арадай урдын заншалта урлал-искусство һэргээхэ зориг эрмэлзэл нэгэдүүлһэн утаһаар холбоотой.

Тус үзэмжэ 2014 оной январиин 31 хүрэтэр дэлгэгдэхэ юм.

Цырегма САМПИЛОВА.

Байгаалияа гамтайгаар ашаглая

НООЛИИН АРШААН – ГЭЛЬБЭРЫН ГОЛОЙ ЭРДЭНИ ЗЭНДЭМЭНИ

Ивалгын аймагта ажаһуужа, эндэ багшаар ажаллажа байгаа хадаа хизаар нютагые шэнжэлгын асуудалда онсо анхардаг хүм. Илангаяа Гэльбэрын голой байгаалиин баялиг, нангин шүтөөнүүдынь ёһотойл эрдэни зэндэмэни мэтэ юм.

Хэдэн жэлэй саана Хүхэдэй нуурай эрьедэ оршодог **"Черемушки"** гэһэн лагерьта хүмүүжүүлэгшээр хүдэлөө бэлэйб. Энэ нуур Хурамша нютагһаа 5 модоной зайда оршодог, Кокориной гүрэнэй заказнигай харууһатай зонодо ородог юм. Улаан Дэбтэртэ оруулагдаһан хоморой хүхэ дэглы шубуун эндэ амидардаг, уурхайнуудаа түхеэрдэг гээд мэдээжэ. Хурамша руу орожо ябахада, Ехэ Хүхэд, Бага Хүхэд гэһэн хадануд – нэгэниинь халзан, нүгөөдэнь нэгэ талаһаа модотойшог – холоһоо харагдадаг. Шобхогор оройтой жэгтэй дүрэтэй эдэ хадануд тухай дуунуудыешье дууладаг, домогуудыешье хэлсэдэг.

Хүхэдэй нуурай эрьедэ "Черемушки" гээшэһээ гадна "Туяа", "Романтик", "Виктория" гэһэн хүүгэдэй лагерьнууд оршодог. Нуурай дулаахан, эльбэн жэгнэһэн мэтэ уһанда шунгахада, хэды гоё, аятайб даа. Энэ газараар хабарай сагташье ябаад үзөө һэмди. Мойһоной саб сагаан сэсэгүүдһээ тараһан хангалһаа толгой эрьехэдэл гэхэ. Харин зунай сагта Мойһотодо хүүгэд болон залуушуулай спортивна мүрысөөнүүд эмхидхэгдэдэг, хүн зон гэр бүлөөрөө амархаяа ерэдэг.

Мойһотодо хүүгэдтэй амаржа байхадаа, Гэльбэрын гол тухай хөөрөөнүүдые нилээн дуулаа һэмди. Хурамшаһаа баруун – хойшоо **Шэнэһэтэ** гэжэ нангин газар оршодог юм. Хурамша, Кокорино, Гэльбэрэ, Оронго, Харгана нютагуудай зон жэл бүри эндэ Обоогой, Лусадай тахил үнгэргэдэг. Шэнэһэтын эзэн эреэн гүрөөһэ унаад ябадаг гэлсэдэг. Үнгэрһэн зуун жэлэй тэн багаар Янгаажан дасанай габжалама Жэгмэдэй Тогоошо мүргэлэй үедэ эреэн гүрөөһэ эмээллэһэн энэ эзэниие онобшолон хараһан тухайгаа хөөрэһэн байдаг. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ Шэнэһэтэ баабай нюдэ сабшаха зуура байлдаанай газарта хүрэжэ, нютагайнгаа сэрэгшэдые абардаг байһан гэлсэдэг. Дайнһаа амиды мэндэ бусаһан сэрэгшэд энээн тухай үнэн болоһон ушарал мэтээр хөөрэдэг байгаа.

Энэ һайхан хизаар дайдада **Чингисхаанай обоо** оршодог. Агууехэ хаанай эхын уг гарбалда шүтэһэнэй тэмдэг болгон энэ обоо байгуулагдаһан гэзэ домогтой. Бурхан Галта уула гэһэн нэрэтэй энэ обоодо аяншалагшад хүрэн ошоходоо, дүрэ зурагаа буулгуулха гээд дээрэнь хүлөөрөө гэшхэн гарадаг, бузарладаг юм. Огто иигэжэ болохогүй гэһэн урданһаа дамжан ерэһэн хорюул сахигданагүй. Ушар иимэһээ аяншалагшадта һануулга болгон үшөө дахин дабтан хэлэе: Чингисхаанай обоогой – нангин шүтөөнэй ороондонь гарахаһаа байха хаяагайньшье шулуу гэшхэжэ, дайража, һууриһаань хүдэлгэжэ болохогүй.

Буряадай мэдээжэ уран зохёолшо Алексей Данилович Бадаевай зохёолнууд соогоо магтан дуулаһан Олзон гэһэн газарые наратай үдэр холоһоо хаймадан обеормоор юм. Энэмнай Хурамшаһаа 25 модоной зайда болоно. Эгээл эндэхи хадын хабшалһаа **Ухаа Толгой** гэһэн онсохон нэрэтэй аршаан бадаран гарадаг юм. Яһа уһанай, бөөрын, эхэнэрэй үбшэнүүдтэ яһала туһатай гээд хэлсэдэг. 1967 ондо хэгдэһэн шэнжэлгэнүүдэй үндэһөөр, энэ аршаан Горячинскын курортын аршаантай бүридэлөөрөө адлирхуу ха.

Гэльбэрын голой эрдэни зэндэмэни тухай хөөрэхэдөө, энэ шүрэ һубадта оромо газарнуудай нэгэн **Ноолиин аршаан** болоно гээд баталмаар юм. Хурамша нютагһаа зүүн хойшоо арбаад модоной зайда оршодог энэ аршаан уушханай, ханяаданай, аллерги үбшэнүүдтэ илангаяа аятай гэжэ мэдээд, Ивалга нютагай үндэр наһатанай гуйлтаар тиишэ ошожо, залажа ерээ һэмди. Хамтын ажалай бурьялжа байһан сагта эндэ үнеэнэй фермэ хүдэлдэг һэн гээд нютагаархин хөөрөө һэн.

"Бэлиг-Я" гэһэн турфирмые толгойлогшо Я.Л.Бадмаева мантай ябахадаа, иигэжэ хөөрөө һэн: "Би энэ нютагай хүм. Багадаа үхибүүд ябахадаа, эжынэртээ ерэжэ, аршаан уудаг һэмди, ханяада саг дары үгы болодог байгаа. Теэд энэ аршаамнай нилээн саг соо мартагдаад байгаа шахуу. Энээниие харааадаа абажа, зоной анхарал татахын тула фирмынгээ зүгһөө үнгэтэ бүкледүүдые гаргажа тараагаа һэм. Аршаанайнгаа туһые хүн зомнай ойлгог лэ, ганцашье нютагаархин бэшэ, Улаан-Үдэ хотоһоошье, ондоо аймагуудһаашье зон ерэжэ, бэеэ аргалаг лэ гэһэн хүсэлтэйгөөр иимэ буклет гаргаа һэмди. Иигээд лэ аршаамнай хаясаанай мэтэ байхань гү гээд һанаа зобожо байхадам, нютагай урагшаа һанаатай, удамарша зантай Норбо-Самбу Пагбаевич Пурбуев гурбан жэлэй саана аршаан дээрэ байрын гэрнүүдые барижа, амарагшадые уттан абадаг болоо. Дүрбэ-табан хүнэй нэгэ дороо байха дүрбэн гэр баригданхай. Зунай эхинһээ Ивалгын аймагай нилээн олон зон аршаанда амараа, бэеэ аргалуулаа».

Н-С.П.Пурбуев

Үнэхөөрөөшье, нилээн аятайхан гэрнүүд добо дээрэ тобойн жэрылдэнхэй байгаа. Юундэ "Ноолиин аршаан" гэһэн нэрэтэй юм гэхэдэ, нольтой адли талмай эндэмнай бии, энээнһээл тайлбари бэшэ аа гү гэжэ Норбо-Самбу Пагбаевич хэлээ һэн.

Аршаанай хажуудахи хабсагайлиг хадын агы соо Оншой баатар эртэ урдада ажаһуурһан гээд домог бии. Тэрэ далитай моритой һэн ха. Тэрээнээ унаад, Монголой тала руу хиидэн ошожо, бүхэли һурэг мори туугаад орожо ерэдэг байгаа. Эдитэй шэдитэй Оншой баатарай байра хараха дуратайшуул дайралдадаг ха. "Агыһаа гараад, мориндоо мордоходом, хойноһоом бү хараарай" гээд Оншой һамгандаа саг үргэлжэ һануулдаг, заабарилдаг байгаа. Теэд нэгэтэ һамганайнь досоо булигдашагүй һонирхол түрэжэ, юуниинше болог, нюдэнэйнгөө үзүүрхэнээр һаань, үлэ мэдэгхэн хараад лэ үзэһүүлши гээд туршаһан ха. Далияа дэбеэд, агаарта ниидэхээ ябаһан морин тэрэ дары доошоо халин унашаһан гэхэ.

Һүүлэй үедэ аллерги, астма гэһэн үбшэнүүдэй аргагүй дэлгэрээд байхада, энэ аршаанай хэды туһатайнь ойлгосотой. Анхан гэрнүүдэй үгы байхада, нютагай зон канистра, бидоноор аршаанаа заладаг байгаа. Теэд эгээл гол аргаламжань – хадын хабшалай амидаралта агаар, һэбшээн, ургамал ногоонойнь онсо хангал үнэр ха юм. Энээниие хүн зон ойлгоходоо, Норбо-Самбу Пагбаевичай барюулһан аятайхан гэрнүүдтэ түбхинэн байрлажа, гурба, долоон гү, арба гаран хоногтошье аршаан уужа, бэеэ элүүржүүлхэ аргатай болоо бшуу.

- Ноолиин аршаанай һайн талань гэхэдэ, һуурин газарһаа ехэ холошье бэшэ, саг зуураар ерээд ошоходо, ехэл таатай. Ханяаданда гансал эмшэнэй эм дом уугаад ябанхаараа, бэедэ ямаршье хорогүй аршаанһаа хүртэбэл, аша туһань аргагүй ехэ. Зун нажартаа Ноолиин аршаанда ерэжэ амарыт гэжэ булта хүсэгшэдые уринаб, - гэжэ дэлгэр сэдьхэлтэй, хүндэмүүшэ хүгтэй олзын хэрэг эрхилэгшэ Н-С.П.Пурбуев уряа һэн.

Нютагтаа эльгэн татасатай Норбо-Самбу Пагбаевичай байгаалиингаа баялиг зүбөөр ашаглахада, зоноо аргалхада туһатай юумэ бүтээжэ байһандань баясамаар лэ.

Надежда АЙСУЕВА,
Ивалгын аймагай
Тапхарай дунда һургуулиин
эхин классуудай багша.
Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ
фото-зураг.

Багшанарай һанамжа

"ҮХИБҮҮДЫЕ БУРЯАД СЭДЬХЭЛТЭЙГЭЭР ХҮМҮҮЖҮҮЛХЭ – МАНАЙ ЗОРИЛГО"

«БУРЯАД ҮНЭН» редакциин даабаряар Хэжэнгэ тоонто нютагаа Хэблэлэй байшангайнгаа газетэ, журналнуудые захил хэхээ ошобоб. Минии талаанда аймагтамнай буряад хэлэнэй ба литературын олимпиада үнгэржэ байба. Тэндэ түрэл буряад хэлэнэй багшанартай уулзажа, ерэһэн зорилгоёо мэдүүлбэб. Минии уряае дэмжэжэ, нютаг нютагтаа захил хүүлэхээ мэдүүлбэ.

Мүнөө болоходо, түрэлхи хэлэнэймнай багшанарай үүргэ тон ехэ, харюусалгатайшье. Хүдөө нютагуудта урдаа хараха, үхибүүдэй жэшээ абажа ябаха зон тон түрүүн багшанар лэ болоно ха юм даа. Ёһо заншалаа, соёл түүхэеэ һэргээхэ хэрэгтэ багшанарай үүргэ сэгнэшэгүй. Үндэһэн буряад хэлэеэ хүгжөөхэ тухай хөөрэлдөөнэй Ивалгын дасанда үнгэрһэн хуралдаанда, засагай дээдын зургаануудта, арад зонойшье дунда үнгэржэ байһан сагта түрэл хэлэнэйнгээ багшанарай һанамжа танай анхаралда дурадханаб.

Римма Бадмаевна Будажапова: " Буряад Совет литературын үндэһэ һуури табигшадай нэгэн болохо Хоца Намсараевич Намсараевай түрэһэн тоонто нютагта - Эдэрмэгэй дунда һургуулида 33 жэл буряад хэлэ ба литература заана гээшэб. Манай һургуули бага һургуулинуудай тоодо ородог, оройдоол 68 хүүгэд һурана. Бидэ буряад хэлээ гол программаар үзэнэбди. 5-6 ород үхибүүд һурадаг, тэдэмнай 3-дахи программаар үзэнэ. Мүнөөдэр олимпиадада класс бүхэнһөө секци бүхэндэ нэгэнэгэ үхибүүдые абажа ерээб. Нёдондо жэл минии хоёр һурагшад Улаан-Үдэдэ республиканска олимпиадада хабаадажа, түрүүшын һуринуудые эзэлһэн байна. Уран зохёохы секцидэ 11 һурагшад соohоо Жаргалма Бадмацыренова хоёрдохи һуурида гарахан, Шагдарова Лена буряад хэлээрээ 3-дахи шатын дипломоор шагнагдаһан юм. Энэ бараг амжалта гэжэ хэлэхэ байнаб.

Буряад хэлэн тухай хэлэхэ болоо һаа, һүүлэй үедэ буряад хэлэндэмнай ехэ анхарал табигдана. Буряад хэлэнэй багшанарай гол зорилго хадаа буряад хэлээ саашань һайнаар хүгжөөхэ, урданайнгаа элинсэг хулинсагуудайнгаа ёһо заншалые гүнзэгыгөөр шудалуулха, хүүгэдэй доосоо « Би буряадби» гэжэ мэдэрэл нэбтэрэн оруулха- эгээл гол зорилго болоно. Буряад хэлэнэй багшанар "Буряад үнэн", "Хэжэнгэ" сонинуудаа булта уншадаг, захил хэжэ абадаг юм .

Тэрэшэлэн буряад хэлэнэй багшанарай "Эрхим багша" гэжэ конкурс манай Хэжэнгын аймагта үнгэрһэндэнь, ехэ һайшаалтай байгаа. Хэжэнгэдэмнай ехэнхинь ород, буряад зон ажаһууна гээшэ ааб даа. Нютаг бүхэнһөө ерэһэн буряад хэлэнэй эрхим багшанарай мүрысэжэ байхыень харахада, ехэл һонирхолтой, гоё байгаа».

Бэлигма Аюшеевна Дамбаева: «Хэжэнгын аймагай Худанай дунда һургуулиин багшаар 12-дохи жэлээ багшалжа байнаб. Эндэ һая 4-дэхиеэ үнгэрһэн регион хоорондохи "Эрхим багша" гэһэн конкурсдо 2-дохи шатын дипломдо хүртөөб. Гүрбан шатаһаа бүридэһэн конкурс байгаа. Түрүүшын шатада 25 багша хабаадаа (заочно), 2-дохи шатада 11 хүн орообди, финалда, 3-дахи шатада 5 хүн илгаржа гараабди. Һүүлшын шатада Хэжэнгын лицейдэ, 1-дэхи дунда һургуулида нээмэл хэшээлнүүдые, мастер-классуудые харуулһан байнабди.

Һүүлшын үедэ гүрэн дотор буряад хэлэмнай үзэгдэхэнь гү гэһэн шахардуу асуудал гараад байна. Энэ ехэ голхормоор. Түрэл арадайнгаа үни урда сагһаа сахижа ябаһан һургаал, заабаринуудые, ёһо заншалнуудые һэргээжэ, буряад бодол, сэдьхэлтэй ябахаарнь һургахые оролдодогбди. Ганса нюур шарайгаарнь буряад гэхэ бэшэ, сэдьхэл бодолоороошье уг изагуураа мэдэржэ ябахыень хүүгэдтээ тон һайнаар ойлгуулжа шадаха манай зорилго».

Хэжэнгын дунда һургуулиин буряад хэлэнэй багша Дэжид-Ханда Дондоковна Санжаева: «Би эндэ хорёод жэл багшалжа байһан хадаа буряад хэлэнэй гол программаар болон 3-дахи программаар ород үхибүүдтэ заанаб. Мүнөө сагта зарим аймагууднай буряад хэлээеэ үзэхэгүйбди гэжэ байхадань, бидэ ехэ бодолгото болонхойнуудбди. Буряад орондо байһан аад, буряад хэлээеэ үзэхэгүй гээшэ хайшаа юм бэ? Жэшээлхэдэ, зарим ород үхибүүд, булта бэшэшье һаа, буряад хэлэ үзэхэ дуратай байдаг. Минии һурагша Хакимов Иван буряад хэлээрээ республиканска мүрысөөндэ түрүү һуури эзэлээд ерээ һэн. Гарагай долоон хоног соо хоёр дахин буряад хэлэн заагдадаг, энэ тон үсөөн. Юушье хэжэ үрдидэггүйбди, ганса грамматика заагаад ябаха бэшэ, ёһо заншалаа, түрэл литератураяа үргэнөөр үзүүлхэ һанаатайбди. Засагай дээдын ноёд һайдай дэмжээ һаань, бидэ баяртай байхабди."

Сэндыма Цырендоржиевна Сультимова: «Университет дүүргэһээр, хорин жэл түрэл һургуулидаа хүдэлнэб. Саг сагаараа гэдэг гээшэ ааб даа, ходо буряад хэлэмнай хүндэ, тулюур байдалтай гэжэ хэлэжэ болохогүй, буряад хэлэмнай хүгжэжэл байдаг. Үхибүүд буряад хэлээеэ һонирхожо үзэдэг. Мүнөө сагта абарга интернедээр мантан ехэ сеть руу контакт соо оронхой хуу харилсажа, һанамжаараа хубаалдажа байдаг. Арад зон түрэл буряад хэлээеэ хүгжөөхэ хүсэлтэй, урдаа ехэ хараа бодолтой ябанад. Мүнөөнэйшье байдалай сагаар хараад үзэхэдэ, хүнүүд түрэл хэлээеэ үргөө һаа гэһэн һайхан сэдьхэлтэйл даа. Бүхы юумэ ходо муу, ном үгы, тэрэ үгы гэжэ хэлэхээр бэшэ. Багшанар урдаа зорилго табижа, бүхы юумэ һайн тээшэнь үргэхэ гэһэн уялгатай байнабди".

Лариса Николаевна Абидуева: «Манай аймагта буряад хэлэн дээдэ хэмжүүртэ заагдажа байдаг гэжэ һанадагби. Онсо юу тэмдэглэхэб гэхэдэ, "Буряад хэлэнэй сахим бэшэг һураха" гэһэн электрон ном гаранхай, буряад хэлэнэймнай хүгжэлтэдэ, манай багшанарай ажалда ехэ туһатай. Бидэ тэрэниие олимпиадада, конференцидэ, харалганда хэрэглэдэгбди. Тэндэ бүхы буряад арадтамнай хабаатай, гүрэн түрын, бүхы зохёолойшье юумэн оронхой. Мүн ниитэ зоной хэрэглэхэ электрон ном гэжэ һанаха байнаб. Энэ электрон ном соо олон жэлдэ хэжэ байһан ажални, 10-дахи класста уран зохёол зааха предмедэй шэглэлээр шалгалтын һорил, тэрээнһээ гадуур тест-шалгалта гээд худэлмэринүүдни орохон. Буряадай түүхэ бэшэгүүдые үзэлгэ баһа тон шухала гэжэ тэмдэглэхэ байнаб, энэ шэглэлээр элективнэ курс, мүн үхибүүдэй "Сэдьхэлэй галхан" гэһэн уран бэлигэй зохёохы шадабариие хүгжөөхэ гэһэн литературна элективнэ курс үнгэргэдэгби. Энэ ажалайнгаа дүнгүүдээр бидэ элдэб янзын фестиваль, конкурснуудта хабаададагбди".

Соёлма БАЙМИНОВА.
Авторай фото.

Р.Б. Будажапова

Б.А.Дамбаева

Д.Д.Санжаева

С.Ц.Сультимова

Л.Н.Абидуева

«ХАМАГ МОНГОЛҺОО» «ДЭЛХЭЙН МОНГОЛ» ХҮРЭТЭР

Монголой габьяата дуушан С.Жавхланай байгша ондо эрхилһэн «Хамаг Монгол» гэжэ хэмжээ ябуулгын үргэлжэлэл «Дэлхэйн Монгол» болотор ургаад, ерэхэ онһоо үндэрлэгдэхөөр хараалагдана. Энэ ушараар мэдээжэ дуушантай хөөрэлдөөн эмхидхэгдээ.

- "Хамаг Монгол" олоной хабаадалгатайгаар ехэ амжалтатай үнгэрөө. Зосоогоо һанаалһан анханайнгаа түсэб бэелүүлжэ шадаа гүт?

- Түсэблэһэн зорилгоо бэелүүлээб. Мүнөө Монголдо хальмаг дуунуудые дуулажа байна. "FM" радиогоор буряад дуунууд үргэлжэ табигдана. Энэ байдал маша ехэ үрэ дүнтэй ажалые гэршэлнэ – хамтын харилсаанда шухала алхам болоно. Буряад дуушад монгол дуунай хэб маягые эхэ нютагтаа дэлгэрүүлжэ байна. Үбгэ эсэгэнэрэйнгээ ашые харюулан, эхэ орондоо нэгэшье гэһэн хэрэгтэй юумэ хэхэ ёһотойбди. Тиимэһээ эхилһэнээ саашань заатагүй үргэлжэлүүлхэбди. Бидэнтэй адли ёһо заншалаа хүндэлдэг залуушуул нэгэдээд байгаа.

-"Хамаг Монгол" проектые гадаадын оронуудта хүнүүд хэр хүлеэжэ абааб?

-Бүри багаһаа Монголоороо омогорхон үндыгөөб. Минии эжы түүхэшэн, абамни - уран зохёолшо. Гал гуламта, түүхэ, ёһо заншалые маша ехээр хөөрэжэ үгэдэг байһан."Хамаг Монголой" ашаар маша олон эжы, абатай уулзааб.

Тувада ябажа байгаад, малшан айлда ороходом, нэгэ эжы бидэниие хараад, бүри баярлаад уяраа. "Бидэ үргэлжэ монголшууд руугаа сайнгаа дээжые үргэдэгбди. Монголой заяан ехэ һайн байһай гэжэ бододог бшуубди", - гээд уйлажа байһан эжынэр олон. Айраг, сагаан эдеэн гэхэ мэтын хүнэһээ бэлдээд, бидэниие угтажа абаха хүнүүд байһан.

Хальмагта ябажа байхадамнай: "Та бүгэдэ ехэ ашатай хүнүүд юм. Манайда ошоё", - гэхэһээ эхилээд, дэлгүүртэ ябаад ороходо, бидэндэ зайгаа табижа үгэхэ зэргээр саг үедэ нэмэри туһа болохые хэшээжэ байһан. Юрэнь бидэниие ехэл һанажа хүлеэдэг хүнүүд байна лэ. Дэлхэйн нүгөө талада дайн боложо байна. Тиигэхэдэнь Хамаг Монгол гээд, бидэ сэдьхэлээрээ бэе бэедээ зүдхэжэ байһамнай үнэхөөр гайхалтай.

Үбэр-Монголой эжы сайнгаа дээжые үргэхэдөө, "Монголоймни заяа бүтэн байг" гэжэ хэлэдэг. Тиихэдэнь бидэ тэдэниие «хужаа» гэдэг. 6000 км замые тулаад, бидэ уулзажа, нэгэ доро тоглолтоёо хэжэ шадаһан шуу. Бага хаадуудай задарһан 1500 онһоо хойшо хамаг Монгол уулзаагүй байгаа юм.

Бүхы хүн бидэниие маша һайханаар хүлеэжэ абаа. Хальмагай Толгойлогшо олон хүнэй үмэнэ гаража ерээд, «Энээнһээ хойшо бидэ үргэлжэ хамтадаа байна»,- гэжэ хэлээ.

- Шэнэ түсэбэйтнай талаар ярилсая. Дэлхэйдэ тараһан монгол түүргата арадүүдай соёл оложо суглуулхада, нилээд хугасаа хэрэгтэй. Нэгэ жэл соо бүтэхэнь бэрхэтэй. Саашань яагаад үргэлжэлүүлхэтнай бэ?

-Минии һанаашалһан түсэбэй эхин шатань дуулаа, удаадахинь "Дэлхэйн Монгол" нэрэтэй болохо. "Хамаг Монголой" ашаар соёлоо түхээн дэлгэрүүлхэ хэрэг хэгдээ. Тиигээд суглуулха ажал эхилжэ байна. Алдагдаһан, алга болоһон соёл суглуулха ехэ ажал ерэхэ ондо багтаажа амжуулна. Дэлхэйе эзэлжэ байһан ехэ эзэнэй ябаһан түүхын газарнуудта нэбтэрһэн соёл шудалжа, Монголдоо абажа ерэхэ зорилготой.

Мүн Монголдо олоной гарта үнэ сэнтэй соёлой үлэгдэл бии. Энэ бүхэниие нэгэдүүлжэ бүридхэхэ саг ерээ. Харин энэ бүгэдые ерэхэ жэлдэ Чингис хаанай мүндэлһэн үдэртэ арад түмэндөө дэлгээн харуулна.

- Айлһаа эрингүй, абдараа уудала гэдэг шэнги эгээл түрүүн эхэ оронойнгоо мүзей үзэхэ шухала.

- Тиигэнгүй яахабиб. Эхинэй ээлжэндэ Монголой бүхы музей шудалха, дараань хубиин баялиг бэдэрхэб.

- Тиигэхэдэтнай хүүли бүсын хэрэг элиржэ магадгүй, илангаяа хүнүүдэй эзэлжэ байһан соёлой эд баялиг хараалхадатнай. Хиналтын зүргаануудһаа зүбшөөл абаа гүт?

- Бидэ соёлой баялиг хамгаалнабди. Хойшодоо түүхэ соёлоороо бахархадаг болохобди. Ерээдүйдээ үлээһэн хүрэнгэ юм даа.

Нютагаархин манай эрилтые ехэ наашатай үгэнэ. Хэдэн жэлэй үмэнэһөө энэ талаар ажаллажа, олон хүнтэй уулзаһан. Юрэнь хэдэн үе дамжаһан эд зүйлөө хадагалжа байгаа хүнүүд үнэтэ баялигаа үгэхэдөө, ехэ баяртай байна гээд бодоно. Бидэ хубиин болгоногүйбди. Гүрэнэй мэдэлэй болгожо байһандамнай, хүнүүд ехэ таатайгаар хандана.

-Та маша ехэ шудалга хэбэт гэлэй. Тиигээд манай түүхэтэй холбоотой соёлой үнэтэ баялиг хаагуур арай үлүү байдаг бэ. Али газар бүхэндэ тараһан байна гү?

- Үлээһэн түүхэ, соёлой баялиг хэмжээгүй ехэ. Америкэдэ Чингис хаантай холбоотой соёл элбэг, баһа Үбэр-Монголые нэрлэжэ болоно. Япондо Хубилай хаанай анханай барлажа хэһэн мүнгэн байха жэшээтэй. Тэрэ бүхэниие оложо хадагалха хэрэгтэй байна даа.

М.Санчир.
Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА оршуулаа.

Хүдөө һууринуудаа һэргээн хүгжөөе!

ХЭБЭД НОМХОН ХЭЖЭНГЭ НЮТАГАЙ ЗАЛИТАЙ ЗАЛУУ ҮЕТЭН

Хүдөө нютагуудай һэргээгдэжэ, ажабайдалай өөдөө болоходонь, залуушуулай түрэһэн нютагаа бусалга һайшаалтай. Хэжэнгын аймагта ажабайдалай алишье һалбарида зориг ехэтэй, нюдэндөө галтай хүбүүд, басагад ажалайнгаа намтар эхилээд, хүдэлжэ байна.

15 ЗАЛУУ ЭМШЭД ХҮДӨӨ НЮТАГ РУУ ЕРЭЭ

Жэшээнь, аймагай түбэй больницада «Земский доктор» гэһэн программын ёһоор 15 залуу эмшэн ерэжэ, аха нүхэдэй дүй дүршэл халан абажа, амжалтатай хүдэлжэ байна.

Благовещенск хотын медицинын академидэ һураад, хирург мэргэжэлтэй болоһон Даниил Подпругин түрэл нютагтаа хүдэлжэ байһандаа урматай:

- 2012 ондо интернатура дүүргээд, нютагайхидаа аргалха хүсэлтэй нютагаа бусааб. Би багадаа гүүртэ дээрэ үндыгөөб. Хүдөө нютагай ажабайдалай оньһо нюуса һайн мэдэхэ хадаа нютагайнгаа хүн зондо туһалжа, эмшэлхэ аргатайдаа ехэ баяртайб, - гэжэ Даниил хөөрэбэ.

Залуу эмшэн жэлэй туршада хэдэн операци өөрөө хэжэ, хүн зониие абараа. Мүн суг хүдэлжэ байһан аха заха эмшэдэйнгээ ажал хаража, дүршэжэ байна.

Шэтэ хотын медицинын академи дүүргэһэн Оюун Дугаржапова хоёрдохи жэлээ Хэжэнгын түбэй больницада эхэнэрнүүдэй эмшэнээр хүдэлнэ. Оюун Хэжэнгын дунда һургуули дүүргэһэн, Хэжэнгэ нютаг хоёрдохи түрэһэн нютагни гэжэ тоолодог. Мүнөө эмшэн боложо ерээд, хүн зондо туһатай байһандаа омогорхоно.

- Ажалаймни үдэр үглөөгүүр стационарай планёрко-суглаанһаа эхилдэг. Удаань үбшэнтэниие үзөөд, үдын хойно дахин аргалуулхаяа орооһон зоноо эрьежэ, эмшэлжэ байдагби. Буянтай ажал гээшэл даа, ажалдаа ехэ дуратайб, - гэжэ Оюун Дугаржапова хөөрэнэ.

- Һүүлэй үедэ элүүрые хамгаалгын һалбарида гүрэнэй элдэб программа бэелүүлэгдэжэ, байшангууд шэнэлэгдэнэ, мүнөө үе сагай оньһон түхеэрэлгэнүүд худалдан абтана. Мүн залуу халаанай ерэжэ хүдэлхэдэнь, ехэ баяртай байнабди, - гээд аймагай түбэй больницын ахамад врач Баир Владиславович Тугдумов урмашан хэлэнэ. - Гүрэн доторнай ехэ һайн ажал ябуулагдажа байна. Арад зониие аргалха хэрэгтэ ехэ мүнгэн һомологдоно. Шэнэ оньһон түхеэрэлгэнүүдтэ дорьботой, урагшаа эрмэлзэһэн, һонор бэрхэ залуушуул хүдэлхэ ёһотой ха юм. Хоёр жэлэй туршада манай нютаг руу залуу докторнууд ерэнэ. Шабинар һөөргөө нютагаа бусана. "Земский доктор" гэһэн гүрэнэй программа ехэ хэрэгтэй, туһатай.

ТҮРЭҺЭН НЮТАГАА МОСКВАҺАА БУСАА

Хэжэнгын аймагай Мункинай нэрэмжэтэ лицей-һургуулиин багша Цырен Мункожапович Цыренов Москва хотодо дээдэ һургуули дүүргэжэ, түрэл нютагаа һэргээн хүгжөөхэ зорилготойгоор Хэжэнгэеэ ерээ. Залуу багша Россиин гүрэнэй социальна университет дүүргээд, багшалжа эхилэнхэй. Багшын ажал хүшэршье һаа, хүндэтэй гэжэ тэрэ ойлгоно. Түрүүн бэрхэшээлнүүд ушарбашье, залуу багша үхибүүдтэй хүдэлхэдэ һонирхолтой гэжэ тоолоно.

Оройдоол дүрбэн жэлэй саана өөрөө багшынгаа хойноһоо дахажа ябаһан аад, мүнөө тэдэ багшанартаяа хамта хүдэлдэг, нүхэд болонхой. Түрүүндээ "багша, та, Мункожапович" гүүлэхэдээ, аягүйрхэдэг бэлэй. Харин мүнөө дадажа байна, "багша" гэһэн үндэр нэрээ дээрэ үргөөд ябаха хүсэлтэй.

- Нютагаа үргэжэ, дэмжэжэ, өөдэнь татажа ябаха зорилготойб. Залуушуул мэргэжэлтэй болоод, нютагаа бусаад, ажалайнгаа эхин харгы нютагтаал эхилхэ ёһотой, - гэжэ Цырен Цыренов тоолодог.

ЭДИР ХҮБҮҮН НАМЖИЛ - ҺУРГУУЛИИН ПРЕЗИДЕНТ

Лицей-һургуулиин арбадахи классай һурагша Намжил Коновалов һургуулияа дүүргээд, юрист мэргэжэлтэй болоод, мүн лэ хүдөө нютагаа бусажа хүдэлхэ түсэбтэй. Мүнөө Намжил һургуулиингаа президент болонхой, директортэ, багшанарта туһална, өөр дээрээ һургуулиин ажаябуулга бултыень шахуу даажа абаад, һурагшадай ажабайдал эдэбхитэй, һонирхолтой болгохые оролдоно.

- Президент һаяшаг болооб, түрүүшээр хүндэшэг байна. Өөрын Парламент, Министрнүүдэй совет байгуулааб. Һургуулияа гоё, һайн болгохые оролдоноб, - гэжэ Намжил хөөрэбэ.

Намжил хуряахайгаа һажаажа, юрист болохо хүсэлтэй. Мүнөө түүхын, обществознаниин хэшээлнүүдтээ оролдосотойгоор һурана. Хуули мэдэхэ, шэнжэлхэ ехэ дуратай, алишье сагта Хэжэнгэ нютагаа дээдэ мэргэжэлтэй болоод бусаха һанаатай.

НЮТАГАА ХҮТЭЛХЭ ГУЛВАА БОЛОО

"Дээдэ Хэжэнгэ" гэһэн нютагай захиргаанай толгойлогшоор Цырен Цыденжапов һунгагдаа. 27 наһатай Цырен элдэб хото городуудта ажал хэһэнэй удаа түрэһэн тоонтоёо бусаха гэжэ шиидээ. "Залуу гулваагаа нютагай зон булта дэмжэжэ, хэжэ байһан ажалдань хамһалсахабди, - гээд нютагай эдэбхитэн Дугарма Федоровна Дамдинова хэлэнэ. - Иимэ бэрхэ, урагшаа һанаатай залуу хүнэй нютагайнгаа хүн зониие хүтэлбэрилжэ, байра байдалыемнай һайжаруулхаяа оролдожо байхадань, яагаад талада, хамһалсангүй байжа болохоб? "

Залуу гулваатай болоһоор, нютагай залуушуул хамтын хэрэгтэ ехэ эдэбхитэйгээр хабаададаг болоо. Нютагай ажабайдал һайжараа. Бүхы зон залуу наһанай залинда абтаад, эрхилһэн бүхы хэрэгүүдтэнь хам оролсоно.

ДЭЭДЭ ХЭЖЭНГЭ НЮТАГАЙ АЖАБАЙДАЛ ТУХАЙ

Цырен Цыденжапов

Түрэһэн нютагтаа хүн хүдэлжэ байхадаа, алишье талаһаа аршалаатай, хүрьһэтэ газарай хүсэ шадалтай ябана. Цырен Сергеевич Цыденжапов улад зонойнгоо этигэл найдалые харюулхые оролдодог.

- Хүн зомнай ехэ эдэбхитэй, нютагайнгаа байдалда, хамтын хэрэгтэ ехэ эдэбхитэй оролдодог. Илангаяа залуушуул түргэн, дорюун, хэрэгэй гарабал, туһалжа, дэмжэжэ байдаг, - гэжэ тэрэ мэдээсэбэ.

Дээдэ Хэжэнгын сомондо Леоновко, Эдэрмэг, Хөөрхэ гээд 3 тосхон ородог. Захиргаанай түб Эдэрмэгтэ. Нютагтаа ариг сэбэр байдал сахиха ажал ябуулагдана. Гурбан һууринуудай нобшо хаядаг газарнууд булта сэбэрлэгдээ, мүнөө сагай эрилтэдэ тааруулагданхай. Соёлой байшан руу дулаагаар хангадаг сорго оруулхын тула газар малтаһан байна. Энэ ажалда хүгшэн, залуугүй булта эдэбхитэй хабаадаа.

- Залуу гэр бүлэнэр ехэ эдэбхитэй. Будажаповтан, Цынгуевтан гээд бусад залуу бүлэнэр ехэ туһа хэдэг. Леоновко тосхондо залуушуул үгы шахуу. Олонхинь наһатайшуул, пенсионернүүд, тиибэшье баһал хамтын нютагай ажалда оролдосотойгоор хандадаг. Эндэ һаяхан канава-хаалта татахадамнай, бүхы наһатайшуул гаража, трактор-техникэнүүдээ гаргажа хамһалсаа, - гэжэ гулваа хөөрэбэ.

ДЭЭДЭ ХЭЖЭНГЫН ТОС-ууд ЭДЭБХИТЭЙ АЖАЛ ЯБУУЛНА

Дээдэ Хэжэнгын сомондо 6 ТОС-ууд. Леоновкодо - 1 ТОС, Хөөрхэдэ -1, харин Эдэрмэгтэ- 4 ТОС байгуулагдаһан. Хөөрхэдэ Хужарта гэжэ газарта эм домто шабар бии. Тэрээн руу аймагайхид ерэжэ амардаг, бэеэ шабараар аргалдаг. Тиимэһээ тэрэ газарта ТОС байгуулагдаа. Эдэрмэг дээрэхи 4 ТОС-ууд амаралгын ба тамирай талмай бариһан байна. Хотоной түб стадиониие дүрбэн газар болгожо хубаагаад, өөһэд хоорондоо мүрысэжэ, хүүгэдэй талмайнуудые зохёожо бариһан байна.

ЗАЛУУ ҮМСЫН ХЭРЭГ ЭРХИЛЭГШЭШЬЕ БИИ

Артур Ганжитов

Хэжэнгын аймагай залуушуул ганса гүрэнэй ажалда хүдэлнэ бэшэ. Өөрынгөө үмсын хэрэг эрхилжэ эхилһэн зон яһала олон байна. Тэдэнэй нэгэн гэхэдэ, аажам зантай Артур Ганжитов болоно. Залуу олзын хэрэг эрхилэгшэ хүн зониие халуун эдеэ хоолоор хангалгын байшантай юм. Уужам һайхан Буряад дайдада эгээл түрүүн сэсэглэжэ, ногоохоноор анхилагша ургы сэсэгэй нэрээр энэ байшанаа нэрлээ.

- Цыдыбэй гэр бүлын эгээл томониинь гээшэб. Электротехникум ба Буряадай гүрэнэй хүдөө ажахын академи дүүргээд, Хэжэнгэеэ бусаад, гүрэнэй ажалда - аймагай захиргаанда хүдэлжэ байтараа, үмсын ажал эрхилхэ гэжэ шиидээб. Түрэһэн абамни хүдөө ажахын үмсын хэрэг эрхилдэг байгаа. Энэ ажал эрхилхэдэмни, абамни туһалһан байна. Хитадһаа эд бараа асараад лэ, худалдаа наймаа ябуулжа эхилээб, - гээд Артур хөөрөөгөө эхилбэ.

Мүнөө эд бараанай наймаагай хажуугаар халуун эдеэнэй газар нээгээд, 4 һарын туршада урагшатай ажаллажа байна. Алишье ажал эхиндээ хүшэр байдаг. Артур энэ тэрэ бэрхэшээлнүүдэй ушархада, абань ба нютагай захиргаан туһална. Саашаа улам хүгжэхэ түсэбтэй.

Иимэл даа, хэбэд номхон Хэжэнгэ нютагай залуушуулай байдал. Залуушуул нютагаа бусажа, түрэһэн тоонтынгоо байдал һайжаруулха, хүгжөөхэ гэжэ ехэтэ оролдоно. Газарай габаһаа гараа бэшэ, хүрьһэтэ алтан тоонтынгоо бууса һэргээжэ, аба, эжынгээ захяа заршам мартангүй, угаа үргэжэ ябаһан залуушуул буянтай, хэшэгтэй бууса дээрээ ажаһуухал даа.

Цырегма САМПИЛОВА.

«ЭХЭ НЮТАГ – ЭЛЬГЭН ТООНТО»

КИМ ЦЫДЕНОВЭЙ ДУРАСХААЛДА ҮЛЬДЭРГЭДЭ ҮНГЭРҺЭН МҮРЫСӨӨНҺӨӨ ТЭМДЭГЛЭЛ

Багша, поэт, уран зохёолшо, уран зурааша Ким Шогдопович Цыденовэй мүнхэ дурасхаалда зорюулагдаһан «Эхэ нютаг – эльгэн тоонто» гэһэн сэдэбтэ аймагай уран бэлигтэнэй мүрысөөн байгша оной декабриин 6-да үргэн дэлисэтэйгээр үнгэрбэ. Энэ мүрысөөн саашадаа заншалта боложо, саг үргэлжэ үнгэргэдэжэ байха.

«Үлгэн дэлхэйн алтан булан» гэжэ түрэһэн, үдэһэн тоонто нютагаа Буряадаймнай элитэ поэт Булад Жанчипов холо ойгуур суурхуулһан, «Мүнгэн сэргэ Үльдэргэ» гэжэ тоонтоёо нютагаймнай уран шүлэгшэ Цырен-Ханда Дарибазарова баһал магтаһан байдаг. Үльдэргэ нютагаймнай алдарта багша, уран зохёолшо, поэт, сэрэгшэ Цокто Номтоевич Номтоев Үльдэргынгөө һургуулиие «Үлзы һайхан үлгы» гэжэ алтан мүрнүүдээрээ мүнхэлһэн бэлэй. Иимэ һайхан Үльдэргэ нютагай үргэн дэбисхэр дээрэ энэ дэмбэрэлтэ уулзалгада Яруунын аймагай 40 гаран хабаадагшад суглараа, Улаан-Үдэ хотоһоо буужа ерэһэн Уран зохёолшодой холбооной гэшүүдтэй, Ким Шогдоповичой түрэлэйхидтэйнь дүн хамта 60 гаран хүн хабаадаба гээшэ. Уран зохёолшын басаган Виндарья Ринчиновна наһанайнгаа нүхэр Эрдэм Дамбаевичтай, тиихэдэ Үльдэргын дунда һургуули тус мүрысөөнэй гол үүсхэл, ехэ оролдолго гаргаһан эмхидхэгшэд болоно. Мүрысөөндэ хабаадагшад, хүндэтэ айлшад Ким Цыденов бэлигтэй уран шүлэгшэ, уран зохёолшо, уран зурааша, үндэр нэрэтэй багша байһан гэжэ гэршэлэн, һургуули соо дэлгээгдэһэн номуудтайнь, гар бэшэгүүдтэйнь, үзэсхэлэнтэ һайхан зурагуудтайнь, һурагшадайнгаа шүлэг зохёолнуудыень альманахууд болгоһон суглуулбаринуудтайнь, баян намтарыень гэршэлһэн фото-зурагуудтайнь һонирхон танилсаа. Эндэ дэлгэгдэһэн зурагуудыень, аша басаган Алимагайнь хүдэлмэри-зурагуудые гэр бүлэнь һургуулидаа бэлэг болгон барибан байна.

Аймагай 6 дунда һургуулинуудай түлөөлэгшэд – багшанар ба һурагшад 3 секцинүүдтэ хубааржа, жэнхэни буряад хэлэн дээрээ «Эхэ нютаг – эльгэн тоонто» гэһэн сэдэбтэ шүлэгүүдые, рассказуудые зохёожо, уран һайханаар зурагуудые зуража мүрысөөд, илагшад элирээ. Секци бүхэн наһанай 3 бүлэгүүдтэ хубааржа ажаллаа: 5-8-дахи классууд, 9-11-дэхи классууд, ехэшүүл.

Уран шүлэгэй «Уянгын найруулга» гэһэн секцидэ 12 хүн хабаадаа. Үльдэргын дунда һургуулиин 8-дахи ангиин һурагша Цыден Доржиев, Эгэтын-Адагай дунда һургуулиин 11-дэхи ангиин һурагша Сарюна Доржиева, Үльдэргэ нютагай багшын ажалай ветеран Ханда Сандаковна Доржиева гэгшэд өөрынгөө наһанай бүлэгүүдтэ тус тустаа түрүүшын һууринуудта гаража, уран хурса хэлээрээ илгараа. 2-дохи һууринуудта Нарһатын 1-дэхи дунда һургуулиин 8-дахи ангиин һурагша Соелма Дамбаева, Нарһатын 1-дэхи дунда һургуулиин 10-дахи ангиин һурагша Гэма Санзаева, Иисэнгын дунда һургуулиин буряад хэлэнэй багша Сэсэгма Владимировна Доржиева гэгшэд гараа. 3-дахи һууринуудые Түлдүүнэй дунда һургуулиин 5-дахи ангиин һурагша Янжима Ямпилова, Үльдэргын дунда һургуулиин 10-дахи ангиин һурагша Туяна Будажанаева, Эгэтын-Адагай багшын ажалай ветеран Бутидма Цыбикжаповна Доржиева гэгшэд ээзэлһэн байна. Энэ секцидэ хабаадагшад баян нугархай түрэл хэлэн дээрээ үгтэһэн темэдээ шүлэгөө таарулан зохёожо, тэдэнээ уран зохидоор уншан хамгаалаа.

«Үгүүлэлтэ зохёол» гэһэн секцидэ 13 хабаадагшад байжа, тоонто нютагайнгаа байгаали, түүхэтэ газарнууд тухай зохёолнуудые бэшэжэ, дүнгүүдынь иигэжэ тодороо: Эгэтын-Адагай дунда һургуулиин 6-дахи ангиин һурагша Цырен-Дулма Цыбикжапова «Домогто һайхан нютагни», Иисэнгын дунда һургуулиин 11-дэхи ангиин һурагша Цыденова Бэлигма «Тоонто нютаг», Үльдэргын дунда һургуулиин тоо бодолгын багша Долгор Сандаковна Доржиева «Налгай аба, эжын юрөөһэн нангин газар хэды һайхан бэ?..» гэһэн зохёолнуудые найруулан бэшэжэ, тус тустаа шангай нэгэдэхи һууринуудые ээзэлбэд. «Эхэ нютаг – эльгэн тоонтоёо», тойроод байһан тала дайдаяа һайхашаһан Бата Жамбалов, Үльдэргын дунда һургуулиин 8-дахи ангиин һурагша, «Үлгы тоонто нютагнай» гэһэн зохёолтоёо Эгэтын-Адагай дунда һургуулиин 9-дэхи ангиин һурагша Амгалан Доржиев, «Түхэриг добо» гэжэ домогтой Бутидма Цыбикжаповна Доржиева гэгшэд 2-дохи һууринуудые өөрынгөө бүлэгүүд соо абаһан Нарһатын 1-дэхи дунда һургуулиин 8-дахи ангиин һурагша Соелма Цыбикова «Улхасаа тоонто эгээл сэнтэй», Түлдүүнэй дунда һургуулиин 9-дэхи ангиин һурагша Дарима Цыренова «Шэрэнги тухай домог» гэһэн нютагай домогуудые бэшээ. Иигэжэ үхибүүднай, ехэшүүлшье хадаа түрэл хэлэнэйнгээ баялигые мэдэржэ, түүхэ домогоо, түрэһэн тоонтоёо түүрээжэ ябахань һайхан даа.

«Уран зурааша» гэһэн секцидэ эгээл олон хабаадагшад байба: 18 хүн зураха бэлигээ гэршэлээ. Эгэтын-Адагай дунда һургуулиин 6-дахи ангиин һурагша Пригнаева Сурэна, Иисэнгын дунда һургуулиин 11-дэхи ангиин һурагша Цыбенов Амгалан, Нарһатын 1-дэхи дунда һургуулиин буряад хэлэнэй багша Дамбаева Цыжидма Доржиевна гэгшэд тус тустаа «Нуурай хажууда», «Түрэл дайда», «Намарай ой соо» гэһэн зурагуудые үгтэһэн сэдэбтэ зуража, өөр өөрынгөө бүлэг соо түрүү һууринуудые ээзэлжэ, уран гартай байһанаа гэршэлээ. 2-дохи һууринуудые Нарһатын 1-дэхи дунда һургуулиин 8-дахи ангиин һурагша Балданова Бэлигма «Үүрэй сайлга», Үльдэргын дунда һургуулиин 11-дэхи ангиин һурагша Доржиев Солбон «Минии дуратай морин», Үльдэргын дунда һургуулиин ажалай ветеран Ширапова Долгоржаб Хандуевна «Хүдөө» гэһэн зурагуудые зурабад. Комсомолой дунда һургуулиин 5-дахи ангиин һурагша Стародубова Настя «Минии нютаг», Нарһатын 1-дэхи дунда һургуулиин 9-дэхи ангиин һурагша Раднабазарова Света «Адуулганда», Комсомолой дунда һургуулиин буряад хэлэнэй багша Балданова Марина Сергеевна «Минии тоонто нютаг» гэһэн нэрэтэй зурагуудые зуража, тус тустаа 3-дахи һууринуудые ээзэлһэн байна. Энэ секцидэ хабаадагшадта баһал дээрэ хэлэгдэһэн сэдэб үгтэжэ, эндээ һуугаад лэ, 2 сагай турша соо, тойроод байһан байгаалияа, элдэб үзэгдэлнүүдые обёорон хаража, адаглажа ябаһанаа хэрэглэн, яһалашье зохидшоохоор зурагуудые элдэб шэрэ будагуудые оруулан зураал даа. Энэнь ёһотойл зураашын бэлигтэй байһые гэршэлээ. Уг дамжан үгтэһэн бэлигээ зондоо дэлгэн, зураашын харгыда, зариманиньшье һаа, гарахань болтогой!

Энэ үдэрэймнай мүрысэгшэдэй ажал хүдэлмэриие сэгнэн, үрэ дүн гаргаһан жюриин түрүүлэгшэ уянгата лирик, Буряадай арадай поэт, сэтгүүлшэн Булад Намдакович Жанчипов байгаа. «Уянгын найруулга» гэһэн секцидэ Б.Н.Жанчипов, «Буряад Монгол ном» гэһэн хэблэлэй түрүүлэгшэ Ж.Ч.Дымчикова, Үльдэргын дунда һургуулиин захирал Д.Ц.Галсанова гэгшэд, «Үгүүлэлтэ зохёол» гэһэн секцидэ буряадай элитэ уран зохёолшо Ц.Б.Цырендоржиев, Үльдэргэ нютаг тоонтотой поэтессэ Ц-Х.Р.Дарибазарова, багшын ажалай ветеран Ц.Ж.Нимаева гэгшэд, «Уран зурааша» гэһэн секцидэ ГБОУ СПО «БРПК»-гай уран зурагай багша, Россиин Уран зураашадай холбооной гэшүүн Ц.Д.Надагурова, Үльдэргын һургуулиин зурагай багша П.Ф.Климов, Ким Цыденовэй ехэ хүбүүн А.К.Цыденов гэгшэд томилогдожо, ехэ харюусалгата ажал ябуулжа, дүнгүүдые гаргаһан байнад.

К.Ш.Цыденовэй нэрэмжэтэ мүрысөөнэй дүнгүүдээр түрүү һууринуудые ээзэлһэн хабаадагшадта 2000, 1000, 500 түхэриг мүнгэн шангууд дипломуудтайгаар барюулагдаа. Хабаадагша бүхэн үнэмшэлгэнүүдтэ, багшахүтэлбэрилэгшэ бүхэн баярай бэшэгүүдтэ, зохёолшын рассказуудые хэблэһэн «Байгал» сэтгүүлдэ, зохёолшо тухай дурсалгануудтай «Буряад үнэн» һониной һүүлшын дугаарта булта хүртэһэн байнад. Эдэ ехэ мүнгэн шангуудай, дипломуудай, үнэмшэлгэнүүдэй, баярай бэшэгүүдэй спонсорнууд К.Ш.Цыденовэй хани нүхэр А.Ч.Цыденова, эсэгынгээ нангин дурасхаал мүнхэлһэн үри хүүгэдынь гэр бүлэнүүдтэеэ болоно.

Мүрысөөнэй дүн гаргагдаһанай һүүлдэ тайзан дээрэ гаража, үгэ хэлэхэ зон олон байгаа.

Тайзан дээрэ Ким Шогдоповичой басаган Виндарья Ринчиновна гаража, аба тухайгаа уярма һайханаар дурсажа, олон хүнэй зүрхэ сэдьхэл хүдэлгөө.

Тиихэдээ: «Энэ мүнөөдэр үнгэржэ байһан хэмжээ ябуулгымнай гол зорилго хадаа оройдоол манай абын дурасхаал һэргээгээд үлэхэ бэшэ, харин бурханай заяаһан богонихон наһан соогоо эхилһэн аад лэ, эсэстэнь хүрөөгүй гүнзэгы удхатай хэрэг ажалыень, тэрэнэй түсэб зорилгонуудые үргэлжэлүүлхэ зорилго табигдаһан юм. Хүүгэдые эхэ байгаалидаа, тоонто нютагтаа, түрэл хэлэндээ дуратайгаар хүмүүжүүлхэ, эдэ ойлгосонуудые тэдэнэй шуһа мяханда шэнгээхэ, хамаг гоё һайханиие обёоржо һургаха бодолыень тобойлгожо, мүнөө үедэ, мүнөө үеын залуу һүрэгтэ ойлгуулха, жэлһээ жэлдэ үргэлжэлүүлжэ байха найдалтай эхилэн наһаашалаа бэлэйбди», – гэжэ хэлэбэ. Удаань Эгэтын-Адагай ажалай ветеран, Россиин Федерациин хүндэтэ ажалтан дурсалгын үгэнүүдые һонирхолтойгоор хэлэһэн байна. Ц.Н.Номтоевой бага хүбүүн Ж.Ц.Номтоев, «Үльдэргэ» ажахын түрүүлэгшэ Д.Ц.Галсанов, Үльдэргын нютагай захиргаанай толгойлогшо С.Е.Цыренов, Яруунын буряад хэлэнэй багшанарай бүлгэмэй хүтэлбэрилэгшэ С.Д.Дондокова гэгшэд мүрысөөн тухай наһамжануудаа хэлэжэ, үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэжэ байһан үйлэ хэрэг тухай баяр баясхалангаа мэдүүлээ. Уран зохёолшод Б.Н.Жанчипов, Ц.Б.Цырендоржиев, Ц-Х.Р.Дарибазарова, Ж.Ч.Дымчикова гэгшэд баһал дурсалгын үнэтэй сэнтэй үгэнүүдые хэлээ, энэ хэдэн жэлэй хугасаа соо заншалта болгон үнгэргэдэхэ ябуулганууд тухай, буряад хэлээ хүгжөөхэ, уран нугалбарииень алдангүй, баян хэлэн дээрээ хөөрэлдэжэ, харилсажа ябаял гэжэ уряалаа.

Хожомоо заншалта болохо түсэбтэй «Эхэ нютаг – эльгэн тоонто» гэһэн сэдэбтэ уран бэлигтэнэй мүрысөөндөө ондоо аймагуудай хүүгэдые урия гэһэн дурадхал айлшаднай оруулба.

К.Ш.Цыденовэй нэрэмжэтэ аймагай «Эхэ нютаг – эльгэн тоонто» гэһэн мүрысөөндэ ерэһэн хүндэтэ айлшад Обоотынгоо бооридо

Баярма ЖАМБАЛОВА,
Үльдэргын дунда
һургуулиин
буряад хэлэ ба
литературын багша.

РЕДАКЦИҺАА: мүрысөөндэ шалгарагшадай зохёолнуудые удаадахи дугаарта уншагты.

"Минии Сагаан һара" конкурсдо

САХИЛЗАМА ГЭРЭЛТЭ САГААН ҺАРА

Буряад-монгол угсаатанай тон ехэ һайндэр Сагаан һара гээшэл даа. Яахадааб гэхэдэ, Сагаалган гээшые ямар нэгэ ударидагша гү, али гүрэн түрын зарлигаар-хууляар тогтоогдоһон бэшэ, харин урдын сагһаа манай тахижа ябаһан һайндэр болоно.

Сагаан һара - Сагаагаар мүндэлдэг һара.
Хүмүүжэлэй һара – Хамаг зоной һара.

УРДАНАЙ САГААН ҺАРА

Минии үхибүүн ябахада, зүблэлтэ сагай үедэшье энэ үдэр хүлеэн байжа уггадаг бэлэйбди. 2-3 үхибүүд хамтараад, айлһаа айлда, хүршэнэртөө ошохобди. Зарим айл "Үү, үхибүүд ерэбэ, орогты, һуугты", - гэжэ сайлуулха, заримань булаша – лепёшкодо тоһо гү, али зөөхэй няагаад, дээрэнь сагаан саахар хээд үгэхэл даа. Конфетэ, печени гэжэ байгаагүй ха. Бидэ аргагүй ехээр баясадаг бэлэйбди. Нилээн хомор саг байгаал һэн ха. Наһатай зон Сагаалганда эртээнһээ бэлдэхэ, газаахияа, гэрээ арилгаха, бурханаа дэлгээхэ, сэбэрлэхэ. Намарай сагта үүсэеэ гаргахадаа, тон һайн мяхаяа Сагаалганда гэжэ хадагалдаг байгаа. Тоһо зөөхэйгөө һайндэртэ гэжэ гамнаха, суглуулха, хадагалха.

МИНИИ САГААН ҺАРА

Би нэгэ-хоёр һара урид Сагаалгандаа бэлдэжэ эхилдэгби. Нэн түрүүн дасан ошожо, хэрэгтэй юумэеэ абадагби. Юун бэ гэбэл: хии моринуудые, хадагуудые, санзай, адис, зула г.м. Үхибүүдтээ, аша зээнэртээ, түрэл гаралдаа, үетэн нүхэдтөө бага, ехэшье һаань, гарай бэлэг бэлдэхэш. Монгол һарын шэнын 2-ой үдэр хии мори хиидхүүлхэдэ, тон таатай удэр гэжэ ламанарай заабари байдаг. Хүн бүхэнэй түрэһэн жэлээрнь тодорхойлжо, хии мориной үнгэнь элирдэг. Жэшээнь: үхэр, туулай, тахяа жэлтэнэй хии морин сагаан үнгэтэй, шара хэлэтэй, улаан хүбөөтэй байха. Хии мори наймаалагшадта ямар жэлтэй хүндэ ямар хии морин таарахаб гэжэ таблица байдаг. Нэгэ хии мориндо 2-һоо үлүү хүниие һуулгажа болохогүй гэдэг.

Сагаалганай бүри дүтэлхэдэ, гэрээ арилгадагби. Гунгарбаагаа нээжэ, тооһыень аршахаш. Захатай бурхадаа дэлгэжэ, ханадаа үлгэжэ, тахилайнгаа сүгсэнүүдэй орооһо һэлгэдэгби, барайгар хэжэ болохо. Һайхан сэдьхэл сэдьхэжэ, тахилаа үргөөд, арбан зүгэй мянган бурхадта, сахюусадтаа, лама багшанартаа зорюулжа, мандал үргэдэгби. Удаань зулаа бадараагаад, зулын юрөөл уншаад, санзай бааюулжа, бурхадаа, гэрээ утаад, аршаанаар арюудхаад, эхэ зургаан зүйл хамаг амитанай, үхибүүдэйнгээ түлөө мүргөөд, тарнинуудаа уншаад, эрхиеэ татадагби.

МҮНӨӨ САГАЙ САГААЛГАНАЙ УДХА

Мүнөө сагта Сагаалган яаха аргагүй һайханаар, үргэн дэлисэтэйгээр үнгэргэдэдэг болонхой. Буряад Республикын һайндэр гэжэ нэрлэгдэжэ, амаралтын үдэр болоһониинь ехэл һайшаалтай.

Бурхан шажан дэлгэржэ, дасан дуган аймаг бүхэндэ, зарим нютагта 3-4 дасангууд бодхоогдонхой, субарганууд, обоо, мүргэлэй, шүтөөнэй газар олон болоо. Арад зон ехэ һүзэгтэй болоо гэжэ мэдээжэ. Мэнэ һая манай Буряадай радиогоор урда жэлнүүдтэ дасан дуганда мүргэхөө 25% зон ябадаг һаа, харин мүнөө 46% зон ябажа мүргэнэ, зальбарна гэжэ хэлэнэ һэн. Нээрээшье, ганса наһатай зон мүргэлэй газарта ябана бэшэ, мүн үхибүүдшье, залуушуулшье, бэшэшье яһатан шүтэдэг, мүргэдэг болонхой. Энэ хадаа һайн үйлэ хэрэг гээшэ ааб даа. Үнэн зүрхэнһөө этигэжэ, зальбаржа, үбшэ зоболон холо болог лэ, хэһэн хэрэг бүтэсэтэй байг, үри хүүгэднай ажалтай, амжалтатай худэлэг, муу юумэн холодог, һайн ажабайдал тогтоһой даа гэжэ хүн бүхэн мүргэнэ ёһотой. Эхэ зургаан зүйл хамаг амитанай тулада лама багшанарнай зальбардаг гэжэ мэдэнэбди. Тиимэһээ бүхы монголшуудай тон шухала, аргагүй үндэр удхатай Сагаалган болонол даа. Гүрэнэй засаг баригшад, артистнар, дуушад, газетэ, журналай ажалшад, радио болон телевидени, һургуули болон соёлдо хүдэлдэг зон булта оролдожо, захяа заабари үгэжэ, ёһо заншал һэргээжэ, саашань хүгжөөжэ, залуу үетэниие хүмүүжүүлжэ, жэлһээ жэлдэ һонин болгожо байдаг үндэр үүргэтэй. Баяр баясхаланай һайндэр болоол даа манай Сагаалган!

САГААЛГАН ТУХАЙ ДОМОГ

1.Һарын 30-най Бүтүү үдэр дасангуудта бүхэли һүниндөө уншалга болодог, дэлхэйе сахигша Сидор Лхама сахюусанда зорюулагдадаг. Энэ сахюусан хүрин хурдан хээр моридоо мордоод, угсаатан зоноо энэ һүниндөө эрьеэд, үүр сайхын урда тээ морилжо ерээд, унтажа хэбтэһэн зониие үхэһэн тээшэнь тоолоод, бодоод байһан зониие амиды гэжэ: "Эдэ зониие би абархаб, аршалхаб", - гэжэ тангариг абаад, тэнгэридэ дэгдэдэг юм гэдэг.

2. Баһа иимэ домог бии. Модон морин жэл морилхоо байгаа хадань дурдамаар байна.

Урдандаа буряадууд энэ һүни гэрэйнгээ богоһо дээрэ таз соо гү, али модон тэбшэ соо уһа хээд орхихо. Тиихэдэнь Лхама сахюусан гүйлгэжэ ерээд, газаатнай тогтожо, мориёо уһалаад, баяр хүргөөд, тэнгэридээ дэгдэдэг юм гэжэ үбгэд, хүгшэд хөөрэлдэдэг бэлэй.

САГААН ҺАРЫН ҮРЕЭЛНҮҮД

Аза жаргалай алтан одод
Орой дээрэтнай гэрэлтэжэ байг!
Алтан дэлхэйн 10 сагаан буян
Айл бүхэн эдлэжэ байг!
Гэрээр дүүрэн аза талаантай,
Гүсөөр дүүрэн шарахан сайтай,
Табагаар дүүрэн тарган мяхатай,
Хармаанаар дүүрэн алта мүнгэтэй ябахатнай болтогой!
Хүйтэн үбэлые дабаха солотой,
Хүхэ нажарые амадаха үреэлтэй
Сагаалган – манай һайндэр
Саг үедэ мандаха болтогой!

Дарима ХАШИТОВА,
ара талын, багшын ажалай ветеран.

ЯЛАС ГЭМЭ ХАТАРТАЛ ХУБИ ЗАЯАН

Ойн баяр

Оюн Тумурова... Дунда наһанай гү, али үшөө дээшээ наһатайшуул энэ нэрэ һананал ёһотой. Табяад онуудаар "Байгалнай" Буряад орон соогоо гансахан хатар, дуунай ансамбль байгаа ха юм даа. Арад зомнай бүхы артистнуудые таниха, мэдэхэ, хүлеэжэ ядажа байгша һэн. Юуб гэхэдэ, телевизор, кино хомор байгаа.

Тэрэ үедэ ялас гэмэ хатарнуудые хатаржа, хүнэй зүрхэ хүдэлгэжэ, манай Василиса Андреевна Тумурова ябаа. Уян нугархай, хүнгэн солбон байхаһаа гадна, тон сэбэрхэн, онсо һайхан харасатай нюдэнүүдынь суранзан шэнги хүнэй сэдьхэл татадаг, уяруулдаг байгаа. Дүрбэн тэгшэ, алишье талаараа бэрхэ хүнүүд хомор ха юм. Харин манай Василиса Андреевна һара нарандал һайхан шарайтай, зөөлэн сэдьхэлтэй, хүндэ туһа хэхэ гэжэ ходол оролдожо ябадаг. Ямаршье ажал хэхэдээ, шуран, солбон, шадахагүйб, хэхэгүйб гэжэ нэгэшье хэлэхыень дуулахагүйш. Буряад арадайнгаа хатар наада харуулжа, бүхы дэлхэйгээр - Инди, Иран, Бангладеш, Малайзи, Таиланд, Филиппинэ, Пакистан, Франци, Испани г.м. гүрэнүүдээр ябаа. Суута Махмуд Эсамбаев, Галия Измайловатай нэгэ тайзан дээрэ хатарһан. Ямаршье гоё, һайхан саг байгааб даа. Хатардаг хүнэй саг богонихон. Наһанайнгаа амаралтада гарабашье, удаан амаржа байнгүй, өөрөө хатар табидаг болоо һэн. "Булжамуур" гэжэ хүүгэдэй ансамбльтай, аймагуудай соёлой байшангуудта хэды олон хатарнуудые табяаб даа. Аяар дала наһа хүрэтэрөө ажаллаа. Мүнөө декабриин 28-да 85 наһанайнь ойн баярай болохоёо байхадань, түрэл гаралайнь зүгһөө дулаан үгэнүүдые хэлэхэ дуран хүрэнэ. Бултыемнай хаража, туһалжа, аша зээнэрээрээ бэеэ тойруулжа, маанадтаа ухаа заажа байдаг. Мүнөө болотороо нюдэндөө шэл хэнгүйгөөр, үнгын гоё шальнуудые нэхэжэ, айлшадтаа бэлэг болгон барижа байдаг. Иимэ урагшаа һанаатай, хурса ухаатай, хүнгэн зандаа хүгшэн эжытэй байһандаа бидэ омогорходогбди, баясадагбди.

Сэдьхэл хүдэлгэмэ молдаван хатар

В.Тумурова наһанайнгаа «хани» нүхэр Д.Ш.Яхунаевтай. 1975 он.

Унтариин зөөлэнөөр нюргаа жэгнүүлжэ,
Үгын зөөлэнөөр сэдьхэлээ баясуулжа,
Үглөө бүри жаргал үзэжэ, буянгаа эдлэжэ,
Багашуулаа хүхеэжэ, сэзжэ һонор,
Нюдэн хурса, хүл хүнгэн, сэдьхэл арюун,
Ута наһатай, удаан жаргалтай ажаһуухатнай болтогой!

АМАРШАЛАГШАД:
Яхунаевтан, Прокопьевтон, Тархаевтан, Гусейновтэн, Басановтан, Покровскитон, Матвеевтэн, Пономарёвтон.

Понедельник, 23

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
10.35 ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬИЦА!"
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ". (16+)
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15 "ОНИ И МЫ". (16+)
17.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ". (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ". (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ". (16+)
22.00 ВРЕМЯ
22.30 Т/С "РЕДКАЯ ГРУППА КРОВИ"
00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ"
01.00 НОЧНЫЕ НОВОСТИ
01.10 Х/Ф "КАПИТАН КРЮК"
03.50 Х/Ф "ОДИН ПРЕКРАСНЫЙ ДЕНЬ"

«РОССИЯ»

06.00 УТРО РОССИИ
10.00 "1000 МЕЛОЧЕЙ"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30 "КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ". (12+)
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 ВЕСТИ-МОСКВА
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ". (12+)
16.00 Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
18.30 Т/С "СВАТЫ-5"
19.35 "ПРЯМОЙ ЭФИР". (12+)
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!
22.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-13"
23.50 Т/С "СВАТЫ-6"
01.55 "ДЕВЧАТА". (16+)

КУЛЬТУРА

08.00 ЕВРОНЬЮС
11.00, 16.40, 20.30, 00.45 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15 Х/Ф "Я ШАГАЮ ПО МОСКВЕ"
13.30 КОНЦЕРТ "РОССИЙСКИЕ ЖЕЛЕЗНЫЕ ДОРОГИ"
14.10 "ЛИНИЯ ЖИЗНИ"
15.05 Д/Ф "ЮРИЙ ВИЗБОР"
15.45, 02.40 Т/С "СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ"
16.50 Д/Ф "БАЛАПАН - КРЫЛЬЯ АЛТАЯ"
17.50 Х/Ф "БЕГ ИНОХОДЦА"
19.05 "ТЕ, С КОТОРЫМИ Я..."
20.00 Д/С "ДВОРЦЫ РОМАНОВЫХ"
20.45 "ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.00 "САТИ. НЕСКУЧНАЯ КЛАССИКА..."
21.45 ЮБИЛЯРЫ ГОДА
22.40 Д/С "ПЛАНЕТА ДИНОЗАВРОВ"
23.30 "ТЕМ ВРЕМЕНЕМ"
00.15 Д/С "ПЬЕДЕСТАЛ КРАСОТЫ. ИСТОРИЯ ОБУВИ С РЕНАТОЙ ЛИТВИНОВОЙ"
01.05 Д/Ф "ВЕЧНЫЙ СТРАННИК"
02.00 "ВСЛУХ". ПОЭЗИЯ СЕГОДНЯ
03.35 Л. БЕТХОВЕН. СОНАТА №10

АРИГ УС

07.00 "ВСЯ БУРЯТИЯ" (12+).ПОГОДА
07.30 МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ
07.40 ИНСТРУКЦИЯ. ПОГОДА (6+)
08.00 "НА НОЧЬ ГЛЯДЯ" С А. ЛЕВАНТУЕВЫМ (16+). ПОГОДА
08.55 ИНСТРУКЦИЯ ДОМ-2 LITE (16+)
09.05 ДОМ-2 LITE
10.30 ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ (16+)
11.30 Х/Ф "КВАРТИРКА ДЖО"
13.00 КОМЕДИ КЛАБ ЛУЧШЕЕ
13.30 УНИВЕР
14.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. (16+)
14.15 МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ (12+)
14.30 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ(16+)
15.00 УНИВЕР (16+)
15.30 ИНТЕРНЫ
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ. ПОГОДА (16+)
19.15 СПОРТЭКСПРЕСС (16+)
19.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС (16+)
20.00 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ(16+)
20.30 УНИВЕР(16+)
21.00 Х/Ф "СМЕРТЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ"
23.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
00.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
01.00 Х/Ф "НЕ БОЙСЯ ТЕМНОТЫ"

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+), ЗУРХАЙ
07.00 "В ТЕМЕ" (16 +) ЗУРХАЙ
08.00 Д/Ф "ВСЯ ПРАВДА О ЕДЕ. ЕСЛИ ХОЧЕТСЯ, ТО МОЖНО"
09.00 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+), ЗУРХАЙ
09.30 "ШКОЛЬНОЕ ТВ" (6+)
10.00 "В ТЕМЕ" (16 +), ЗУРХАЙ
10.30, 15.05 "ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
11.05, 18.05 Т/С "ПОРТАЛ ЮРСКОГО ПЕРИОДА"
12.05 Т/С "ТАНЕЦ ГОРНОСТАЯ"
13.05 Х/Ф "МОЙ ЛУЧШИЙ ЛЮБОВНИК"
15.35 Х/Ф "ДЖЕК ВОСЬМЕРКИН-"АМЕРИКАНЕЦ"
17.05 "ВАШЕ ПРАВО" (16+), ЗУРХАЙ
17.20 "МУЛЬТФИЛЬМ" (6+)
17.30 "ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ" (16+)
19.00, 23.30 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+), ЗУРХАЙ
19.30, 21.30, 23.00, 01.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
20.05 Т/С "АНАТОМИЯ СТРАСТИ"
21.00 "ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ" (16+) ДОК. ФИЛЬМ, ЗУРХАЙ
22.00 Т/С "ЧТО НАСЧЕТ БРАЙАНА?"
00.00 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+), ЗУРХАЙ
02.00 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0 +)
06.00 М/Ф "НЕОБИТАЕМЫЙ ОСТРОВ" (0+), "СВЕТЛЯЧОК" (0+)
06.50 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
07.00 М/С "СМЕШАРИКИ"
07.30 М/Ф "КЕНТЕРВИЛЬСКОЕ ПРИВИДЕНИЕ" (0+), "ЗОЛОТАЯ АНТИЛОПА" (0+), "СЕРЕБРЯНОЕ КОПЫТЦЕ" (0+)
08.40 НАСТОЯЩАЯ ЛЮБОВЬ (16+) ДОКУМЕНТАЛЬНО-РАЗВЛЕКАТЕЛЬНАЯ ПРОГРАММА
09.00, 13.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30 Х/Ф "ВСЕ ЧТО УГОДНО РАДИ ЛЮБВИ"
11.10, 14.00, 22.45, 01.30 "6 КАДРОВ"
11.20 Х/Ф "МИСТЕР И МИССИС СМИТ"
14.30, 18.30, 20.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
19.00, 19.30 Т/С "ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА". "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ"
21.00 Х/Ф "ГРОМОБОЙ"
00.30 "КИНО В ДЕТАЛЯХ"
01.45 "ГАЛИЛЕО"
02.30 ПРОФИЛАКТИЧЕСКИЕ РАБОТЫ

НТВ

07.00 НТВ УТРОМ
09.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 СЕГОДНЯ
11.55 "ДО СУДА". (16+)
12.55 СУД ПРИСЯЖНЫХ. (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ". (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА". (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ"
20.30 Т/С "ГОРЮНОВ"
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35 Т/С "ШАХТА"
02.30 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА". (18+)
03.40 ДИКИЙ МИР. (0+)
04.05 Т/С "СЛЕДСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ"
06.00 Т/С "АДВОКАТ"

ДТВ

06.00, 07.00, 05.30 М/Ф "МУЛЬТФИЛЬМЫ"
06.30 УДАЧНОЕ УТРО. (16+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО". (16+)
08.40, 12.00 АНЕКДОТЫ. (16+)
09.00 "ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ". (16+)
09.30 Х/Ф "АМЕРИКЭН БОЙ"
13.00 Х/Ф "ЧЕТЫРЕ ТАКСИСТА И СОБАКА"
15.15, 19.00, 23.30 УЛЕТНОЕ ВИДЕО. (16+)
16.00, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ". (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА". (16+)
18.00 "ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ". (16+)
18.30, 22.30 Т/С "СВЕТОФОР"
00.00 АНЕКДОТЫ. ЛУЧШЕЕ. (16+)
00.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ". (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ". (16+)
01.30 СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ. (18+)
02.00 Х/Ф "ТОЧКА ВОЗВРАТА"
04.55 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ". (16+)

Вторник, 24

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
10.35 ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬИЦА!"
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ". (16+)
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15 "ОНИ И МЫ". (16+)
17.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ". (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ". (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ". (16+)
22.00 ВРЕМЯ
22.30 Т/С "РЕДКАЯ ГРУППА КРОВИ"
00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ"
01.00 НОЧНЫЕ НОВОСТИ
01.10 М/Ф "РОЖДЕСТВЕНСКАЯ ИСТОРИЯ"
03.00 Х/Ф "СПЯЩАЯ КРАСАВИЦА"
04.55 Д/Ф "НАТАЛЬЯ ГВОЗДИКОВА. ЛЮБИТЬ - ЗНАЧИТ ПРОЩАТЬ"

«РОССИЯ»

06.00 УТРО РОССИИ
10.00 "1000 МЕЛОЧЕЙ"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30 "КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ". (12+)
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 ВЕСТИ-МОСКВА
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ". (12+)
16.00 Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
18.30 Т/С "СВАТЫ-5"
19.35 "ПРЯМОЙ ЭФИР". (12+)
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!
22.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-13"
23.50 Т/С "СВАТЫ-6"
01.55 Д/Ф "АНАТОМИЯ ЛЮБВИ. ЭВА, ПОЛА И БЕАТА"

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00, 16.40, 20.30, 00.45 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
13.05 "ЖИВАЯ ВСЕЛЕННАЯ"
13.30, 20.00 Д/С "ДВОРЦЫ РОМАНОВЫХ"
14.00 Д/Ф "СЧАСТЛИВЫЙ БИЛЕТ"
14.40 ЭРМИТАЖ - 250
15.05 Д/Ф "ВАЛЕНТИН ГАФТ"
15.45, 02.55 Т/С "СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ"
16.50, 22.40 Д/С "ПЛАНЕТА ДИНОЗАВРОВ"
17.40, 21.45 ЮБИЛЯРЫ ГОДА
19.00 СОБЫТИЯ ГОДА
19.45 Д/Ф "ЗЕММЕРИНГ - ЖЕЛЕЗНАЯ ДОРОГА И ВОЛШЕБНАЯ ГОРА АВСТРИИ"
20.45 "ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.00 "ВЛАСТЬ ФАКТА"
23.30 "ИГРА В БИСЕР" С ИГОРЕМ ВОЛГИНЫМ
00.15 Д/С "ПЬЕДЕСТАЛ КРАСОТЫ. ИСТОРИЯ ОБУВИ С РЕНАТОЙ ЛИТВИНОВОЙ"
01.05 Х/Ф "ТАЙНА ЭДВИНА ДРУДА"
01.55 КОНЦЕРТ "РОЖДЕСТВО В ВЕНЕ"
03.50 Д/Ф "КОНСТАНТИН ЦИОЛКОВСКИЙ"

АРИГ УС

07.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
07.30 ТЭЦ- 3. ПОГОДА (6+)
08.25 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. (16+)
08.55 ИНСТРУКЦИЯ ДОМ-2 LITE (16+)
09.05 ДОМ-2 LITE
10.30 ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ (16+)
11.30 Х/Ф "СМЕРТЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ"
14.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. МИРОВЫЕ НОВОСТИ(16+)
14.15 СПОРТЭКСПРЕСС (16+)
14.30 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ(16+)
15.00 УНИВЕР (16+)
15.30 САШАТАНЯ (16+)
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ ПОГОДА (16+)
19.15 ТОЧКА ЗРЕНИЯ (16+)
19.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС (16+)
20.00 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ (16+)
20.30 УНИВЕР(16+)
21.00 Х/Ф "СМЕРТЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ-2"
23.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
00.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
01.00 Х/Ф "ПЬЯНЫЙ РАССВЕТ"

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30, 19.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.00 "В ТЕМЕ" (16+), ЗУРХАЙ
08.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+), ЗУРХАЙ
08.35 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+)
09.00 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+), ЗУРХАЙ
09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 21.30, 23.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+)
10.00 "В ТЕМЕ" (16 +), ЗУРХАЙ
10.30, 15.05 "ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
11.05, 18.00 Т/С "ПОРТАЛ ЮРСКОГО ПЕРИОДА"
12.05 Т/С "ТАНЕЦ ГОРНОСТАЯ"
13.05 Х/Ф "ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЙ РОМАНС"
15.35 Х/Ф "ДЖЕК ВОСЬМЕРКИН-"АМЕРИКАНЕЦ"
17.05 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
17.30 "UTUMATA" (16+)
18.55 "НОВОСТИ ГОРСОВЕТА" (16+)
19.10 "ВЕСТНИК НХ" (16+), ЗУРХАЙ
20.05 Т/С "АНАТОМИЯ СТРАСТИ"
21.00 Д/Ф "ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ"
22.00 Т/С "ЧТО НАСЧЕТ БРАЙАНА?"
23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+), ЗУРХАЙ
01.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+), ЗУРХАЙ
01.30 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0 +)
06.00 М/Ф "КОТ КОТОФЕЕВИЧ" (0+), "ВЕСЕЛАЯ КАРУСЕЛЬ" (0+)
06.50 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
07.00 М/С "СМЕШАРИКИ"
07.30 М/Ф "СКАЗКА О ЗОЛОТОМ ПЕТУШКЕ" (0+), "ВОЗВРАЩЕНИЕ БЛУДНОГО ПОПУГАЯ" (0+)
08.45, 11.20, 22.55 "6 КАДРОВ"
09.00, 13.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30 Х/Ф "ПОДАРКИ К РОЖДЕСТВУ"
11.45 Х/Ф "ГРОМОБОЙ"
14.00, 18.30, 20.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
19.00, 19.30 Т/С "ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА". "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ"
21.00 Х/Ф "ЭВОЛЮЦИЯ"
00.30 "ГАЛИЛЕО"
03.30 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 НТВ УТРОМ
09.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 СЕГОДНЯ
11.55 "ДО СУДА". (16+)
12.55 СУД ПРИСЯЖНЫХ. (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ". (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА". (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ"
20.30 Т/С "ГОРЮНОВ"
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35 Т/С "ШАХТА"
02.30 ГЛАВНАЯ ДОРОГА. (16+)
03.05 "ЧУДО ТЕХНИКИ"
03.35 ДИКИЙ МИР. (0+)
04.10 Т/С "СЛЕДСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ"
06.00 Т/С "АДВОКАТ"

ДТВ

06.00, 07.00, 05.40 М/Ф "МУЛЬТФИЛЬМЫ"
06.30 УДАЧНОЕ УТРО. (16+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО". (16+)
08.40, 11.30 АНЕКДОТЫ. (16+)
09.00 "ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ". (16+)
09.30 Х/Ф "АВАРИЯ - ДОЧЬ МЕНТА"
13.00 Х/Ф "ЧЕТЫРЕ ТАКСИСТА И СОБАКА-2"
15.00, 19.30, 23.30 УЛЕТНОЕ ВИДЕО. (16+)
16.00, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ". (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА". (16+)
18.00 "ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ". (16+)
18.30, 22.30 Т/С "СВЕТОФОР"
00.00 АНЕКДОТЫ. ЛУЧШЕЕ. (16+)
00.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ". (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ". (16+)
01.30 СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ. (18+)
02.00 Х/Ф "ГАНГСТЕРЫ В ОКЕАНЕ"
04.45 "САМОЕ ВЫЗЫВАЮЩЕЕ ВИДЕО". (16+)

Среда, 25

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
10.35 ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬИЦА!"
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ". (16+)
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15 "ОНИ И МЫ". (16+)
17.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ". (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ". (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ". (16+)
22.00 ВРЕМЯ
22.30 Т/С "РЕДКАЯ ГРУППА КРОВИ"
00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ"
01.00 НОЧНЫЕ НОВОСТИ
01.10 Х/Ф "ДОБРО ПОЖАЛОВАТЬ НА БОРТ"
03.05 Х/Ф "МАКС ПЕЙН"
05.05 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА

«РОССИЯ»

06.00 УТРО РОССИИ
10.00 "1000 МЕЛОЧЕЙ"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30 "КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ". (12+)
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 ВЕСТИ-МОСКВА
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00 "ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ". (12+)
16.00 Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
17.00, 18.30 Т/С "СВАТЫ-5"
19.35 "ПРЯМОЙ ЭФИР". (12+)
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!
22.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-13"
23.50 Т/С "СВАТЫ-6"
01.55 Д/Ф "ХУЛИО ИГЛЕСИАС. ЖИЗНЬ ПРОДОЛЖАЕТСЯ"

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00, 16.40, 20.30, 00.45 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
13.05 "ЖИВАЯ ВСЕЛЕННАЯ"
13.30, 20.00 Д/С "ДВОРЦЫ РОМАНОВЫХ"
14.00 "ОСТРОВА"
14.40 "КРАСУЙСЯ, ГРАД ПЕТРОВ!"
15.05 Д/Ф "ЕВСТИ-ГЕНИЙ. ЕВГЕНИЙ ЕВСТИГНЕЕВ"
15.45, 02.55 Т/С "СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ"
16.50, 22.40 Д/С "ПЛАНЕТА ДИНОЗАВРОВ"
17.40, 21.45 ЮБИЛЯРЫ ГОДА
18.35 Д/Ф "ДОРОГА СВЯТОГО ИАКОВА: ПАЛОМНИЧЕСТВО В САНТЬЯГО-ДЕ-КОМПОСТЕЛА"
18.50 Д/Ф "КАМИЛЬ КОРО"
19.00 СОБЫТИЯ ГОДА
20.45 "ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.00 "АБСОЛЮТНЫЙ СЛУХ"
23.30 "БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ"
00.15 Д/С "ПЬЕДЕСТАЛ КРАСОТЫ. ИСТОРИЯ ОБУВИ С РЕНАТОЙ ЛИТВИНОВОЙ"
01.05 Х/Ф "ТАЙНА ЭДВИНА ДРУДА"
01.55 "ДЖАЗ В РОЖДЕСТВО". ПРАЗДНИЧНЫЙ КОНЦЕРТ
03.50 Д/Ф "СТЕНДАЛЬ"

АРИГ УС

07.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
07.30 ТЭЦ- 3. ПОГОДА (6+)
08.25 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. (16+)
08.55 ИНСТРУКЦИЯ ДОМ-2 LITE (16+)
09.05 ДОМ-2 LITE
10.30 ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ (16+)
11.30 Х/Ф "СМЕРТЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ-2"
14.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. МИРОВЫЕ НОВОСТИ (16+)
14.15 ТОЧКА ЗРЕНИЯ (16+)
14.30 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ(16+)
15.00 УНИВЕР (16+)
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ.ПОГОДА (16+)
19.15 "АФИША" (12+)
19.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС (16+)
20.00 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ(16+)
20.30 УНИВЕР(16+)
21.00 Х/Ф "СМЕРТЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ-3"
23.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
23.30 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
00.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
01.00 Х/Ф "БОЙЛЕРНАЯ"

"БОДОЛ, hАНААЕМ ХОДОЛ ҮЙРЭНЭ УРАСХАЛ САГАЙ УҺАН ТЭЭРМЭ..."

Манай аха нүхэр, бэлигтэй журналист, поэт Николай НАМСАРАЕВАЙ hайхан дурасхаалда

Арбаад жэлэй саана hэн. "Буряад үнэнэй" хэблэлэй таhагта ороходомни, таhагай ахамад редактор, Буряадай арадай поэт Лопсон Тапхаев, тэрэ үедэ генеральна директорэй нэгэдэхи орлогшын тушаалда хүдэлжэ байhан Николай Намсараев хөөрэлдэжэ hууба. Шэнэ зуун жэлэй бүхы дэлхэйн поэзиин урасхал тухай, шүлэгэй саашанхи хуби заяан тухай хөөрэлдөөнэйнь үедэ тушаалдаhан би ехэ hонирхон шагнабаб.

- Авангард поэзиин хүгжэлтэдэ гайхамшагаар нүлөөлөө. Шэнэ түхэл маяг, шэнэ удха, шэнэ амисхал оруулаа. Европын поэзи бороогой hүүлдэ мэтэ, арюудхагдаа, сэбэр, hэргэг шарайтай болоо. Артюр Рембо энэ хубисхалай эхи табиhан ха юм, - гэжэ Николай Намсараев урид хэлэhэнээ баталhан шэгтэйгээр дуугарба.

- Шинии hүгэдэн магтадаг Рембо... Мартахаар бэшэл даа, жараад онуудай залуу хаhые, - гэжэ Лопсон Тапхаев энеэбхилэн үгэлөөд, нам тээшэ эрьежэ, хэлэбэ:

- Тиихэдэ Николай Дымбрылович Түнхэндэ, "Саяан" газетэдэ хүдэлжэ байгаа. Уран зохёол ямар байха ёhотойб, саашадаа ямараар хүгжэхэб гэжэ hүни дүүрэн хэлсэдэг hэмди. Николай Борис Сыренов хоёрнай түргэн ухаатай, хурса хэлэтэй үетэн хадаа хоолойнгоо hөөлдэтэр үгээ буляалдадаг байгаа. Николай Рембогой шүлэгүүдые сээжээр уншагша hэн.

- Артюр Рембо гайхамшаг намтартай хүн байгаал даа: поэт, Парижай Коммунын түлөө тэмсэгшэ, контрабандист, хуули бусаар буу зэбсэг худалдагша. Унаган нүхэр Поль Верлентэй таha хэрэлдээд, гарынь соо буудажархиhан юм, абсент ехэдээд... Залуугаар, оройдоо 37-тойдоо наhа барахан Рембо тухай "Полное затмение" гэжэ фильм буулгаа, поэдэй ролиие Леонардо ди Каприо гүйсэдхөө, - гэжэ би хөөрэлдөөндэ оролсобоб. Минии үгэнүүдтэ баярлаhан Николай Дымбрылович зугаадаа бүри ехээр халажа, ордоhолон үргэлжэлүүлбэ:

- Поль Верлен Рембодо "hалхяар уллагдаhан гуталтай аяншан" гэhэн ара нэрэ үгэhэн юм. Велемир Хлебников Росси соогуураа ябагаар газар эсхээ, поэзиин, үгын гүн, нангин удха бэдэрээ. Баha ута наhагүй... Рембогой эхилhэн ажалые Аполлинер тодожо абаа. Публицист, хроникер, критик, редактор Аполлинер Европодо авангард түхэлэй искусство дэлгэрүүлhэн юм. Дэлхэйн нэгэдэхи дайнда толгойгоо шархатаад, 38-тайдаа наhа бараа. Туяна, Аполлинерэй шүлэг мэдэхэ hаа, уншаад үгэ даа, - гэжэ гэнтэ намда хандаба. Иимэ юумэ огто хүлеэгээгүй бинь харюусабаб:

- "Мирабогой хүүргэ" гэжэ шүлэгhөөнь түрүүшын дүрбэн мүр дабталгатайнь лэ hананаб, бусадыень мартаад байнаб.

МИРАБОГОЙ ХҮҮРГЭ

Мирабогой хүүргэ доро
аалихан Сенэ урдана
Инаг дурыем абажа
ошоно
Нэгэл юумэн хубилшагүй
Гашуудалай hүүлээр
баяр зугаа ерэдэг
заатагүй
Саг тулаба hүни болоно
Зогсоноб үдэрнүүд
холодон ходорно

Абяагүй болоходом, Николай Дымбрылович саашань уншаба:

Гар гараа барилсан
долгин дээрэ зуг
татанабди
Гарнуудаймнай хүүргэ
доохонуур
Урдахал даа яаралгүй
Галаар миралзан долгид

Саг тулаба hүни болоно
Зогсоноб үдэрнүүд
холодон ходорно
(Т.Самбяловагай
оршуулга)

- Хүүргэ гээшэ тон гүнзэгы, олон удхатай үгэ. Хоёр ондоо юртэмсэнүүдэй хоорондохи хилэ, үхэhэн ба амиды хүнүүдэй hүнэhэ hүүдэрэй субаса харгы гэhэншье удха бии. Хүүргэ тухай шүлэгым шагнагты, - гээд, Лопсон Дунзынович аргааханаар уншаба:

ХҮН ГЭЭШЭ ХҮҮРГЭ

Үе бүхэн хүүргэ,
Үнгэрhэн сагые
Ерээдуйтэй холбохо
Үүргэ даahан хүүргэ.
Хүн бүхэн –
сагай хүүргэ,
Саг зуурын хүүргэ.

Эгээл энэ үедэ намайе хүн яаруулан дуудажа, дүгта дурагүй гаража ошоо бэлэйб...

"БУРЯАД ПОЭЗИИН ФЛАГЕЛЛАНТ»

Николай Намсараев Борис Сыренов хоёрой залуугай охиндо hогтон, hүни дүүрэн поэзи тухай үгэ хүүрээ андалдажа, хүхилдэжэ, удха ехэтэй бодол, уран гоё дүрэ сасаруулан, шоглон, бэе бэеэ хадхан, ханилан ябаhан гэжэ Л.Тапхаевай хэлэhыень 2010 ондо дахин ойндоо оруулаа бэлэйб. Тэрэ жэл Борис Сыреновэй урид нэгэтэшье хэблэгдээгүй шүлэгүүд "Буряад үнэндэ" "Дархан соло" гэжэ ном болон, нара хараа бшуу. Ном соонь Николай Намсараевта зорюулагдаhан эпиграмма, мүн хадхуу аад, хүндэтэйгөөр, нүхэд ёhоор хандаhан шүлэг бии юм. Тэрэ шүлэгhөө хэhэг уншагшадай анхаралда.

НИКОЛАЙ НАМСАРАЕВТА

Мори унаад
хатаруулхадаа,
Мүнөөнэй саг гэнэгүйлби.
Богоhо дээрэ
hуухадаа,
Бархирхаhаашье
эшэнэгүйлби.
Артюр Рембын түхэлые
Агууехэдэ тоолоё.
Худалдаанайнь
богоолнуудые
Хараhандал – ёолоё.
Сээжэ соогоо наратай
Сэнгээ алдаhан
архиншад!
Дээжэ шэлэхэ хабатай
Дэмы худалша шүлэгшэд!
...Эм дээгүүрээ нёлбожо,
Эртын сагые муушалая.
Эгтээ хоюулаа хэрэлдэжэ,
Шулэгэй абдар уудалая.
...Буряад поэзиин
флагеллант!
Уйтан нюдэнэйнгөө
хоорондо
«Арьяатамни» гэhэн
стигмат табяад,
Хэн хэнhээшье гениально,
Шүлэг шүлэгүүдhээ
Оригинально
"Абстрактна худхаляа"
бэшээд,
Урдамни бү дэлгэ!
Скальд – ши,
Шулуу нураahан
Хлебников,
Шубуу hажаahан
Вознесенский...
...Шоройдо бу була
Хусые, Баваасаниие,
Мунхэ-Сарьдагые!
...Үльгэр унша,
Хээрэ яба,
Хэрмэ агна...

(Б.Сыренов. Дархан соло. – 2010, 159-161 н.)

Борис Сыренов Николай Намсараевта хандахадаа, "скальд" гэжэ нэрлэнэ. 9-13 зуун жэлнүүдтэ Норвеги болон Исландида үльгэр домог түүрээдэг байhан скальднуудай поэзи айхабтар орёо түхэл маягтай, дэлхэйн литературада саганууудтань адли зохёолнууд үгы юм. Далда удхатай үгэнүүдые, үлхөө холбоо мэдүүлэлнүүдые тэдэнэр хэрэглэдэг байhан дээрэhээ мүнөө үеын шэнжэлэгшэдтэ удхыень элирүүлхэнь хүшэр гэдэг. Николай Намсараев шүлэгүүд болон поэмэ соогоо үлхөө байгуулалтай мүрнүүдые, далда удхатай үгэнүүдые хэрэглэдэг байhанай түлөө поэт нүхэрhөөнь иимэ "нэрэдэ" хүртөө ха.

«Флагеллант» гэжэ үгэ мүн Баруун Европодо 13-14 зуун жэлнүүдтэ дэлгэрэнги байhан. Шажанай аскет, үлүү ехээр нүгэлөө наманшалхые оролдодог фанатик – флагеллантнууд олон зоной урда бэеэ шабхадан, хэhээдэг гуримтай hэн. Юундэ Николай Намсараевые "буряад поэзиин флагеллант» гэжэ нэрлээб гэhэн асуудалда харюу бэдэрээд, "hүүлшын буряад" гэжэ поэмэ соонь олобоб. Энэ поэмэhээ хэhэг уншаад, таанар ойлгохо байхат.

hҮҮЛШЫН БУРЯАД

(Пунктирна поэмэhээ хэhэг)

Би –
Бииб!
Бэшэhэн Намсараев бии,
Бэшэхэ Намсараев – биб!

Хэн
Хэнгүй –
Үншэрхэнь буряад хэлэн
Уншаха, бэшэхэ хүнгүй...

Хэн
Хэнгүй –
Мунхихабди мангадаар
бэшэн,
Муу, hайн Хилтухингүй...

Сэн
Сэнтэй –

Мунгэн шэжэр
эмээл hэн,
Мунөө музейдэ хэрэгтэй...

Бии гү?
Хии гү?
Угаа урадхуулжархиха би
Үгы болохо гүб hэегүй?

- Үу!
- Буряад?!
Хожомой үе сошохо гү,
Хохимой толгойем
баряад?

***

Может, на нашей
экскумации
Скажут: «Была такая
экс-нация,
Давайте, переведем
«Буриаду»
На эсперанто?...

***

Байгал далайн
тунгалаг уhан
Гол, горходые
худхажал байна.
Бага яhатанай
шэнгэхэн шуhан
Гол hудаhанда
шудхажал байна...
Урасхал уhанда
угаа урдуулха
Дурадхал оруулхань
угаа урдуур ха –
Шэнгэхэн шуhатай
жэжэ яhатанай
Шэнгэхэнь, магад,
жама ёhоной,
Харин манай
арбан ай,
хорин хии
боложо арилхамнай –
Үй түмэн
жэлэй үйлэ,
Зуун мянган
жэлэй зүйл лэ...
Ходол иимэ
бодол үймэнэ
Таряа татаhан
тархи дээрэм,
Бодол, hанааем
ходол үйрэнэ
Урасхал сагай
уhан тээрмэ...

***

Хара толгойтой,
сагаан hанаатай
Тоотой арадни
тоонто нютагтаа
Түмэн жэлдэ
түбхинэхэ заяатай
Гэжэ hанахаш
гэнэн hанаандаа...
Бага яhатанай
жэжэхэн жутөөн
Үншэн хабhанда
шэмшэрхэ бэшэ –
Бүгэдэ дэлхэйн
соёл шүтөөн
Үмсын илгаае
усадхаха бэзэ...
Ходол иимэ
бодол үймэнэ
Таряа татаhан
тархи дээрэм,
Бодол, hанааем
ходол үйрэнэ
Урасхал сагай
уhан тээрмэ...

Бүгэдэ дэлхэйн соёл шүтөөндэ бүхы наhаараа этигэн найдажа ябаhан Николай Дымбрылович Намсараев сагаан hанаатай, үсөөн тоотой түрэл арадайнгаа саашанхи хуби заяан тухай гашуудалта бодолнуудаа сааphан дээрэ үлөөhыень хүүгэдынь наhа бараханайнь hүүлээр нара харуулаал даа. "Буряад үнэндэ" "Сагай сэн" гэhэн номыень хэблэжэ, эсэгэдээ эгээл hайхан дурасхаал – хүшөө бодхоогоо. Шэнэ түрэлдөө, магад, дуратай Рембо, Аполлинертэй ушаржа, хүндэтэй аха Л.Тапхаевтай, унаган нүхэр Б.Сыреновтэйгээ уулзажа, үнгэрhэн наhандаа хэлсэжэ урдеэгүйгөө хүхин хөөрэн байна ха гү...

Туяна САМБЯЛОВА.

"Алтаргана" гэһэн Бүгэдэ буряадуудай уласхоороидын фестивалиин байгуулагдаһаар 20 жэлэй ойе угтуулан

"МҮНГЭН ХУН ШУБУУН" ЭРХИМ ДУУШАДЫЕ ЭЛИРХЭЙЛБЭ

2006 онһоо эхилһэн, хоёр жэлэй нэгэ удаа эмхидхэгдэдэг "МҮНГЭН ХУН ШУБУУН" гэһэн регионууд хоорондын эстрадна дуу гүйсэдхэгшэдэй конкурс үнгэрэлгэдэ "Зүүн зүгэй һэбшээн" гэжэ нэрлэгдэһэн продюсерска түбэй хүтэлбэрилэгшэ, композитор Цырен Шойжинимаев гол үүргэ дүүргэдэг байна. Тиихэдэ мэдээсэлэй болон материальна талаһаа дэмжэлгын зорилгонуудые "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан (директор- ахамад редактор Валерий Хартаев), "Бурятия" гэһэн ГТРК (генеральна директор Марина Урбаева), "ИнформПолис" Хэблэлэй байшан (генеральна директор Соёлма Дагаева), генеральна спонсор болоһон "Номто" гэһэн спортивна клуб (даагшань - Арадай Хуралай депутат Валерий Доржиев), Буддын шажанай Сангха (Бандида хамба Дамба Аюшеев), КПРФ (Гүрэнэй Дүүмын депутат Вячеслав Мархаев), Үндэһэтэнэй номой сан, "Полином", "Серебряная мода" магазинууд,"Сенатор" ресторан, "Будамшуу" кафе, бусад предприятинууд бэелүүлжэ, бэлигтэй залуушуулые дэмжэбэ. Энэ удаа 4-дэхиеэ эмхидхэгдэһэн регионууд хоорондын конкурсдо Агаһаа, Монголһоо, Эрхүүгэй областьһоо, Буряад оронһоо сугларһан һайхан хоолойтой табяад дуушад (бага наһанай, тиихэдэ 21-һээ дээшээ наһатай) 3 үдэрэй туршада ана-мана мүрысэбэ, бэлиг талаангаа туршалсаба.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

УРАН БЭЛИГЭЭ ДЭЛГЭЭ

Жюриин түрүүлэгшэ, Загарайн аймагай соёлой таһагые даагша Ринчин Владимирович Будаев түрүүтэй гэшүүд - ВАРК-ын гүйсэдхэхы директор Батор Санданов, Искусствын колледжын багша Елена Мохосова, дуушад Эрдэни Батсух, Вера Шобосоева, Лариса Баяндуева, Чингис Хандажапов, урдахи "Мүнгэн хун шубуунда" илагшад Ирина Шагдурова, Виктор Лубсанов гэгшэд түгэсхэлэй шатада (финал) шэлэгдэһэн 23 дуушадые шагнажа, эрхимүүдыень элирхэйлээ. Эжы тухай мэдээжэ дуунуудай "баглаа" Эдуард Цыбиков (Зэдэ) бариба. Инна Шагнаевагай зохёоһон «Хабарай хүбүүн" гэһэн буряад дууе оройдоошье акцентгүйгөөр Ксения Воронина (Улаан-Үдэ) ханхинуулһан байна.

Харин Агаһаа хабаадаһан бардам баритон хоолойтой Мунко Батомункуев "Аба, эжын һургаал" тухай дуу бардаастайгаар дуулажа, шагнагшадта һайшаагдаба. Саб сагаахан костюмтай, гүлмэр залуухан Александр Шитовой (Усть-Орда) дуулаһан инаг басаган тухай эдиршүүлэй дууе оюутад дуратайгаар шагнана һэн. Пүмпэгэрхэн бэетэйшье һаа, ехэл зоримгой, бэедээ найданги байһан Эржена Гатыповагай (Бэшүүр) дуулаһан "Хүгжэм дуудана" гэһэн дуун (үгэнь, хүгжэмынь Валерия Гомбоевагай) харагшадые хатархыень уряалба. Буряад орон тухай дуугаа "Алтан дуран" гэһэн БГУгай бүлэг (Бимба Тогмитов, Владислав Намдаков, Баярма Батодоржиева) бултанда бэлэглээ.

Өөрынгөө зохёоһон "Харыт, нүхэдни" гэһэн дуугаа Элбэг Зандраев (Ага) зохидоор дуулаһан байна. Сэр-Оюугай хүгжэм, Ш. Гүрбазарай үгэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн "Монголын үнэртэй салхи" гэһэн һайхан дуу залуухан Бор Сүрэнхүү дуулажа, бултаниие баясуулба. Олоной зүрхэ сэдьхэлые хайлуулжа шададаг "Хонгор эжы" гэһэн монгол дуу (Монголой мега-"одон" Сарантуяагай репертуарһаа) аргагүй һайханаар таталуулан, уянгатуулан байжа, тугас шубуу һануулһан гоё ногоон платитай Сэсэг Цыренова (Зэдэ) хангюурдажа, харагшадай халуун альга ташалгаар үдэшэгдөө. Булад Бадмаевай зохёоһон "Гансаардалга" гэһэн дууень өөртэнь тон адляар Баир Намсараев (Хэжэнгэ) дуулаһан байна гэжэ тэмдэглэхээр. Һүрөөтэй һайхан хүгжэмтэй "Хии морин" гэһэн дууе Радимир Чагдуров (Зэдэ) ехэ дорюунаар гүйсэдхэһэн байна.

Шагнагшадта мэдээжэ болоһон "Тэнгэриин долоон үбгэд" гэһэн дууе (хүгж. Цырен Шойжинимаевай,үг. Дулгар Доржиевагай) һайхан хоолойтой Майя Бадмаева (Бэшүүр) олондо зорюулһан байна. «Буусадаа бусанаб» гэһэн уянгата дууе (хүгж. Галина Бадлуевагай, үг. Энгельсина Гармаевагай) Цырегма Цыденова (Яруруна) ехэ зохидоор дуулаба.

Тиихэдэ "Уран-дуран" гэһэн дуу (хүгж. Владимир Цыдыповэй, үг. Бальжинима Юндуновай) гоёхоноор гүйсэдхэһэн, шагнагшадта һайшаагдаһан Жамса Бамбагаевые (Аха) шагнагшад халуунаар угтажа абаба. "Басаганай дуу" (Ю.Будаева-М. Доржиева) бэлэглэһэн Эржена Занаева (Зэдэ) уран бэлигээ шагнагшадтаа зорюулаа. Анхан үнгэрһэн "Мүнгэн хун шубуунай" конкурсдо шалгарһан Валерия Гомбоева буряад рэп-дуу, харин энэ конкурсдо эдиршүүлэй дунда илаһан Дугар Бадмажапов олондо һайшаагдадаг "Гансахан шамай" гэһэн дуу (үг. Бальжинима Юндуновай) олондо бэлэглэһэн байна. Оперын дуушанай нариихан сопрано хоолойтой, Искусствын колледжын оюутан Мария Басаева (Усть-Орда) "Эжын түрэһэн нютагта" гэһэн уянгата һайхан дуу (хүгж. Анатолий Андреевэй, үг.Мэлс Самбуевай) аргагүй гоёор таталуулжа, шагнагшадай зүрхэ сэдьхэл уяруулба. "Дэлхэйн дуран" гэһэн дуу (Елена Борохитова-Нар-Оюу) Цыпилма Бадмаева (Ивалга) гүйсэдхөө. Һүүлшын тэмээн хүндэтэй гэдэгтэл, эгээл һүүлдэ гараһан Мэргэн Батожапов (Хэжэнгэ) "Бэби-бүүбэй" гэһэн рэп-дуу (үгэнь, хүгжэмынь Алагуй Егоровой) ехэ зохидоор, мүнөө үеынхеэр хатаран байжа дуулажа, эндэ сугларһан залуушуулда һайшаагдаба.

ГРАН-ПРИ ШАНДА ХЭН ХҮРТӨӨБ?

Жюриин түрүүлэгшэ Р.В. Будаев, "Зүүн зүгэй һэбшээн" гэһэн продюсерска түбэй зүгһөө - композитор Цырен Шойжинимаев, дуушан Вера Шобосоева, ВАРК-ын гүйсэдхэхы директор Б.Б. Санданов амаршалгын үгэнүүдые хэлэжэ, тон эдэбхитэйгээр тус конкурсдо хабаадаһан залуу дуушадта, буряад дуунуудаа, түрэл хэлэеэ дэлгэрүүлжэ байһан бүхы зондо, багшанартань зохёохы амжалта, баяр баясхалан хүргэһэн байна. Жэшээнь, "Сенатор" ресторанай зүгһөө нэрлэгдэһэн гитара-шанда дуу зохёогшо-автор Элбэг Зандраев хүртэбэ. "Мүнгэн хун шубуун" гэһэн регионууд хоорондын 4-дэхи конкурсын "Эгээл эдирхэн дуушан" гэгдэһэн Александр Шитов "Самсунг" гэһэн сотово телефон-бэлэг абаба. Тус конкурсын мистер болоһон Эдуард Цыбиков, мисс гэжэ нэрлэгдэһэн Ксения Воронина, тайзан дээрэ зохидоор харагдаһан Эржена Гатыпова гэгшэд «Серебряная мода" гэһэн магазинай мүнгөөр хэгдэһэн гарай зүүдхэл, гоёолтонуудта хүртэһэн байна. Харин тайзан дээрэ гараһан эрэшүүл соохоо шалгарһан, зохидоор харагдаһан Мэргэн Батожапов Үндэһэтэнэй номой сангай бэлэгүүдтэ хүртөө.

Эдир дуушад соо шалгарһан Жамсо Бамбагаев 3-дахи шатын дипломдо, лауреадай нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, "Нокия" гэһэн сотово телефоноор шагнагдаба. 2-дохи шатын диплом абаһан, лауреат болоһон Бор Сүрэнхүү КПРФэй зүгһөө 5 мянган түхэригэй шанда хүртэбэ. Тиихэдэ 1-дэхи шатын дипломоор, үнэтэ бэлэгээр (компьютерна планшет) шагнагдаһан Мунко Батомункуевые харагшад халуун альга ташалгаар дэмжэбэ. Ехэшүүл соохоо 3-дахи шатын диплом, мүнгэн зүүдхэлнүүд Майя Бадмаевада дамжуулагдаһан байна. Харин 2-дохи шатын диплом, 5 мянган түхэриг мүнгэн шан (КПРФ-эй зүгһөө) Дугар Бадмажаповта шагнагшадай халуун альга ташалга доро барюулагдаа.

Харин 1-дэхи шатын диплом "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшангай шантайгаар –үнэтэ бэлэгтэйгээр (компьютерна планшет) Сэсэг Цыреновада эндэ сугларагшадай хани халуун дэмжэлгэ доро дамжуулагдаһан байна. Зэдын талаар дуунуудаа зэрэлгээтүүлэн зэдэлүүлжэ байдаг ехэ талаан бэлигтэй, "гургалдай" һайхан хоолойтой Сэсэг басаганда үнэтэ бэлэгээ би өөрөө Хэблэлэйнгээ байшангай директор-ахамад редактор Валерий Викторович Хартаевай зүгһөө барюулха үедөө "иимэ гүн удхатай, бэлигтэй залуушуулые шэлэхэ тус конкурсдоо саашадаашье бүри эбтэйгээр, олоороо хабаадажа, буряад дуунуудаа, буряад хэлэеэ хаа- хаанагүй дэлгэрүүлжэ ябахатнай болтогой" гэжэ үреэһэн, үшөө олон һайхан дуунуудаараа шагнагшадаа баясуулжа ябахыень залуу дуушанда хүсэһэн байнаб. Хонгёо һайхан хоолойтой Сэсэг Цыреновае Хакасида болохо уласхоорондын конкурсдо хабаадахыень жюриин гэшүүн Чингис Хандажапов уриба.

Мүнгэн хун шубуу бариһан (авторынь – мүнгэшэ дархан Баатар Жагбаев) Цырен Шойжинимаев гаража ерээд, зал соо шэмээгүй байдал тогтобо...Харагшадай халуун альга ташалга доро тус конкурсын гол дипломдо, Гран-при шанда, үнэтэ бэлэгтэ- Мүнгэн хун шубуунда Искусствын колледжын оюутан, һайхан сопрано хоолойтой Мария Басаева (Усть-Орда) хүртэжэ, шагнагшадые баясуулба. Оһын-Боохоной землячествын дарга, мэдээжэ тренер, спортсмен В.Н. Иванов тус конкурсын гол "одон" болоһон нютагайнгаа басагые, бэшэ дуушадаа, багшанарыень амаршалба, баярай бэшэгүүдые барюулба. Энэ конкурсын концертые "Бурятия" ГТРКгай диктор, мэдээжэ тележурналист Гүнсэма Тудупова шадамар бэрхээр хүтэлһэн байна.

Ерээдүйн "Алтаргана" гэһэн бүгэдэ арадаймнай һайндэртэуласхоорондын үдхатай фестивальда эстрадна дуунай конкурсдо Буряад ороноо үндэр хэмжээндэ түлөөлхэ бэлиг талаантай, дууша сэдьхэлтэй, һайхан хоолойтой бэрхэ хүбүүд, басагадые хүмүүжүүлжэ, уран бэлигыень хүгжөөжэ байдаг "Мүнгэн хун шубуун" гэһэн конкурсын эмхидхэгшэдтэ, эндэ гол үүргэ бэелүүлэгшэ композитор, эмхидхэгшэ-продюсер Цырен Дашиевич Шойжинимаевта саашанхи ажалдань зохёохы амжалта, шанга зориг, хүсэ, һанал хүсэлнүүдыень дэмжэхэ олон спонсорнуудтай байхыень хүсэнэбди!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Гүрэнэй Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ
Буряад драмын академическэ театрта

АЛДАР СУУТА РЕЖИССЁР ФЁДОР СЕМЁНОВИЧ САХИРОВАЙ ОЙДО АРАДАЙ АРТИСТНУУД, АБЬЯАСТАЙ ЗАЛУУШУУЛ БЭЛИГЭЭ ЗОРЮУЛБА

(«Урагшаа, манай театр» гэhэн концертын үдэшэhөө тэмдэглэлнүүд)

Зохёохы ажалайнгаа 34 жэл түрэл Буряад театртаа зорюулhан ялас гэмэ хурса бэлигтэй, үндэр заяатай, үргэн мэдэсэтэй режиссёр Фёдор Семенович Сахировай 85 наhанай үндэр ойдо зорюулагдаhан "Урагшаа, манай театр" гэhэн концертнэ үдэшэ декабриин 12-то харагшадые олоор сүглуулба. Үндэр наhатай болоhон мэдээжэ режиссёр театр ерэхэ аргагүй гэртээ байна гэжэ концерт хүтэлэгшэд, республикын арадай артистнууд Саян Жамбалов, Надежда Мунконова гэгшэд олондо дуулгаба. Элдэб багуудтай залуушуул зохидоор хатаржа, драматическа театрай артистнуудай концерт эхилбэ. Уран шүлэгүүдые удхатайгаар, уярма гоёор уншажа, шагнагшадай зүрхэ сэдьхэл доhолуулдаг Россиин арадай артистка Людмила Дүгаровае харагшад халуун альга ташалгаар үдэшэбэ. Гурбан үеын бэлигтэй, дууша сэдьхэлтэй артистнууд ээлжээлэн, удаа дараалан, тайзан дээрэ гаража, мэдээжэ дуу ханхинуулба:

...Сэгээрэн, сэгээрэн урдагша
Сэлэнгэ мүрэмнай
урдажал байн.
Сээжэхэн зүрхыем үяруулагша
Сэдьхэлэйм гансамни
хүлеэжэл байн...

Түрүүшын бадагые Россиин арадай артистнууд Михаил Елбонов, Лариса Егорова, харин хоёрдохи бадагыень арадай артистнууд Саян, Эржена Жамбаловтан, гурбадахиень республикын габьяата артист Болот Динганорбоев, "Буряадай гургалдай" гүүлүүлдэг Дашима Соктоева гэгшэд hубарин гаража, гоёор дуулалдажа, шагнагшадай зүрхэ сэдьхэл ханааба. Дунда үеын артистнууд, дуушад Баярто Ёндонов, Сэнгэ Ломбоев, Болот Динганорбоев, Солбон Субботин зохидоор зониие амаршалаад, дуун-бэлэгүүдээ бариба. Ахатан режиссёройнгоо үндэр наhанай юбилейдэ зорюулhан "Тайшаа ноёной магтаал" гэhэн урданай дууе Россиин габьяата артист Дамба-Дугар Бочиктоев гоёхоноор гүйсэдхэбэ. Түрэл театраймнай толотомо түүхые гэршэлhэн солото артистнуудай, режиссёрнуудай фото-зурагууд ара талын сагаан экран дээрэ харуулагдаа. Ленинград, Москвагаар, Монгол, Хальмагаар болоhон холын суута гастрольнууд (Россиин искусствын габьяата ажал ябуулагша, РФ-гэй арадай артист,профессор Ф.С. Сахиров 18 жэлдэ ахамад режиссёроор ажаллахадаа, 70 гаран зүжэг үндэр хэмжээндэ табиhан юм.) Театрай шэнэ байшан толлолгын, мэдээжэ олон зүжэг, премьерэнүүдэй үнгэрhэн жэлнүүдые hэргээбэ...Залуушуулай бүлэг олон хоолойн аялга ниилүүлэн, Буряад ороноо магтан суурхуулба. Санкт-Петербургда дээдын hургуули дүүргэжэ ерэhэн, комедийнэ рольнуудта – Пэлжэд хүгшэнэй рольдо Лосолма Протасова (Бальжинимаева) Янжима хүгшэнэй рольдо Ольга Ранжилова хоёр "Түрэhэн үдэр" гэжэ нэрэтэй шог ёгтото найруулгаараа бултаниие ехэтэ энеэлгэбэ, хүхеэбэ. Цырендулма Дондогойн "Сэрэгшын hамганай монолог" уран гоёор уншаhан Россиин габьяата артистка Должин Тангатова эндэ сугларагшадай зүрхэ сэдьхэл хайлуулжа, баhал дахинаа уяруулжа, дайнай хүшэр хүндэ жэлнүүдые hануулба. Россиин арадай артистнууд Лариса Егорова, Михаил Елбонов гэгшэд hайхан дүнуудаа бэлэглэхэhээ гадна шогтой, хүхюун зүжэгэй хэhэгтэ наадажа, зониие баясуулба.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

Санкт-Петербургын театральна дээдэ hургуули дүүргэhээр хоер жэл соо амжалтатай хүдэлжэ байhан, олон hонин рольнуудые гүйсэдхэдэг залуу мэргэжэлтэ артистнууд Лосолма Протасова, Чимит Дондоков, Ада Ошорова, Сергей Ендонов, Дмитрий Дылыков, Дашинима Доржиев, Ольга Ранжилова, Баир Протасов,Булад Самбилов, Людмила Тугутова, Зорикто Цыбендоржиев гэгшэдэй бултадаа нэгэ амитай болон, хамта дуулалдажа, хүнгэн солбоноор хатаржа, суг наадажа байхыень хаража, баясабабди,урмашабабди. Аргагүй hайхан хоолойтой, оперно дуушан гээшэ гү гэжэ hанахаар Булад Самбилов оперно парти ехэ гоёор дуулажа, шагнагшадай шэхыень шэмэглүүлбэ, нюдыень хужарлуулба.

Дабтагдашагүй уран бэлигээрээ шагнагшадтаа үнинhөө мэдээжэ болоhон Жамбаловтанай бүлын дуулаhан П. Дамирановай "Нютагаа hананаб..." гэhэн дуун халуунаар үдэшэгдэhэн байна. Аргагүй hайхан жэргэмэл мэтээр хонгёо хоолойгоороо хангюурдадаг, Сибириин этно-"одон" болоhон Дашима Соктоевагай дуулаhан дуунууд олондо hайшаагдаа. Хатаржа байжа, ехэ зохидоор дуунуудаа гүйсэдхэдэг, анхан "Урагшаа" гэhэн этно-бүлэгтэ дууладаг, мүнөө түрэл театрайнгаа коллективтэ орожо, репертуарыень баяжуулжа байhан Алексей Михайлов, Эдуард Будожапов, Чингис Пурбуев, "Сагаан hара", бусад олон конкурсдо илаhан Сэсэг Аюшеева, мүн Дарима Макачкеева, Тимур Болотов, Дарима Цырендондопова гэгшэд уран шадабаряараа тус концертые шэмэглэбэ, бэрхээр дуулалдаба. А. Андреевэй дуран тухай, "Инаг дураяа гамнаарай", мүнөө үеын бусад дуунуудые залуушуул гоёор дуулалдаа. Залуу хүгжэмшэд-артистнууд театрта хүдэлнэ. Тэдэ хэд бэ гэхэдэ, Дахалэ Жамбалов, Михаил Молчанов, Роман Грудинин, Бато Гуранов гэгшэд аялга хүгжэмөөрөө артистнуудай уран бэлиг дэмжэнэ гэжэ тэмдэглэхээр.

85 наhанайнгаа нарата найраа тэмдэглэжэ байhан алдар суутай режиссёр, хүндэтэ Федор Семёновичто уншагшадайнгаа зүгhөө ута наhа, удаан жаргал, бүхы дэлхэйн hайханиие Шэнэ жэлдэ хүсэе!

Шэнэ 2014 оноо шогтой хүхюутэйгээр, дуу хүгжэмтэйгөөр угтахаа hанаhан зон, хүндэтэ харагшаднай, уншагшаднай, түрэл театрайнгаа шоу-нааданда, "Золушка" гэhэн хүүгэдэй үльгэр-зүжэгтэ үхибүүдтэеэ, аша зээнэртэеэ ерыт гэжэ Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрай зохёохы коллектив урина, хүлеэнэ!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Соёлой һонин

"ҮНШЭН САГААН БОТОГОН"

Буряадай мэдээжэ композитор, республикын Гурэнэй шангай лауреат Баяр Дондоковой (Москва) "Үншэн сагаан ботогон" гэһэн хүгжэмтэ зужэг һаяар Буряадай оперо болон баледэй академическэ театрай тайзан дээрэ табигдахань. Драматург, республикын искусствын габьяата ажал ябуулагша Геннадий Башкуев хүгжэмтэ зужэгэй либреттэ бэшэһэн байна. Баяр Дондоков илангаяа хугжэмэй академическэ жанрнуудта үргэн дэлисэтэйгээр хүдэлхэдөо, арадай аман зохёолой баялигуудые бүтээлнүүдтээ онсо шэнжэтэйгээр, мүноонэй байдалда тааруулан харуулдаг байха юм.

Буряад Республикын байгуулагдаһаар 85 жэлэй ойдо зорюулжа, республикын искусствын габьяата ажал ябуулагша, философиин эрдэмэй кандидат Баяр Дондоков «Бүргэдэй хатар" гэһэн түрүүшын хүгжэмтэ зүжэг табан жэлэй урда тээ зохёожо, буряад драмын академическэ театрта табюулаа һэн. Буряадай түрүүшын хүгжэмтэ зужэг манай республикын гүрэн түрын туһаламжа дэмжэлгээр табигдахадаа, сүлөөтэ барилдаагаар, буряад арадай бүхэ барилдаагаар бүхы дэлхэй дээрэ алдар солото бар хүсэтэй барилдааша хүбүүдээрээ суурхаһан Буряад ороной соёлой ажабайдалда гайхамшагта үйлэ хэрэг болоо бэлэй. Эндэ Бандида Хамба-лама Дамба Аюшеевэй буряад арадай бүхэ барилдаанда ямар ехэ анхаралаа хандуулжа байдагые, дасан хиидэй һайндэрнүүдтэ эрын гурбан нааданай улам үргэнөөр үнгэргэгдэдэг боложо байһые мартаха юм аалди?! Буряад арадай бүхэ барилдаан Москвагай Улаан талмай дээрэ эмхидхэгдэжэ, дэлхэйн олон гүрэнэй гартаа шүрбэһэтэй, хүлдөө гохо дэгээтэй гаһар хүсэтэй барилдаашад хабаададаг заншалтай боложо байна бшуу. Эдэ бүгэдэндэ "Бүргэдэй хатар" гэжэ Буряадай түрүүшын хүгжэмтэ зүжэг ехэ үүргэ нүлөө үзүүлһэн байха.

Тиин мүнөө хүгжэмшын эхэ, эсэгэ түхай тобшохоноор дүрдая даа.

...Бата-Дугар Дондоков 1930 оной түмэр сагаан Морин жэлэй һүүлшын үүри һарын үнгэржэ байха үедэ Шэтэ можын Агын тойрогой Могойтын аймагай Хара-Шэбэр нютагай Кировэй нэрэмжэтэ колхозой гэшүүд – Моотогон Харгана угай Нимын Дондог Жабай Должон хоёрой бүлэдэ түрэһэн намтартай.

Хүбүүнэйнгээ оройдоол долоотой боложо ябахада, эсэгэнь наһа баража, Бата-Дугар эжынгээ гар үзүүрэй туһалагшань болоһон юм. Тэрэнэй эдир наһан дайнай шэрүүн үетэй тудалдаба. Зугаалайн долоон жэлэй һүргүүли 1944 ондо дүүргээд, колхоздоо тоо бүридхэгшөөр, уншалгын байшан даагша избачаар ажаллаа һэн. 1947 ондо Бата-Дугар Дондоков Улаан-Үдэ ерэжэ, театрально-хүгжэмэй училищиин хүгжэмэй таһагта орожо, хойшодоо Буряад ороной соёлой, искусствын хүгжэлтэдэ горитой хубитаяа оруулһан Аюша Арсаланов, Дамдин Яхунаев, Михаил Балдаев, Сергей Манжигеев гэгшэдтэй хамта һураһан байгаа.

Училищияа дүүргэһэнэй һүүлээр тэрэ сэрэгэй албанда татагдажа, гурбан жэлһээ дээшэ саг соо Хабаровск хотодо алба хэһэн юм. Саашадаа Зүүн Сибириин соёлой институт дүүргэһэн Б-Д.Дондоков республикын Соёлой министерствын эмхи зургаануудта элдэб тушаалнуудта, тусхайлбал, хүгжэмэй талаар ахалагша методистаар, хүүгэдэй хүгжэмэй 2-дохи һургуулиин завучаар, хүүгэдэй хүгжэмэй 5-дахи һургуулиин директорээр, республикын научно-методическа түбэй директорэй орлогшоор, хоорой бүлгэмэй правлениин түрүүлэгшын орлогшор хүдэлһэн байна. Үндэһэн соёл болбосорол хүгжөөлгэдэ ехэ хувитаяа оруулһанайнгаа түлөө Бата-Дугар Дондокович Дондоков РСФСР-эй Соёлой министерствын, соёлой хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай ЦК-гай, Буряадай АССР-эй Верховно Советэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагданхай; "Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ" гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй.

1957 ондо Бата-Дугар Дондоков хэбэд номхон Хэжэнгын аймагай Загаһата нютагта тоонтотой Сагаангууд омогой Дарима Галдановатай танилсажа, гэр бүлэ болоо һэн. Дарима Доржиевна Бата-Дугар Дондоковичхоёрой эбтэй эетэй бүлэ гурбан хүбүүтэй: Владимир, Баяр, Зоригто. Ехэ хүбүүниинь Россиин граждан авациин 1-дэхи классай летчик, Анна басаганиинь Шэтын университет дүүргэнхэй. Дунда хүбүүн Баярынь композитор, философиин эрдэмэй кандидат, Индира Бабуевна һамганиинь юридическэ эрдэмэй кандидат, хүбүүниинь һургуулида һурадаг. Бага хүбүүн Зоригтонь Буряадай Эрдэмэй түбэй экономикын таһагые даагша, экономикын эрдэмэй доктор, профессор, наһанайнь нүхэр Ирина Викторовна социологиин эрдэмэй кандидат, басагатай. Инаг хайрата Дарима нүхэрөө алдаашье һаа, Бата-Дугар Дондокович ашанараа үргэлсэн, ажаһуунал даа...

Баяр Дондоков 1958 оной шорой шара Нохой жэлэй зунай эхиндэ Улаан-Үдэ хотодо мэргэжэлтэ хүгжэмшэн Бата-Дугар Дондоковтоной бүлэдэ түрэһэн юм. Тэрэ Улаан-Үдын хүгжэмэй училищиин баяанай класста һурахаяа ороо һэн. Эндэ һуража байха үедөө тэрэ композитор Юрий Ирдынеевтэ заалгажа, хүгжэм найруулгын түрүүшын хэшээлнүүдые абаба.

1977 ондо училищияа шалгарһанай тэмдэгтэйгээр дүүргэжэ, М.Мусоргскиин нэрэмжэтэ Ураалай консерваториин композициин таһагта РСФСР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша, профессор Н.М.Пузейн класста һурахаяа ороһон байгаа. Консерваториде һуража байха үедөө 1983 ондо залуу композиторнуудай бүхэсоюзна конкурсын лауреат болоһон юм. 1984-1986 онуудта Совет Армида алба хэбэ.

Консерваториёо дүүргэһэнэй һүүлээр Б.Дондоков Буряадай Гүрэнэй телерадиокомпанида орожо, хүгжэмэй редактораар, радиогой оркестрэй дирижероор хүдэлбэ. 1989 онһоо Агын Хүүгэдэй хүгжэмэй һургуулида багшалба. 1990 онһоо тэрэ "Иваново" гэжэ зохёохы ажалтанай байшанда залуу композиторнуудай бүхэсоюзна, удаань бүхэроссиин семинарай хүдэлмэридэ таһалгаряагүй хабаадаһан байгаа. 1993 онһоо семинарай хүтэлбэрилэгшэ С.С.Беринскиин (Москва) ударидалга доро композицяар мэргэжэлээ дээшэлүүлбэ.

1995 ондо ажабайдал болон зохёохы ажал ябуулгадань шэнэ шата нэгдэжэ, Б.Дондоков Россиин Федерациин Президентын дэргэдэхи гүрэнэй албанай Россиин академиин дэргэдэхи аспирантурада очноор һуража гарахадаа, хүгжэмэй философёор кандидадай диссертаци амжалтатайгаар хамгаалаа һэн.

1999 ондо Улаан-Үдэеэ ерэхэдэнь, республикын композиторнууд тэрээндэ этигэл найдалаа үзүүлжэ, Б.Б.Дондоковые Буряадай Композиторнуудай холбооной правлениин түрүүлэгшээр һунгаһан байгаа.

Буряадай мэдээжэ композитор, эрдэмтэ-философ, бэлигтэй багша, ниитын ажал ябуулагша Баяр Бата-Дугарович Дондоков мэргэжэлтэ искусство хүгжөөлгэдэ ехэ хубитаяа оруулһан байна. Хүгжэмэй элдэб жанрта олон зохёолой автор болонхой. Б.Дондоков Россиин Федерациин Соёлой министерствэдэ хүдэлһэн юм. Тэрэ Буряадай искусствые Россиин элдэб хизаар нютагуудта, хариин оронуудта, тусхайлбал, Монголдо, Хитадта, Францида түлөөлһэн, тэрэнэй зохёолнууд Москва, Нижний Новгород, Иваново, Красноярск, Новосибирск хотонуудта үнгэргэгдэһэн бүхэроссиин, уласхоорондын томо ехэ фестивальнуудта гүйсэдхэгдэһэн, залуу композитор бүхэсоюзна, бүхэроссиин семинарнуудта хабаадаһан байна.

"Баяр Дондоков хадаа онсо шэнжэтэй, элдэб янзын һонирхолтой хүн юм. Угсаата арадайнгаа түүхэ домог шэнжэлхэ, харуулха талаар зохёохы ажал ябуулгадаа шиидхэхы алхам хээ", - гэжэ мэдээжэ композитор, багша С.С.Беринский бэшэһэн юм. "Б.Дондоковой зохёохы ажалаар һонирходогби. Тэрэ өөрсэ янзын, бэлигтэй хүгжэмшэн юм. Хүнэй сэдьхэл дайраһан, ухаан бодолдо хадуугдама хүгжэм зохёодог байна", - гэжэ "Музыкальная академия" журналай ахамад редактор Ю.Корев тэмдэглэнэ.

Баяр Бата-Дугарович "Гэсэр" гэжэ үльгэрэй хэдэн һалаада симфоническа оркестрэй гүйсэдхэхэ, виолончель ба фортепиано дээрэ наадагдаха концертнүүдые зохёоһон, "Би ойлгооб, зүрхэмни!" гэжэ кантата, Х.Намсараевай "Тайшаагай ташуурта", француз уран зохёолшо Луи Арагоной Орадурай мүргэлшэдэй дуунда, перси уран зохёолшо Омар Хайямай, тэрэшэлэн Намжил Нимбуевай, Баяр Дугаровай шүлэгүүдтэ хүгжэм найруулһан, "Тамчын дасанай магтаал" зохёоһон, хитад арадай уянгата шүлэгүүдээр хүгжэм бэшэһэн, Ачиин индеецүүдэй дуунда аялга таарулһан байха юм. Мүн бусад зохёол бүтээлнүүдынь тооложо барагдашагүй олон даа.

Буряад поэдүүд Б-Ж. Гармажапов, Г. Дашабылов, Б. Жанчипов, А. Жамбалон, Г. Чимитов болон бусадай шүлэгүүд дээрэ хүгжэм бэшэһэн байгаа. Булат Жанчиповай уянгата шүлэг дээрэ Баяр "Зунай һуни" гэжэ түрүүшынгээ дуу 1988 ондо зохёогоо һэн.

Философиин эрдэмэй кандидат Б.Б.Дондоковой хэдэн зохёолнууд Россиин искусствын дунда ба дээдэ һургуулинуудай, тусхайлбал, Астраханиин гүрэнэй консерваториин, Гнесинүүдэй нэрэмжэтэ хүгжэмэй Россиин академиин дэргэдэхи тусхай хүгжэмэй арбан жэлэй һургуулиин һуралсалай түсэбүүдтэ оруулагданхай. Хүгжэмэй болон ниитын ажабайдалай, тусхайлбал, француз суута эрдэмтэн Рене Декартын философиин, хүгжэмэй һуралсалай, мэдээжэ композиторнуудай ажаябадалай ба гүн ухаанай элдэб асуудалнуудта зорюулагдаһан дэлгэрэнгы статьянууд түбэй эрдэм ухаанай сэтгүүлнүүдтэ, сонинуудта толилогдожо, эрдэмтэдые, мэргэжэлтэдые һонирхуулдаг байха юм.

Баяр Бата-Дугарович, хүүгэдтэ, ехэшүүлдэ зорюулагдаһан шэнэ хүгжэмтэ зүжэгшни Буряадай оперно театрта табигдажа, нара харахань. Хүгжэмэйшни хүбшэргэй улам хүсэтэй боложо, уран хонгёогоор шэнхинэг лэ! Зохёохы ажалшни золтой заяатай байг лэ даа!

Дондоковтоной бүлэ Баяр, Зоригто хүбүүдтэеэ.

Мэдээжэ композиторнууд Бау Ямпилов, Жигжит Батуев залуу композиторнууд Баяр Дондоков, Вадим Юшинтэй хөөрэлдэжэ байна.

Бата-Мунхэ ЖИГЖИТОВ, журналист, Россиин соёлой габьяата худэлмэрилэгшэ.

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30, 09.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.00 "В ТЕМЕ" (16+), ЗУРХАЙ
08.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+), ЗУРХАЙ
08.30 "ВЕСТНИК НХ" (16+)
08.45 "НОВОСТИ ГОРСОВЕТА" (16+)
09.05 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+), ЗУРХАЙ
10.00 "В ТЕМЕ" (16 +), ЗУРХАЙ
10.30, 15.05 "ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+)
11.05, 18.05 Т/С "ПОРТАЛ ЮРСКОГО ПЕРИОДА"
12.05 Т/С "ТАНЕЦ ГОРНОСТАЯ"
13.05 Х/Ф "ЛЮБОВЬ СЛУЧАЕТСЯ"
15.35 Х/Ф "ДЖЕК ВОСЬМЕРКИН-"АМЕРИКАНЕЦ"
17.05 Д/Ф "АЛЕКСАНДР ЖУЛИН. СТОЙКИЙ ОЛОВЯННЫЙ СОЛДАТИК"
19.00 "ЕСТЬ РАЗГОВОР" (12+), ЗУРХАЙ
20.05 Т/С "АНАТОМИЯ СТРАСТИ"
21.00 "ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ" (16+), ЗУРХАЙ
22.00 Т/С "ЧТО НАСЧЕТ БРАЙАНА?"
23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+), ЗУРХАЙ
01.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+), ЗУРХАЙ
01.30 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0 +)
06.00 М/Ф "ФАЛЬШИВАЯ НОТА" (0+), "КАРАНДАШ И КЛЯКСА - ВЕСЕЛЫЕ ОХОТНИКИ" (0+), "ПЯТАЧОК" (0+), "СЛОНЕНОК" (0+)
06.50 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
07.00 М/С "СМЕШАРИКИ"
07.30 М/Ф "РИККИ ТИККИ ТАВИ" (0+), "БРЕМЕНСКИЕ МУЗЫКАНТЫ" (0+), "ПО СЛЕДАМ БРЕМЕНСКИХ МУЗЫКАНТОВ" (0+)
08.40 НАСТОЯЩАЯ ЛЮБОВЬ (16+) ДОКУМЕНТАЛЬНО-РАЗВЛЕКАТЕЛЬНАЯ ПРОГРАММА
09.00, 13.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30 Х/Ф "ФАНТОМАС"
11.25, 14.00, 23.05 "6 КАДРОВ"
11.35 Х/Ф "ЭВОЛЮЦИЯ"
14.30, 18.30, 20.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
19.00, 19.30 Т/С "ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА". "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ"
21.00 Х/Ф "ВСЕЛЯЮЩИЕ СТРАХ"
00.30 "ГАЛИЛЕО"
03.30 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 НТВ УТРОМ
09.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 СЕГОДНЯ
11.55 "ДО СУДА". (16+)
12.55 СУД ПРИСЯЖНЫХ. (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ". (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА". (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ"
20.30 Т/С "ГОРЮНОВ"
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35 Т/С "ШАХТА"
02.30 КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС. (0+)
03.35 ДИКИЙ МИР. (0+)
04.05 Т/С "СЛЕДСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ"
06.00 Т/С "АДВОКАТ"

ДТВ

06.00, 07.00, 05.30 М/Ф "МУЛЬТФИЛЬМЫ"
06.30 УДАЧНОЕ УТРО. (16+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО". (16+)
08.40, 11.30 АНЕКДОТЫ. (16+)
09.00 "ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ". (16+)
09.30 Х/Ф "ПУТЬ ДОМОЙ"
13.00 Х/Ф "ЧАКЛУН И РУМБА"
14.45, 19.30, 23.30 УЛЕТНОЕ ВИДЕО. (16+)
16.00, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ". (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА". (16+)
18.00 "ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ". (16+)
18.30, 22.30 Т/С "СВЕТОФОР"
00.00 АНЕКДОТЫ. ЛУЧШЕЕ. (16+)
00.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ". (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ". (16+)
01.30 СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ. (18+)
02.00 Х/Ф "ЗОЛОТО ПАРТИИ"
04.00 "САМОЕ ВЫЗЫВАЮЩЕЕ ВИДЕО". (16+)
04.55 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ". (16+)

Четверг, 26

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
10.35 ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬИЦА!"
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ". (16+)
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15 "ОНИ И МЫ". (16+)
17.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ". (12+)
18.00 "НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ". (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ". (16+)
22.00 ВРЕМЯ
22.30 Т/С "РЕДКАЯ ГРУППА КРОВИ"
00.30 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ"
01.00 НОЧНЫЕ НОВОСТИ
01.10 Х/Ф "ГЛАВНОЕ - НЕ БОЯТЬСЯ!"
03.15 Х/Ф "ИДЕАЛЬНАЯ ПАРА"
05.30 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА

«РОССИЯ»

06.00 УТРО РОССИИ
10.00 "1000 МЕЛОЧЕЙ"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30 "КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ". (12+)
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 ВЕСТИ-МОСКВА
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
16.00, 18.30 Т/С "СВАТЫ-5"
19.35 "ПРЯМОЙ ЭФИР". (12+)
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!
22.00 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-13"
23.50 Т/С "СВАТЫ-6"
01.55 Д/Ф "РОЗА С ШИПАМИ ДЛЯ МИРЕЙ. РУССКАЯ ФРАНЦУЖЕНКА"

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00, 16.40, 20.30, 00.45 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15, 01.05 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
13.05 "ЖИВАЯ ВСЕЛЕННАЯ"
13.30, 20.00 Д/С "ДВОРЦЫ РОМАНОВЫХ"
14.00 "ОСТРОВА"
14.40 "РОССИЯ, ЛЮБОВЬ МОЯ!"
15.05 Д/Ф "РОСТИСЛАВ ПЛЯТТ - МУДРЕЦ И КЛОУН"
15.45, 02.55 Т/С "СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ"
16.50 Д/С "ПЛАНЕТА ДИНОЗАВРОВ"
17.40, 21.45 ЮБИЛЯРЫ ГОДА
19.00 СОБЫТИЯ ГОДА
20.45 "ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.00 "ЧЕРНЫЕ ДЫРЫ. БЕЛЫЕ ПЯТНА"
22.35 Д/Ф "ПО ЛАБИРИНТАМ ДИНОЗАВРИАДЫ"
23.30 "КУЛЬТУРНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ"
00.15 Д/С "ПЬЕДЕСТАЛ КРАСОТЫ. ИСТОРИЯ ОБУВИ С РЕНАТОЙ ЛИТВИНОВОЙ"
02.15 Р. ШУМАН. СИМФОНИЯ №1 "ВЕСЕННЯЯ"
03.50 Д/Ф "ЧИНГИСХАН"

АРИГ УС

07.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
07.30 ТЭЦ- 3. ПОГОДА (6+)
08.25 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. (16+)
08.55 ИНСТРУКЦИЯ ДОМ-2 LITE (16+)
09.05 ДОМ-2 LITE
10.30 ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ (16+)
11.30 Х/Ф "СМЕРТЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ-3"
14.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. (16+)
14.15 "АФИША" (12+)
14.30 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ(16+)
15.00 УНИВЕР (16+)
15.30 ДЕФФЧОНКИ (16+)
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ.ПОГОДА (16+)
19.15 ТОЧКА ЗРЕНИЯ (16+)
19.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС (16+)
20.00 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ(16+)
20.30 УНИВЕР(16+)
21.00 Х/Ф "СМЕРТЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ-4"
23.20 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
23.50 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
00.50 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
01.20 Х/Ф "ИСТОРИЯ О НАС"

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+)
07.00 "В ТЕМЕ" (16+), ЗУРХАЙ
08.00, 01.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+), ЗУРХАЙ
08.35 "ЕСТЬ РАЗГОВОР" (12+)
09.00 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+), ЗУРХАЙ
10.00 "В ТЕМЕ" (16 +), ЗУРХАЙ
10.30, 15.05 "ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
11.05, 18.05 Т/С "ПОРТАЛ ЮРСКОГО ПЕРИОДА"
12.05 Т/С "ТАНЕЦ ГОРНОСТАЯ"
13.05 Х/Ф "ИГРУШКИ"
15.30 Х/Ф "СТРАННЫЕ ВЗРОСЛЫЕ"
17.05 Д/Ф "РИММА МАРКОВА. ХАРАКТЕР НЕ САХАР. ДУША-РАФИНАД"
19.00 "РАДАР-СПОРТ" (6+), ЗУРХАЙ
20.05 Т/С "АНАТОМИЯ СТРАСТИ"
21.00 "ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ" (16+), ЗУРХАЙ
22.00 Т/С "ЧТО НАСЧЕТ БРАЙАНА?"
23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+), ЗУРХАЙ
01.30 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0 +)
06.00 М/Ф "ХРАБРЕЦ-УДАЛЕЦ" (0+), "ОТ ДВУХ ДО ПЯТИ (6+)", "ОБЕЗЬЯНКИ, ВПЕРЕД!" (0+), "ОБЕЗЬЯНКИ И ГРАБИТЕЛИ" (0+)
06.50 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
07.00 М/С "СМЕШАРИКИ"
07.30 М/Ф "ЩЕЛКУНЧИК" (0+), "МАЛЫШ И КАРЛСОН" (0+), "КАРЛСОН ВЕРНУЛСЯ" (0+)
08.50, 11.15, 14.00, 22.45 "6 КАДРОВ"
09.00, 13.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30 Х/Ф "ФАНТОМАС РАЗБУШЕВАЛСЯ"
11.25 Х/Ф "ВСЕЛЯЮЩИЕ СТРАХ"
14.30, 18.30, 20.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
19.00, 19.30 Т/С "ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА". "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ"
21.00 Х/Ф "СТРАШНО КРАСИВ" (16+)
00.30 "ГАЛИЛЕО"
03.30 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 НТВ УТРОМ
09.30 СПАСАТЕЛИ. (16+)
10.00 "МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ". (16+)
10.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 СЕГОДНЯ
11.55 "ДО СУДА". (16+)
12.55 СУД ПРИСЯЖНЫХ. (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ". (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА". (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ"
20.30 Т/С "ГОРЮНОВ"
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35 Т/С "ШАХТА"
02.40 "ДАЧНЫЙ ОТВЕТ". (0+)
03.40 ДИКИЙ МИР. (0+)
04.05 Т/С "СЛЕДСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ"
06.00 Т/С "АДВОКАТ"

ДТВ

06.00, 07.00 М/Ф "МУЛЬТФИЛЬМЫ"
06.30 УДАЧНОЕ УТРО. (16+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО". (16+)
08.40, 11.20 АНЕКДОТЫ. (16+)
09.00 "ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ". (16+)
09.30 Х/Ф "ЧАКЛУН И РУМБА"
13.00 Х/Ф "ВСЕ БУДЕТ ХОРОШО"
15.10, 19.30, 23.30 УЛЕТНОЕ ВИДЕО. (16+)
16.00, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ". (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА". (16+)
18.00 "ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ". (16+)
18.30, 22.30 Т/С "СВЕТОФОР"
00.00 АНЕКДОТЫ. ЛУЧШЕЕ. (16+)
00.30 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ". (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ". (16+)
01.30 СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ. (18+)
02.00 Х/Ф "БУХТА СМЕРТИ"
04.05 Х/Ф "ГРУЗ БЕЗ МАРКИРОВКИ"

Пятница, 27

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА
10.35 ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 МОДНЫЙ ПРИГОВОР
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬИЦА!"
14.40 "ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ". (16+)
15.00 ДРУГИЕ НОВОСТИ
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15 "ОНИ И МЫ". (16+)
17.10 "В НАШЕ ВРЕМЯ". (12+)
18.00 ЖДИ МЕНЯ
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 "ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН"
20.50 "ПОЛЕ ЧУДЕС"
22.00 ВРЕМЯ
22.20 "СЕГОДНЯ ВЕЧЕРОМ" С АНДРЕЕМ МАЛАХОВЫМ. (16+)
23.50 "ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ"
00.45 Х/Ф "ЛЮДИ В ЧЕРНОМ"
02.30 "ГОЛОС". ФИНАЛ. (12+)
05.00 Х/Ф "ЛЮБОВЬ ЗЛА"

«РОССИЯ»

06.00 УТРО РОССИИ
09.55 МУСУЛЬМАНЕ
10.05, 13.00, 16.00, 18.30 Х/Ф "ГЮЛЬЧАТАЙ"
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.10, 20.40 ВЕСТИ-МОСКВА
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.15 ДНЕВНИК СОЧИ- 2014 Г.
21.50 СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!
22.00 Т/С "СВАТЫ-6"
01.00 "ЖИВОЙ ЗВУК"
02.25 Х/Ф "ЗОЙКИНА ЛЮБОВЬ"

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00, 16.40, 20.30, 00.15 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.20 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.35 Д/Ф "ГЛЕБ ПЛАКСИН. СОПРОТИВЛЕНИЕ РУССКОГО ФРАНЦУЗА"
13.05 "ЖИВАЯ ВСЕЛЕННАЯ"
13.30 Д/С "ДВОРЦЫ РОМАНОВЫХ"
14.00 "ОСТРОВА"
14.40 "ПИСЬМА ИЗ ПРОВИНЦИИ"
15.05 "БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ"
15.45, 02.55 Т/С "СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ"
16.50 Д/Ф "ПО ЛАБИРИНТАМ ДИНОЗАВРИАДЫ"
17.45, 21.35 ЮБИЛЯРЫ ГОДА
19.00 СОБЫТИЯ ГОДА
20.00 "СМЕХОНОСТАЛЬГИЯ"
20.45 "ИСКАТЕЛИ"
22.25 Т/С "ЖЕНЫ И ДОЧЕРИ"
00.35 "КУЛЬТ КИНО" С КИРИЛЛОМ РАЗЛОГОВЫМ
03.50 Д/Ф "ТОМАС КУК"

АРИГ УС

07.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
07.30 ТЭЦ- 3. ПОГОДА (6+)
08.25 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. (16+)
08.55 ИНСТРУКЦИЯ ДОМ-2 LITE (16+)
09.05 ДОМ-2 LITE
10.30 ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ (16+)
11.30 Х/Ф "СМЕРТЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ-4"
14.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС.МИРОВЫЕ НОВОСТИ (16+)
14.15 ТОЧКА ЗРЕНИЯ (16+)
14.30 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ(16+)
15.00 УНИВЕР(16+)
19.00 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ ПОГОДА (16+)
19.15 "ДО И ПОСЛЕ" (6+)
19.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС (16+)
20.00 COMEDI WOMAN (16+)
21.00 КОМЕДИ КЛАБ (16+)
22.00 COMEDI БАТТЛ. БЕЗ ГРАНИЦ (16+)
23.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
23.30 "ХБ" (18+)
00.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС. ПОГОДА (16+)
01.30 Д/Ф "ЖИЗНЬ. ИНСТРУКЦИЯ ПО ПРИМЕНЕНИЮ"

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30 НОВОСТИ ДНЯ(16+)
07.00 "В ТЕМЕ" (16+), ЗУРХАЙ
08.00, 00.00 НОВОСТИ ДНЯ(16+), ЗУРХАЙ
08.35 "РАДАР-СПОРТ" (6+)
09.00 "УТРО С ТИВИКОМОМ" (6+), ЗУРХАЙ
10.00 "В ТЕМЕ" (16 +), ЗУРХАЙ
10.30 "ХОЧУ ЗНАТЬ!" (12+)
11.05, 18.05 Т/С "ПОРТАЛ ЮРСКОГО ПЕРИОДА"
12.05 Д/Ф "АНДРЕЙ МЯГКОВ И НИКАКОЙ ИРОНИИ СУДЬБЫ..."
13.05 Х/Ф "ДЕТИ БЕЗ ПРИСМОТРА"
14.50 "МУЛЬТФИЛЬМ" (6+)
15.05 Х/Ф "ИГРОК"
17.05 Д/Ф "ДМИТРИЙ ХАРАТЬЯН. ПО ВОЛЕ РОКА ТАК СЛУЧИЛОСЬ"
19.00 Д/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЭКСТРАСЕНСЫ"
20.05 Т/С "АНАТОМИЯ СТРАСТИ"
21.00 "ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ" (16+) ДОК ФИЛЬМ ЗУРХАЙ
22.00 Х/Ф "ЗАМЕРЗШАЯ ИЗ МАЙАМИ"
00.30 Х/Ф "ФАНТАЗИИ ФАРЯТЬЕВА"
03.00 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0 +)
06.00 М/Ф "ВЕСЕЛАЯ КАРУСЕЛЬ" (0+), "ПРИХОДИ НА КАТОК" (0+)
06.50 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
07.00 М/С "СМЕШАРИКИ"
07.30 М/Ф "АЛЕНЬКИЙ ЦВЕТОЧЕК" (0+), "ЗОЛУШКА" (0+), "ЛЕТУЧИЙ КОРАБЛЬ" (0+)
09.00, 13.30, 18.30 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30 Х/Ф "ФАНТОМАС ПРОТИВ СКОТЛАНД-ЯРДА"
11.30, 14.00 "6 КАДРОВ"
11.45 Х/Ф "СТРАШНО КРАСИВ" (16+)
14.30, 19.30 Т/С "ВОРОНИНЫ"
19.00 Т/С "ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА"
20.00 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". НА ГОА БОБРА НЕ ИЩУТ! (16+)
22.00 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". ХУДЕЕМ В ТЕСТЕ. ЧАСТЬ II (16+)
23.00 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". МАЙ-НА! ЧАСТЬ II (16+)
23.55 НАСТОЯЩАЯ ЛЮБОВЬ (16+)
00.15 "ГАЛИЛЕО"
05.15 ЖИВОТНЫЙ СМЕХ (16+)
03.45 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 НТВ УТРОМ
09.35, 11.20 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 СЕГОДНЯ
11.55 "ДО СУДА". (16+)
12.55 СУД ПРИСЯЖНЫХ. (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ". (16+)
15.35 Т/С "ДЕЛО ВРАЧЕЙ"
16.30, 19.30 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА". (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ"
20.30 "ЖИЗНЬ КАК ПЕСНЯ". (16+)
22.15 Х/Ф "СИБИРЯК"
00.10 "ОТКРЫТИЕ ГАЛАКТИКИ". КОНЦЕРТ ЖАН-МИШЕЛЯ ЖАРРА"
00.55 Х/Ф "РОДСТВЕННИК"
02.50 Д/С "ДЕЛО ТЕМНОЕ"
03.45 Т/С "СЛЕДСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ"
05.35 Т/С "АДВОКАТ"

ДТВ

06.00, 07.00, 05.30 М/Ф "МУЛЬТФИЛЬМЫ"
06.30 УДАЧНОЕ УТРО. (16+)
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО". (16+)
08.40, 12.30 АНЕКДОТЫ. (16+)
09.00 "ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ". (16+)
09.30 Х/Ф "КОДЕКС БЕСЧЕСТИЯ"
13.00 Х/Ф "ОБЫКНОВЕННОЕ ЧУДО"
16.00, 20.30 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ". (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА". (16+)
18.00 "ИХ РАЗЫСКИВАЕТ ПОЛИЦИЯ". (16+)
18.30, 22.30 Т/С "СВЕТОФОР"
19.30 УЛЕТНОЕ ВИДЕО. (16+)
23.00 "+100500". (18+)
23.30 "СМЕШНО ДО БОЛИ". (16+)
00.00 АНЕКДОТЫ. ЛУЧШЕЕ. (16+)
00.30 "СТЫДНО, КОГДА ВИДНО!" (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ". (16+)
01.30 СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ. (18+)
02.00 Х/Ф "ПО ДАННЫМ УГОЛОВНОГО РОЗЫСКА"
03.35 Х/Ф "УБИЙСТВО СВИДЕТЕЛЯ"
05.15 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ". (16+)

Суббота, 28

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф "НЕИСПРАВИМЫЙ ЛГУН"
08.35 ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!
09.20 М/С "СОФИЯ ПРЕКРАСНАЯ"
09.45 М/С "СМЕШАРИКИ. НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ"
10.00 УМНИЦЫ И УМНИКИ. (12+)
10.45 СЛОВО ПАСТЫРЯ
11.15 СМАК. (12+)
11.55 Д/Ф "ЮРИЙ НИКОЛАЕВ. "НЕ МОГУ БЕЗ ТВ"
13.15 "ИДЕАЛЬНЫЙ РЕМОНТ"
14.10 ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД
17.10 Д/Ф "УКРОЩЕНИЕ АМУРА"
17.55 Д/Ф "ГОЛОС. ЗА КАДРОМ"
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.15 "УГАДАЙ МЕЛОДИЮ"
19.45 "КТО ХОЧЕТ СТАТЬ МИЛЛИОНЕРОМ?"
20.50 "МИНУТА СЛАВЫ. ДОРОГА НА ОЛИМП!" (12+)
22.00 ВРЕМЯ
22.20 "ГОЛОС". ФИНАЛ. (12+)
00.50 "УСПЕТЬ ДО ПОЛУНОЧИ". (16+)
01.20 ЧТО? ГДЕ? КОГДА?
02.30 Х/Ф "ОТЧАЯННАЯ ДОМОХОЗЯЙКА"
04.30 Х/Ф "НЕКУДА БЕЖАТЬ"
06.20 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА

«РОССИЯ»

05.40 Х/Ф "ДОБРАЯ ПОДРУЖКА ДЛЯ ВСЕХ"
07.35 "СЕЛЬСКОЕ УТРО"
08.00 ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ
09.00, 12.00, 15.00, 21.00 ВЕСТИ
09.10, 12.10, 15.20 ВЕСТИ-МОСКВА
09.20 "ВОЕННАЯ ПРОГРАММА"
09.50 "ПЛАНЕТА СОБАК"
10.25 СУББОТНИК
11.05 Д/Ф "НЕВА" И "НАДЕЖДА". ПЕРВОЕ РУССКОЕ ПЛАВАНИЕ КРУГОМ СВЕТА"
12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
12.55 ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ. (16+)
13.25, 15.30 Х/Ф "РЯБИНЫ ГРОЗДЬЯ АЛЫЕ"
17.40 ШОУ "ДЕСЯТЬ МИЛЛИОНОВ" С МАКСИМОМ ГАЛКИНЫМ
18.45 "ИЗМАЙЛОВСКИЙ ПАРК". БОЛЬШОЙ ЮМОРИСТИЧЕСКИЙ КОНЦЕРТ. (16+)
21.30 Х/Ф "ПЕНЕЛОПА"
01.15 Х/Ф "МОЙ ПРИНЦ"

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00 Х/Ф "ДЕЛОВЫЕ ЛЮДИ"
12.30 Д/Ф "ДАВАЙТЕ ЖИТЬ ДРУЖНО"
13.10 "БОЛЬШАЯ СЕМЬЯ"
14.05 Д/С "ПРЯНИЧНЫЙ ДОМИК"
14.30 М/Ф МУЛЬТФИЛЬМЫ
15.20 "КРАСУЙСЯ, ГРАД ПЕТРОВ!"
15.50, 02.55 Т/С "СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ"
16.40 Д/Ф "ДОЖИТЬ ДО СВЕТЛОЙ ПОЛОСЫ. ТАТЬЯНА ЛИОЗНОВА"
17.35 "Я СЛАВЛЮ РАЗЛУКУ, ЧТО СВЯЗЫВАЕТ НАС..." ВЕЧЕР-ПОСВЯЩЕНИЕ ИСААКУ ШВАРЦУ
18.50 Х/Ф "ЗВОНЯТ, ОТКРОЙТЕ ДВЕРЬ"
20.05 "БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ"
20.45 "РОМАНТИКА РОМАНСА"
21.40 ТВОРЧЕСКИЙ ВЕЧЕР ОЛЬГИ АРОСЕВОЙ В ТЕАТРЕ САТИРЫ
23.00 КОНЦЕРТ "АНДРЕА БОЧЕЛЛИ. МОЕ РОЖДЕСТВО"
00.00 "БЕЛАЯ СТУДИЯ"
00.40 Х/Ф "КАКИМИ МЫ БЫЛИ"
02.35 М/Ф "ОГРАБЛЕНИЕ ПО...-2"
03.50 Д/Ф "РАФАЭЛЬ"

АРИГ УС

07.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС.ПОГОДА (16+)
08.00 М/Ф "НОВОГОДНЕЕ ПРИКЛЮЧЕНИЕ", "ЗИМНЯЯ СКАЗКА"
08.30 ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС.ПОГОДА (16+)
09.00 "ВЕСТНИК НАРОДНОГО ХУРАЛА" (6+)
09.10 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ ПОГОДА (16+)
09.25 АФИША ПОГОДА (12+)
09.40 МУНГЭН СЭРГЭ (!2+)
10.00 ТЭЦ- 3. ЛУЧШЕЕ (6+)
10.30 ПРО ДЕКОР (12+)
11.00 ШКОЛА РЕМОНТА (12+)
12.00 "ДУРНУШКИ NET "(16+)
12.30 БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ (16+)
14.00 COMEDI WOMAN (16+)
15.00 КОМЕДИ КЛАБ (16+)
16.00 COMEDI БАТТЛ. БЕЗ ГРАНИЦ (16+)
17.00 "STAND UP"
18.00 УНИВЕР(16+)
19.30 "ТРИ ДРАГОЦЕННОСТИ"
19.45 М/Ф "ЧУДО- МОРОЗ"
20.00 Х/Ф "МАТРИЦА"
22.35 КОМЕДИ КЛАБ. ЛУЧШЕЕ
23.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+). ПОГОДА
00.00 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
00.30 Х/Ф "ВЕЛИКОЛЕПНАЯ АФЕРА"

ТИВИКОМ

06.00, 19.30 "ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА" (16+)
06.30, 09.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.00, 09.00 "В ТЕМЕ" (16+), ЗУРХАЙ
07.30 Д/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЭКСТРАСЕНСЫ"
08.00, 11.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+), ЗУРХАЙ
08.30 "МУЛЬТФИЛЬМЫ" (6+)
08.50, 10.50, 12.00, 17.50 "ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА" (6+)
10.00 "UTUMATA" (16+), ЗУРХАЙ
10.25 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
11.30 "СЧАСТЬЕ ЕСТЬ!" (12+)
12.05 Т/С "ЧТО НАСЧЕТ БРАЙАНА?"
15.05 Т/С "ЧИСТЫЕ КЛЮЧИ"
18.00 Д/Ф "ТЫСЯЧА И ОДНА РОЛЬ АРМЕНА ДЖИГАРХАНЯНА"
19.00 "ПОПУЛЯРНАЯ ПРАВДА" (16+), ЗУРХАЙ
20.05 Х/Ф "ПЕНЕЛОПА"
22.00 Х/Ф "ПОЛЕТ К САНТА КЛАУСУ"
23.40 "ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ" (16+)
00.10 Д/Ф "ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ВИНЫ"
01.00 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0 +)
06.00 М/Ф "КЕМ БЫТЬ?" (0+), "КРАШЕНЫЙ ЛИС" (0+), "ВАРЕЖКА" (0+), "ЛИСА ПАТРИКЕЕВНА" (0+), "НАСЛЕДСТВО ВОЛШЕБНИКА БАХРАМА" (0+), "УМКА" (0+), "УМКА ИЩЕТ ДРУГА" (0+)
07.35 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
07.55 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ" (6+)
08.10 ВЕСЕЛОЕ ДИНОУТРО (0+)
08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.00 М/С "ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ"
09.20 М/С "СМЕШАРИКИ"
10.05 М/С "АЛИСА ЗНАЕТ, ЧТО ДЕЛАТЬ!"
10.40 Х/Ф "СЕРДЦЕ ДРАКОНА. НАЧАЛО" (12+)
12.15 Х/Ф "БЕЗУМНО ВЛЮБЛЕННЫЙ"
14.10 Х/Ф "УКРОЩЕНИЕ СТРОПТИВОГО"
16.30 "6 КАДРОВ"
17.00 МАСТЕРШЕФ (16+)
19.10 М/Ф "ЗОЛУШКА. ПОЛНЫЙ ВПЕРЕД" (16+)
20.45 Х/Ф "ЗВЕЗДНАЯ ПЫЛЬ" (16+)
23.10 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". ХУДЕЕМ В ТЕСТЕ. ЧАСТЬ II (16+)
00.10 "ГАЛИЛЕО"
03.10 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.30 Т/С "БРАЧНЫЙ КОНТРАКТ"
08.25 СМОТР. (0+)
09.00, 11.00, 14.00 СЕГОДНЯ
09.15 ЛОТЕРЕЯ "ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ". (0+)
09.45 ИХ НРАВЫ. (0+)
10.25 "ГОТОВИМ С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ". (0+)
11.20 ГЛАВНАЯ ДОРОГА. (16+)
11.55 КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК. (0+)
13.00 КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС. (0+)
14.25 Т/С "ГРУЗ"
18.20 "ОЧНАЯ СТАВКА". (16+)
19.20 ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ
20.00 "ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ"
20.50 "НОВЫЕ РУССКИЕ СЕНСАЦИИ". (16+)
21.45 ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ! (16+)
22.45 "ОСТРОВ". ФИНАЛ. (16+)
00.15 "ЛУЧ СВЕТА". (16+)
00.50 Т/С "ВЕРСИЯ-3"
04.40 АВИАТОРЫ. (12+)
05.15 ДИКИЙ МИР. (0+)
06.00 Т/С "АДВОКАТ"

ДТВ

06.00, 08.40 М/Ф "МУЛЬТФИЛЬМЫ"
06.10 Х/Ф "ТЫ - МНЕ, Я - ТЕБЕ"
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО". (16+)
09.30 Х/Ф "ЛОВУШКА ДЛЯ ОДИНОКОГО МУЖЧИНЫ"
11.20 Х/Ф "АЛМАЗЫ ШАХА"
13.30 АНЕКДОТЫ. (16+)
15.10 Х/Ф "КИКБОКСЕР"
17.10 Х/Ф "КИКБОКСЕР-2: ДОРОГА НАЗАД"
19.00 Х/Ф "КИКБОКСЕР-3: ИСКУССТВО ВОЙНЫ"
21.00, 00.00 ПРОДЮСЕРЫ С БОЛЬШОЙ ДОРОГИ. (16+)
23.00 "+100500". (18+)
23.30 "СТЫДНО, КОГДА ВИДНО!" (18+)
02.05 Х/Ф "ЗЛОЙ ДУХ ЯМБУЯ"
04.05 Х/Ф "ТРЕВОЖНЫЙ ВЫЛЕТ"

Воскресенье, 29

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.50 Х/Ф "ФОРМУЛА ЛЮБВИ"
07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф "ФОРМУЛА ЛЮБВИ"
08.45 "АРМЕЙСКИЙ МАГАЗИН". (16+)
09.15 М/С "СОФИЯ ПРЕКРАСНАЯ"
09.40 М/С "СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД"
09.55 "ЗДОРОВЬЕ". (16+)
11.15 "НЕПУТЕВЫЕ ЗАМЕТКИ"
11.35 "ПОКА ВСЕ ДОМА"
12.25 ФАЗЕНДА
13.15 Х/Ф "ПИРАТЫ КАРИБСКОГО МОРЯ: НА КРАЮ СВЕТА"
16.30 "ГОЛОС". ФИНАЛ. (12+)
19.00 "ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД". ФИНАЛ
22.00 ВОСКРЕСНОЕ "ВРЕМЯ"
23.00 "ПОВТОРИ!" ПАРОДИЙНОЕ ШОУ. (16+)
01.20 Х/Ф "ЛЮДИ В ЧЕРНОМ-2"
02.55 Х/Ф "В НОЧИ"
05.10 КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА

«РОССИЯ»

06.30 Х/Ф "КРУПНОГАБАРИТНЫЕ"
08.20 ВСЯ РОССИЯ
08.30 САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР
09.20 "СМЕХОПАНОРАМА"
09.50 УТРЕННЯЯ ПОЧТА
10.30 СТО К ОДНОМУ
11.20, 15.20 ВЕСТИ-МОСКВА
12.00, 15.00, 21.00 ВЕСТИ
12.10 ГОРОДОК
12.45 Х/Ф "ОТЕЛЬ ДЛЯ ЗОЛУШКИ"
15.30 СМЕЯТЬСЯ РАЗРЕШАЕТСЯ
17.05 "БИТВА ХОРОВ"
19.00 Х/Ф "ФОРМУЛА СЧАСТЬЯ"
21.30 Х/Ф "ПЕНЕЛОПА"
01.10 Х/Ф "ПОД ЗНАКОМ ДЕВЫ"

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00 "ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ С ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ"
11.35 Х/Ф "ЗИГЗАГ УДАЧИ"
13.00 "ЛЕГЕНДЫ МИРОВОГО КИНО". ДЕТСКИЙ СЕАНС
13.35 М/Ф "РОЖДЕСТВЕНСКИЕ СКАЗКИ"
14.50 Д/Ф "ЧУДЕСА АДАПТАЦИИ"
15.40 КОНЦЕРТ "АНДРЕА БОЧЕЛЛИ. МОЕ РОЖДЕСТВО"
16.35 "КТО ТАМ..."
17.05 "ПЕСНЯ НЕ ПРОЩАЕТСЯ..." ИЗБРАННЫЕ СТРАНИЦЫ "ПЕСНИ ГОДА"
19.00 "КОНТЕКСТ"
19.40 "МОСФИЛЬМ. 90 ШАГОВ"
19.55 Х/Ф "КРАСНАЯ ПАЛАТКА"
22.30 "БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ"
23.50 ОПЕРА "СОЛОВЕЙ И ДРУГИЕ СКАЗКИ"
01.45 "ВСЛУХ". ПОЭЗИЯ СЕГОДНЯ
02.30 М/Ф "КОТ В САПОГАХ"
02.55 "ИСКАТЕЛИ"
03.40 Д/Ф "ШАМБОР. ВОЗДУШНЫЙ ЗАМОК ИЗ КАМНЯ"

АРИГ УС

07.30 Х/Ф "БЛИЗАРД"
09.10 УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ ПОГОДА (16+)
09.25 МУНГЭН СЭРГЭ.ПОГОДА (!2+)
09.45 "ДО И ПОСЛЕ" (6+)
10.00 ДВА С ПОЛОВИНОЙ ПОВАРА
10.30 ФИТНЕС
11.00 ТОЧКА ЗРЕНИЯ (16+)
11.30 БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ! (12+)
11.50 "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ" (6+)
12.00 Д/Ф "ЧУДЕСА ЛЮБВИ"
13.00 ПЕРЕЗАГРУЗКА (16+)
14.00 КОМЕДИ КЛАБ. ЛУЧШЕЕ
14.30 Х/Ф "МАТРИЦА.ПЕРЕЗАГРУЗКА"
17.00 Х/Ф "МАТРИЦА РЕВОЛЮЦИЯ"
19.30 "ВСЯ БУРЯТИЯ ". ПОГОДА (6+)
20.00 БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ (16+)
21.30 STAND UP
22.30 НАША RUSSIA (16+)
23.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ". ПОГОДА (16+)
00.00 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
00.30 Х/Ф "КОРРУПЦИОНЕР"

ТИВИКОМ

06.05 Д/Ф "РИММА МАРКОВА. ХАРАКТЕР НЕ САХАР. ДУША-РАФИНАД"
07.00 "РАДАР-СПОРТ" (6+), ЗУРХАЙ
07.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
08.00 "МУЛЬТФИЛЬМЫ" (6+)
08.30 "СЧАСТЬЕ ЕСТЬ!" (12+)
09.10, 10.50, 12.15, 17.55 "ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА" (6+)
09.15 "ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА" (16+), ЗУРХАЙ
09.45 "СПРОСИМ ПРЯМО" (12+)
10.00 "СТИЛИСТИКА" (16+)
10.30 "ШКОЛЬНОЕ ТВ" (6+)
11.00, 12.20 Т/С "ТАНЕЦ ГОРНОСТАЯ"
14.30 "РАДАР-СПОРТ" (6+)
15.00 Т/С "ЧИСТЫЕ КЛЮЧИ"
17.40 "ВАШЕ ПРАВО" (16+)
18.05 "АЛЕКСАНДР МАСЛЯКОВ. 70-НЕ ШУТКА, 50-ШУТЯ" (16+), ЗУРХАЙ
19.00 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+), ЗУРХАЙ
19.30 "ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ" (16+)
20.00 Х/Ф "РОЖДЕСТВЕНСКИЙ АНГЕЛ (НОЭЛЬ)"
22.00 Х/Ф "ЛУЧШЕЕ РОЖДЕСТВО"
00.00 Д/Ф "ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ВИНЫ"
00.45 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

08.00, 08.30, 08.50, 11.05 ПРОГНОЗ ПОГОДЫ. МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0 +)
06.00 М/Ф "ВЕРШКИ И КОРЕШКИ" (0+), "НАШ ДРУГ ПИШИЧИТАЙ" (0+), "НУ, ПОГОДИ!" (0+), "СНЕГОВИК-ПОЧТОВИК" (0+)
07.35 М/С "ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО"
07.55 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ" (6+)
08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.00 М/С "АЛИСА ЗНАЕТ, ЧТО ДЕЛАТЬ!"
09.35 М/С "СМЕШАРИКИ"
09.50 МАСТЕРШЕФ (16+)
12.00 СНИМИТЕ ЭТО НЕМЕДЛЕННО
13.00 М/Ф "КЛУБ ВИНКС. ВОЛШЕБНОЕ ПРИКЛЮЧЕНИЕ" (12+)
14.30 М/Ф "ЗОЛУШКА. ПОЛНЫЙ ВПЕРЕД" (16+)
16.30 "6 КАДРОВ"
16.35 Х/Ф "ЗВЕЗДНАЯ ПЫЛЬ" (16+)
19.00 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". НА ГОА БОБРА НЕ ИЩУТ! (16+)
21.00 Х/Ф "ДЖЕК РИЧЕР"
23.30 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ". МАЙ-НА! ЧАСТЬ II (16+)
00.25 "ГАЛИЛЕО"
03.25 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.55 Т/С "БРАЧНЫЙ КОНТРАКТ"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 СЕГОДНЯ
09.15 "РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС". (0+)
09.45 ИХ НРАВЫ. (0+)
10.25 ЕДИМ ДОМА. (0+)
11.20 "ПЕРВАЯ ПЕРЕДАЧА"
11.55 "ЧУДО ТЕХНИКИ"
12.25 "ПОЕДЕМ, ПОЕДИМ!" (0+)
13.00 "ДАЧНЫЙ ОТВЕТ". (0+)
14.25, 21.50 Т/С "ГРУЗ"
18.20 СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ... (16+)
19.20 ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ
20.50 "АНАСТАСИЯ ВОЛОЧКОВА. МОЯ ИСПОВЕДЬ". (16+)
01.35 Т/С "ВЕРСИЯ-3"
05.25 АВИАТОРЫ. (12+)
06.00 Т/С "АДВОКАТ"

ДТВ

06.00 Х/Ф "ТРИСТА ЛЕТ СПУСТЯ"
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО". (16+)
08.40 М/Ф "МУЛЬТФИЛЬМЫ"
09.30, 04.00 Х/Ф "ТАЙНА "ЧЕРНЫХ ДРОЗДОВ"
11.30 Х/Ф "СВОЙ СРЕДИ ЧУЖИХ, ЧУЖОЙ СРЕДИ СВОИХ"
13.30 АНЕКДОТЫ. (16+)
15.00, 02.00 Х/Ф "НЕ НАДО ПЕЧАЛИТЬСЯ"
17.00 Х/Ф "ВСЕ БУДЕТ ХОРОШО"
19.00 Х/Ф "ХАРЛИ ДЭВИДСОН И КОВБОЙ МАЛЬБОРО"
21.00, 00.00 ПРОДЮСЕРЫ С БОЛЬШОЙ ДОРОГИ. (16+)
23.00 "+100500". (18+)
23.30 "СТЫДНО, КОГДА ВИДНО!" (18+)

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

Желающие приобрести книгу Сэсэгмы Храмцовой-Раднаевой "Эрьен һөөргөө харахадамни..." могут обратиться по адресу: ул.Каландаришвили, 23, каб.46.

РЕМОНТ ПЛАСТИКОВЫХ ОКОН.
Качественная установка, монтаж. Работа любой сложности. Гарантия. Тел.: 67-16-02.

Евроремонт. Штукатурка, шпаклевка, обои, укладка кафеля, гипсокартонные конструкции любой сложности, ламинат.
Качество, гарантия.
Тел.: 40-49-37, 8-902-535-49-37.

Продаю ж/б кольца. Доставка. Монтаж. Копаем выгребные ямы. Траншеи. Тел.: 65-99-90, 64-62-93.

Үнгэрhэн зуун жэлэй агшан зуур

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай уншагты: **burunen.ru**

Ираклий Сахалинский – буряад хүн

1861 ондо Байгал дээрэ газарай **хүдэлхэдэ, ехэ үер болоо гэжэ мэдэнэбди. Энэ хүнэй ажаhуулhан нютагынь бүхыгөөрөө уhан доро орожо, түрэлхид гаралхидынь, нютагаархидынь булта наhа дүүрэhэн байна.**

"Минии бурхангууд гэр бүлыемни абараагүй. Тиимэhээ ородой бурханда мүргэдэг болохоб. Амиды үлөө hаа, заабол хэрээhэ зүүхэб", - гэжэ тэрэ өөртөө тангариглаhан юм.

Тиин үнэн алдартанай шажанда шүтэдэг болоод, Посольско hүмэ ошоо. Тэндэ даяанша боложо, бэедээ гамгүйгөөр хүдэлжэ, хүн зониие гайхуулдаг байгаа.

Ираклий Сахалинский иеромонах болоод, Амар руу шажан нэбтэрүүлхэеэ ошоhон байна. Тиигэжэ нивх болон гольдуудай дунда Евангели амжалгатайгаар номножо суурхаhан.

1882 ондо Сахалинда hая байгуулагдаhан Александровска харуулай газарта эльгээгдээ. Тэрэ үедэ Сахалин руу сүлэлгэ hаял эхилжэ байгаа, ажамидархань ехэл хэсүү, хүндэ хүшэр байдаг hэн.

Ираклий Сахалинский номногшо хадаа Ныйскэ тохой болон Пороная руу жэлдээ хоёр дахин ошожо, бусад яhанай зониие гэрлүүлдэг, ородой шажан номнодог байгаа.

1890 ондо эсэгэ Ираклий Сахалин ерэhэн Антон Павлович Чеховтэй танилсаа юм. Тэрэ иигэжэ хөөрэhэн байдаг: "Мүргэл хэжэ байхадаш, түмэр гэнжэнүүдэй хангираан, шууяан дуулдаха, тогоонпоо халуун бааяха".

Гилягууд болон айнуудай дунда номнол хэдэг ажал тухайгаа элидхэхынь тула тэрэниие Москва руу дуудаа. "Байкал" пароходоор Чеховтэй суг хамта Рыковскhээ Урда Сахалин болон Владивосток руу ошоо. Тэдэ хоёр Владивостокhоо 1890 оной октябриин 13-да "Петербург" теплоходоор Одессэ зорёо. Удаань тэдэ хоёр Москвада дахин уулзаа. Бүри hүүлдэ уран зохёолшонтой бэшэг бэшэлсэдэг байгаа. Чеховэй хадагалаанда Ираклий эсэгын хоёр бэшэг бии.

Хубисхалша байhан аад, hүзэгшэ болоhон Иван Ювачев Ираклий эсэгэтэй хани барисаатай hэн, тэрэниие ехэ хүхюун, hүбэлгэн, үүсхэлшэ гэжэ тэмдэглэhэн юм.

Шэнжэлэгшэ Н.В.Потапова Ираклий эсэгэ Сахалин дээрэ ажаhуудаг арадуудые үнэн алдарта мүргэлдэ хабаадуулха талаар тон ехэ ажал ябуулаа гэжэ онсолhон байна.

Антон Чехов, Ираклий Сахалинский "Петербург" пароход дээрэ. 1890 ондо буулгагдаhан фото-зураг.

Сахалинда Антон Павлович Чехов иеромонах Ираклитай танилсаhанайнгаа удаа "Дуэль" гэhэн зохёол соогоо тэрэниие зураглаа юм. "Здешний преосвященный объезжает свою епархию не в карете, а верхом на лошади. Простота и скромность его преисполнены библейского величия", - гэжэ агууехэ уран зохёолшон ном соогоо бэшэhэн.

Июниин 14-дэ Верхнеудинск шадар хаарбаза дээрэ Антон Павлович Чехов ута дэгэлтэй буряад эхэнэрые хараа. Тэрэ морин дээрэ hуунхай юм, мүнгэн гоёолтотой гаahаар тамхи татан, Сэлэнгые шэртэжэ байгаа. Ехэ hонин гоёолтонуудые, шүрэ зүүдхэлнүүдые, hиихэ зүүнхэй гэжэ уран зохёолшон обёороо. Антон Павлович буряадаар дуугархыень шагнахаяа hанаад, тэрэ эхэнэртэ гаahаяа худалдахыень дурадхаа. Харюудань тэрэ эхэнэр энеэбхилээд, иигэжэ хэлээ: "Гаahан – бэлэг. Худалдажа шадахагүйб". Чеховтэ буряад хэлэн ехэ зөөлэн, нугархайгаар үзэгдөө. Хаарбазын эрьедэ туламсаар, тэр эхэнэр мориёо ташуурдаад, хада руу гүйлгэшоо...

Чехов буряадуудтай дүтэ танилсахадаа, тэдэнэй ажалша бэрхыень, тэсэбэритэйень гайхаа. Үнөөхи буряад эхэнэрые hанахадаа, тэрээндэ баруугаархинай хубсаhа үмдэхүүлээд, эрдэм ном заагаа hаа, хэнhээшье дутахагүй гэжэ бодоо.

Тиин Антон Павлович Чехов Россиин захагүй дэбисхэрээр ябаха замдаа иимэ мүрнүүдые бэшэhэн юм: "Если великий русский язык сотрет с лица земли бурятский или чухонский язык, будет ли от этого порча последних?".

Дондуб Ендонов (1870-1937) тэг дундань. 1925-1937 онуудаар Асагадай эмшэдэй hургуулиин дарга байhан. Түбэд болон баруун зүгэй эмнэлгын номой автор.

Баруун гарhаа: Галсан Эрдынеев (Эрдэнийн), 1930 он.

Буряад нютаг. Галсан Эрдынеевэй зураг.

Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай hаа, тэдэнээ редакцидамнай эльгээжэ, бүгэдын hонорто дурадхыт гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө үеынхидтэ дамжуулаял.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.42; электрон хаяг: unen@mail.ru Тел.: 21-64-36. 60-46-89.

"Алтаргана" гэhэн Бугэдэ буряадуудай уласхоорондын фестивалиин байгуулагдаhаар 20 жэлэй ойе угтуулан

ЭРЫН ГУРБАН НААДАН – МОРИ УРИЛДААН

УГСААТАНАЙМНАЙ САХИЖА ЯБАhАН ЁhО ЗАНШАЛНУУД

Эрын гурбан наадан гээд угсаатанаймнай заншалта хэмжээ ябуулга хаа-хаанагүй эдэбхитэй hэргээгдэжэ эмхидхэгдэдэг болоhониинь hайшаалтай. Зүгөөр "Эрын гурбан наадан" тон бодото дээрэнь үбгэн абанараймнай залуу шиираг ябаха сагта хайшан гэжэ эмхидхэгдэдэг байhан бэ, тэрэл зангаар үнгэргэгдэжэ эхилээ болобол, hайн бэлэй. Ушар юуб гэхэдэ, ехэнхидээ юрэл тамирай мүрысөөн мэтээр тамирай тренерэй бүдэхихэн хоолойгоор соносхогдоод лэ, наадан эхилдэг. Үнэндөө угсаата араднай эдэ гурбан нааданда онсо удха оруулдаг, хүндэлдэг, нангинаар сахидаг байгаа бшуу.

Буряадтамнай мэдээжэ багша байhан Буда-Ханда Цырендоржиевагай «Хүн болохо багаhаа" гэhэн номhоо үндэhэлэн, энэ хөөрөө дэлгэгдэнэ.

hэеы туургата монгол угсаатанай ниигэм түрын ехэ баяр- эрын гурбан наадан болоно. Энэмнай эрэгтэй хүнэй хүсэ шадал, шандаahанай шангые болон зоригойнь хурсые шалгаха гэhэн мүрысөөн юм. Энэ мүрысөөн гүн холын сагта үндэhэлhэн түүхэтэй. Баталан хэлэхэдэ, хэдэн үе сагай саана бэшэгдэhэн үльгэрнүүд соо эгээл арюун hайхан, эгээл ухаатай сэсэн, эгээл уран нарин хүүхэн дангиные абахын тула баатар хүбүүд эрын гурбан нааданда мүрысэдэг, энэнь найрай шэмэг, нааданай гурим боложо тодорhон байха.

Монголшуудай эртын уг болохо хунну, дунху, сяньби, жужань, киданьнарай "Түүхын тэмдэглэл", "Зүүн хаан уласай бэшэг" соо эдэ угай зон эртэ хабар, сагаан hарада найрлахадаа, табадахи (май) hарада обоо тахихадаа, юhэдэхи (сентябрь) hарада тайлган хэхэдээ, тэмээ, мори урилдуулдаг гэжэ тэмдэглээтэй.

Эрын гурбан нааданай нэгэ шэглэл эрэ бэеэ шангалжа, хүлэг моринойнгоо хүсые, хүлэйнь хурдые үзэхэ гэhэн мори урилдаан.

Урилдаанай эхилхын урда тээ нэгэ сэлмэг үдэр хурдан моридойнгоо hүүл дэлhые боогоод, хударга хүмэлдэргэ зүүлгээд, гоё hайхан эмээл тохоод, хазаар ногтыень түгэс болгоод, хүүгэд багашуулда найрай гоё хубсаhа үмдэхүүлээд, хотоноо тойруулан ябуулдаг.

Удаань гэрэй үүдэндэ мориёо асаржа, сагаан hэеы дээрэ зогсоохо. Гэрэй эзэн моринойнгоо толгой, ууса дээрэ ууараг дуhааха. Тиигээд хүүгэд моридоо айраг уулгаhан шэнги боложо ёholхо.

Мори урилдааанда мориёо гаргаха газарта, ендэрэй тэндэ морин хуураар хүгжэмдэжэ, "Түмэнэй эхэ" гэжэ дуу дуулажа, баяр баясхалангай оршон байдал тааруулдаг.

Мориной дундаhаа эгээл хурданиень hунгажа, олон хоногто hойжо, хүйтэн үhанда барижа, үдэр бүри нэгэ сагта гүйлгэжэ, урилдааанда бэлдэнэ, hорино.

Хурдан хүлэгөө hорижо байхадаа, эзэниинь ажаллажа байhан агта хүлэгтөө:

-Хии hалхинhааш хурдан хүлэг болоорой, - гэхэ.

hойжо байхадань ерэhэн хүн:

-Уяа hойлгонь таараха болог,- гэхэдэнь, hорижо байhан эзэниинь:

-Танай хэлэhэн болог, -гэхэ.

Хурдан мори хүллэжэ, эмээллэжэ байха үедэ ерэhэн хүн:

-Хүлэгынь хурдан,
Хүүгэдынь хүнгэн,
Газарынь ээлтэй,
Хүүхэдынь эрэтэй,
Хүлэгынь шандаahатай болог ,- гэдэг.

Саашадаа мориной hойлго, hорилго түгэсэжэ, урилдаха сагhаань 2-3 хоног урид ошожо, мориёо гүйхэ газартайнь танилсуулжа дадхаадаг. Газар газарhаа, нютаг нютагhаа урилдааанай моридой сугларhан байхада, моридой наhаарнь, холодо сүлхэ, ойродо түргэнөөрнь илгажа урилдуулдаг. Тэдэниие 6-13 наhанай багашуул унажа урилдадаг. Монголшууд шодоог болохо хүбүүнэй үмдэнэй үбдэгтэ, малгайда, самсынь ара үбэртэ илган танихын тула шубуунай, мүн эрбээхэйн дүрэ зурадаг. Эрбээхэйн дүрсэ хадаа шодоогойнь бэе эрбээхэй шэнги хүнгэн байг, шубуунай дүрсэ хадаа мориниинь шубуун шэнги хурдан байг гэhэн удхатай ха. Гаралгын газарhаа ахалагшын тусхай дохёогоор морид табигдаха. Олон мориной түрүүдэ оройлжо ерэhэн хурдан хүлэгтэ ямар нютагай, ямар нэрэтэй хүлэг гарабаб гээд, нэрлэжэ байжа соло дуудаха, толгой уусадань айраг сасаха.

Монголшуудта hонин, мүн hайхан ёho заншалнууд олон. Тэдэнэйнь нэгэн гэбэл, хамаг моридой хойно гээгдэжэ, гартажа ерэhэн мориие энэ дааган үнэхөөр түрүүлжэ ерэхэ байhан аад, уяань таараагүй, шодоогынь хүндэдөө, бариhан ташуурынь багадаа, зам харгынь бартаа байжа, энэ жэлэй баян хотоодо болоо, гэбэшье, ерэхэ жэлдэ түмэнэй түрүү болохо даа гээд, оройлжо ерэhэн моринтой адляар магтажа, ганзагадань хониной шанаhан хототой шуhа үлгөөд, шагнал, бэлэг үгэдэг байгаа. Энэнь хадаа мори малаа хайрладаг малша уладай онсо заншал болоно.

Эды hайхан бодол hаналтай ёho заншалнуудые hэргээжэ, алишье сагтаа хэрэглэжэ, элинсэгүүдэйнгээ сахижа ябаhан захяа заршам уhанда хаянгүй ябахамнай дамжаггүй.

Цырегма САМПИЛОВА.

БАЙГААЛИИН ҮЗЭГДЭЛЭЙ ШЭНЖЭ

Байгаалимнай алтан дэлхэй дээрэ түрэhэн амитан бүхэнэй эхэ мүн. Хүн түрэлтэнэй ажамидарал газар дэлхэйн баялиг, байгаалиhаа ехэтэ дулдыдадаг. Зоной ажабайдал хадаа байгаалиин үйлэ ябадалнуудтай (сагай уларил, хүйтэн, дулаан он жэлэй hэлгэсэ) холбоо барисаатай байдаг.

Хэрбээ байгаалиин ямар нэгэ зүйлэй үгы болобол, ургамалай ба зэрлиг амитадай аймагууд хүндэ хүшэр байдалда орожо, байгаалиин тэнсүүри алдагдаха, хүн зон шэнэ үбшэн болон хохидолнуудта нэрбэгдэхэ.

Ойн алаг тоншуулай хушуугаа заhахада, дулаан болохо.

Хара тоншуулай пишэгэнэhэн абяа гаргажа, модонhоо модондо ниидэхэдэ, хүйтэн болохо.

Модоной түгсэг саhан малгайтай hаа, үhээтэй зун болохо.

Хулганын үргэнөө дээрэ хээ hаань, дулаан үбэл, доро хээ hаань, хүйтэн үбэл болодог.

Хүхын ногоон модондо hуужа донгодоо hаань, үhээтэй жэл, хуурай модондо донгодоо hаань, ган жэл болохо.

Бахын хүдөө гараа hаань, үhээ болохо.

Нохойн ногоо эдеэ hаань, бороо орохо.

Гахайн үбhэ ногоо байрадаа зөөгөө hаань, хүйтэн болохо.

Мориной хуулзуураа татахада, хии бараан болоно.

Тохорюунай дээрэ ниидэжэ, дуу гараа hаань, бороо орохо.

Элеэгэй инсагаалгахада, бороо орохо.

Үхэрнүүдэй hүүлээ үргөөд гүйлдэхэдэ, харалган хүйтэн болодог.

Хабартаа үрхын эшээнhээ боро гараа hаань, ган болохо.

Шүрхын hая ерээд байхада алаад, үбсүүень харахада, хахадhаа урагшаа улаан байгаа hаа, бороотой, сагаан hаань, ган зун болохо.

Николын урда тээ хүхын донгодоо hаа, үhээтэй, хойто тээнь донгодоо hаань, гандуу байха.

Хараасгайнуудай доогуур ниидэхэдэ, бороо орохын шэнжэ.

Шоргоолжоной бутада обоорхо - бороогой орохын шэнжэ.

Гүрөөhэнэй айлай газаа ороходо, үбшэн, үхэл боложо дууhаха гэдэг.

Уули шубуунай айлай газаа ерэбэл, муу ёро гэдэг.

Айлай hуужа байhан гэр дээрэ хүхын донгодоходо, гурбан жэлэй туршада хүн үхэхэ.

Айлай гэр дээрэ бүбөөлжэнэй бүбэнөө hаань, муу гэлсэдэг.

Хүнэй хубсаhа хулганаан эдибэл, тэрэ хүнэй үбдэхые зүгнэдэг.

Хубсаhан соо хулганаанай түрэбэл, үриин hүлдэ, тэрэ жэлдээ уялгата үхибүүн бии болохо.

Бахын түрэхые харабал, үнэр баян болохо.

Өөрөө түрэхые харабал, хадагалха, баянай хэшэг.

Үлэгшэн нохойн айлда ерэжэ түрөө hаа, hайниие харадаг.

Нохой, миисгэй айлhаа зугадабал, үбдэхэ, үхэхые зүгнэдэг.

Уhые үгсэжэ ерэhэн нохой айлайда байрлахадаа, hайниие харадаг.

Нохойн улихада муу.

Хонидой мүргэлдөө hаа, хүйтэн болодог.

Аюул зүгнэбэл гү, али аюулай болоходо, амитад хүндэ дүтэлдэг.

Нохой hалхи зүгнэхэдөө, саhан дээрэ хүльбэрдэг.

Шубуудай доогуур ниидэбэл, бороо ородог.

Боргоohодой үймэлдэбэл, сэлмэг үдэр болохо.

Миисгэй монсойгоод хэбтээ hаань, хүйтэн болохо.

Миисгэй ямар зүг руу хараад нюураа угаанаб, тэрэ зүгhөө айлшан ерэхэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

Вандан ЮМСУНОВ

ХОРИИН АРБАН НЭГЭН ЭСЭГЫН УГ ИЗАГУУРАЙ ТУУЖА

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь урдахи дугаарнуудта).

59. Ехэ дээдэ эзэн императорай гэгээн князь Алексей Александрович 1872 оной апрель һарада хойто зүгэй далайгаар аяншалан ябаха зуураа Америкэ ба бусадшье гүрэнүүдээр ябаа. Россигаа бусахадаа, 1873 оной июнь һарада манай нютагуудаар айлшалба. Тэрэ хадаа Хориин ноёд сайдуудтай, арад зонтой уулзаһан байна. Июниин 7-до Анаагай дасанда энэ ушараар найр наадан, уулзалга хөөрэлдөөн болоһон байна. Иимэ гайхамшагта золтой үдэр Хориин арад зон бүгэдын һаналһаа өөрынгөө шүтэжэ байһан шажан мүргэл тухай, тиигээд гасалантай байдалда ороод байһан тухай, гүрэнэй дээдэ захиргаанда, Ехэ дээдэ эзэн хаанда айладхал, гомдол барихаяа Санкт-Петербург хотодо этигэмжэтэй зайһан Хубитын гэгшэ толгойлогшотой эльгээгдэһэн тухай үндэрлэгшэ князьда хөөрэжэ үгэһэн байгаа.

60. 1873 оной октябрь һарада этигэмжэтэ зайһан Шираб-Нимбуу Хубитын бусажа ерэбэ. Тиигээд ябажа ерэһэнэй дүн тухай элидхэбэ, Ехэ дээдын нэрэ дээрэ Дотоодо хэрэгүүдэй министрээр дамжуулан бариһан гомдол бэшэгүүдэй хуулбаринуудые тушааба.

61. 1873 оной августын 13-да Дотоодо хэрэгүүдэй министерствын хариин шажантанай шажанай хэрэгүүдэй департаментын хоёрдохи таһаг Санкт-Петербургын градоначальник генерал-адъютант ноён Треповтэ бэшэг ябуулһан байгаа. Тэрэ бэшэг доторнь иигэжэ хэлэгдэнэ: «Үнгэрэгшэ оной ноябрь һарада буддын шажантанай буряад зоной түлөөлэгшэд, нэрлэбэл, Шираб Хубитын, Шагдар Митайн, Ошоройн гэгшэд хамагые эзэлэн баригшын нэрэ дээрэ гуйлта бэшэгүүдые бариба. Тэдэнэй шүтэжэ байһан шажанай эрхэ байдал муудажа, эрхэтэн гасаланда ороод, мүргэлөө сүлөөтэй ябуулжа шадахаяа болёод байнабди гэжэ бэшэнэ. Тиигээд шажан мүргэлөө сүлөөтэйгөөр ябуулжа байха эрхые үгыт гэжэ Ехэ дээдэ эзэн императорта гуйлта хэбэ. Тэрээн тушаа дотоодо хэрэгүүдэй министр өөрынгөө һанамжа бодолгые хамжуулан, хамагые эзэлэн баригша Ехэ дээдэ эзэн императорта зууршалһан байха юм, тиихэдэнь тэдэ хамагые үршөөн айладагша һайшаан айладаа. Үндэрлэгшын зарлиг болгон айладаһаниинь: "Энэ гуйлтыень хаража үзөөд шиидхэбэбди. Энээн тухай Дурна зүгэй Сибириин генерал-губернатор соносхохо байха, тиимэһээ гуйлта барижа ерэгшэдтэ түрэһэн нютагаа бусахыень дурадхаха шухала». Тус зарлигые ниислэл хотын Литэйнэ частиин Итальянска гудамжын хоёрдохи участогай 7-дохи номерой гэртэ байһан этигэмжэдтэ соносхохо гэһэн дурадхал оробо. Тиимэһээ даабари абаһан Литэйнэ частиин пристав 1873 оной августын 20-ной үдэр тэдэнэй байрада ерэжэ, соносхол хэһэн байгаа.

62. Тэрэ этигэмжэтэ зайһан Хубитын гэгшын бусаһан сагһаа хойшо 1875 оной эхин болотор дээрэ баригдаһан хэрэгэй тухай ямаршье соносхолые хаанаһаашье хүлеэжэ ядаад, тэрээн тушаа 1875 оной март һарада Байгалай үмэнэхи областиин сэрэгэй губернатор ноёндо гуйлта барин хандабад. Тиихэдэнь тус губернатор иигэжэ хэлэбэ: «Дурна зүгэй Сибириин генерал-губернаторһаа энэ хэрэг тушаа соносхол эльгээгдээ һэн. Харин тэрэниие танда соносхохо гээгүй, танай шажанай хэрэгүүдэй хойноһоо харууһалхын тулада манда эльгээгдээ юм». Иимэ байдалай тохёолдоод байһан тухай этигэмжэтэ Хубитын Хориин Степной дүүмэдэ дуулгаһан байна. Тиигээд тэрэ хадаа 1872 оной октябрь һарада гүйлта бэшэгүүд дотоодо хэрэгүүдэй министрээр дамжуулан, эзэн императорта барюулагдаһан юм гэжэ мэдүүлбэ. Мүнөө хүрэтэр тэрэ хэрэг шиидхэгдээгүй байһаар.

63. Этигэмжэтэ Хубитын гэгшын аянай ябадалай тэмдэглэлнүүд, тэрэнэй асарһан бүхы хэрэгүүдэй этигэлтэй копинуудтусгаар дансаар хабсаргагдаһан байдаг.

Гурбадахи бүлэг
БӨӨГЭЙ МҮРГЭЛ ТУХАЙ

1. Хориин зон анханһаа хойшо бурхан Шигэмүниин шажантай, тэрэнэй лама эрдэни байһан болобошье, хэзээ нэгэтэ бидэ Ойхон, Худара, Байгал далайн хойто бэеэр нютаглажа һууха үедөө тэрэ шадарай мүнөөнэй Худайн, Идын, Верхоленскын, Алайрай Степной дүүмэнүүдэй буряадуудтай хамта нүүдэл хэжэ ябаад, тэдэ буряадынь анханһаа хойшо бөөгэй мүргэлтэй байһан хадань

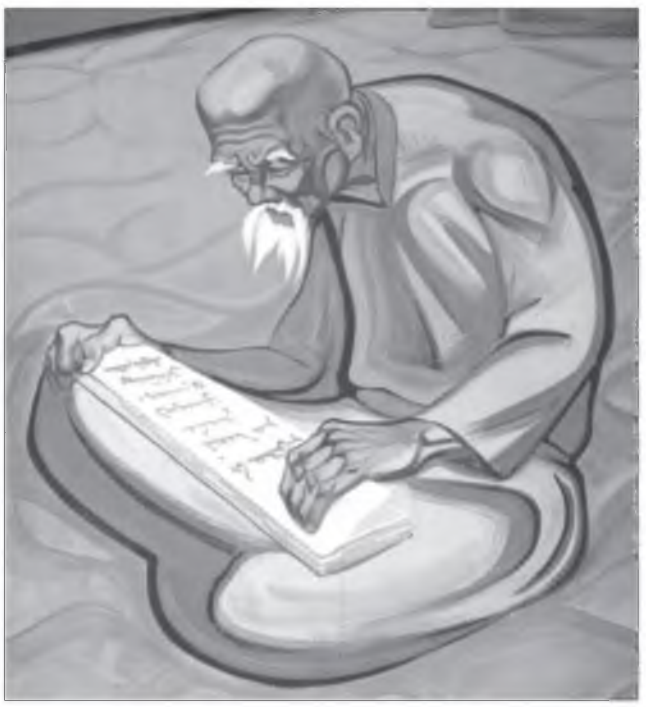

тэдэниие дууряажа, заримамнай бөөнэрэй шажан шүтэлсэжэ, эрэнь бөө, эмэнь удаган бололсохоһоо гадна, хойноһоомнай хожом сагта Монгол газарһаа бөө, удаган уладууд ерэжэ ниилэхэдэнь, тэрэ үедэ бөөнэрэй шажан бүри дэлгэрээ бэлэй.

2. Тэдээнһээ эрхим шадалтай бөө удагануудынь дээдэ правительствын газарнуудта нэрын списогтэ хамжуулагдан хүргэгдэжэ, тэндэһээ дарамал указуудаар тэрэ байрадаа үйлэдэн, дуурисха гээд баталагдажа, бага залуу бөө удаганараа шүүмжэлэн һургажа, тэдэ залуушуулынь сохомто тэдэнэй мэдэлдэ үгтэһэн юм.

3. Тэдэ бөөгэй шажанай уладуудта уншаха номууд гэжэ анханһаа хойшодо юрэдөө байгаагүй, гансахан лэ аман үгын али тушаалдаһан заабари һургуулиие дам дам абалсан ябадаг байһан юм.

4. Тэдэ 99 тэнгэринэртэ зальбаран шүтэдэг һэн ха. 99 тэнгэринэрэй 55 баруунай тэнгэринэр, 44 зүүнэй тэнгэринэр һэн ха. Баруунай 55 тэнгэринэрэй 50-дань зальбардаг, 5-ынь тахидаг байһан юм. Нэгэдэхинь, Хиһан Улаан тэнгэри духадаа мүшэтэй улаан зээрдэ мори унаһан, бүхы амитай амитадай һүнэһэ сахидаг, баруун хойто зүгтэ байратай аргагүй ехэ тэнгэри. Хоёрдохинь, баруун урда зүгтэ байдаг, сэнхир сагаан моритой, 77 шахарнуудтай, 99 хүхүүрнүүдтэй, 13 аймар нэрьеэ тэнгэринэртэй Сахилгаан Сагаан тэнгэри. Гурбадахинь, бүхы амитадай сахюусан болоһон, орой дээрэ байгша Одон Заяан тэнгэри; дүрбэдэхинь, хүндэ ба үхэр малда хэшэг үгэдэг Хүхэ Манхан тэнгэри; табадахинь, Заяаша тэнгэри. Зүүнэй 44 тэнгэринэрэй 40-нь зальбаралгын, 4-нь – тахилгын. Тэдэнь энэ: 1) эдеэнэй хэшэгые үгэгшэ Гүжир Гүнгэр тэнгэри; 2) тарбаган тахал болон элдэб хабдарта үбшэнүүдһээ хамгаалдаг Боомо Махаша тэнгэри; 3) морин эрдэни бэлэглэдэг Атаа Улаан тэнгэри; 4) эбэртэ малай хэшэг үгэгшэ Годоли Улаан тэнгэри.

5. Эрэ хүниие бөө, эхэнэрые удаган болгохо сахюусад: 1) зүүн зүгтэ гадаада далайн арал дээрэ байдаг Болингууд тэнгэри; 2) Хан Хюура тэнгэриин хүбүүн, халзан шарга моритой Манжилай ноён тэнгэри; 3) хүнүүдые уран түмэршэ дархан болгодог Хара Маха тэнгэри, тэрэнэй нүхэд Түмэршэ Дархан ноён, 99 түмэршэ дархашуул, 77 хөөргэшэд болон үлирбэ, алха, дүшэ хиһын тус тусгаар эзэд.

6. Хоёр зүгэй үүдые баридаг Гарбал гэжэ Газарай тэнгэри. Тэрэнэй баруун гурбан дабхар үүдые харууһалдагынь: 1) наада захын үүдые һахигша Сахир тэнгэриин хүбүүн - тархиингаа оройдо ганса нюдэтэй, оошодоо ганса шүдэтэй, дороо ганса хүлтэй Содхон ноён тэнгэри; 2) дунда үүдые сахигша шара улаан хадын эзэн, Хуандайн хүбүүн - Хуа Солбон ноён тэнгэри; 3) саада захын үүдые харууһалдаг Ухарьма ноён тэнгэри. Зүүн зүгэй ганса үүдые сахигша - хүхэ хадын эзэн Хүхүгсүй ноён тэнгэри.

7. Арад зониие хара нүрөө, улаан эшэргэнэ болон, элдэб халуун хамшагуудһаа абардаг олон дэлхэйн эзэд, бурхан гарбалнууд бии юм. Тэдэнэй дунда 1) баруун урда зүгтэ Сахата Сагаан уула нютагтай, сагаан арсалан хүлгэтэй, сагаан мүнгэн тулууртай Сагай Сагаан үбгэн; 2) зүүн урда зүгтэ Шанданта булагай адагта байдаг Эшэргэнээтын гурбан хүүхэн – богдонор, Таряаша ноён, Талхаша хатан.

8. Хойто зүгэй арбан гурбан ноён, Үбэр Монгол газарай 44 ноёд тухай хөөрэлдэдэг. Арын 13 ноедынь Байгал далайн Ойхоной аралда ба тэрэ далайн урда, хойто эрьеэр байһан гол горходто, хада ууланнуудта байратай тэнгэриин хүбүүд. Тэдэниие нэрлээ һаа: 1) ахалагшань - Хан Хурмаста тэнгэриин хүбүүн - Хан һото ноён; 2) эхэнэрэй харуулшан болохо тэрэнэй һамган - Хан Зулмута ноён; 3) тэдэнэй хотоной сахюусан Хашаагай эзэн - Хан Бөө ноён: 4) бөөгэй эрдэмдэ һургадаг бүхэ шара номо годлитой Хан Бөө ноён; 5) бүргэд шубуун боложо хубилдаг Хан Шубуун ноён; 6) Ойхон уулын арада эльгэн хара хабсагай шулуунда байратай үхэлэй аюулые сахигша буха тархитай, үнэгэнэй хүбүүн - Ажирай ноён; 7) энэ юртэмсын хаануудай ба Эрлиг Номуун хаанай албата арадые ниилүүлхэгүй гэжэ зогсон сахижа байдаг гал улаан һэлмэ далайһан Хуа Солбон Догшин ноён; 8) Баргажанай эзэн - Бархан үндэр уулада байратай Хажир Сагаан ноён: 9) бөөгэй амитайн эзэн - Агуй Буумал ноён; 10) Дооодо Ангарайн эзэн - Ама Сагаан ноён; 11) Эрхүүгэй эзэн - Хан Заргаша ноён; 12) Нарин Зүлхын эзэн - Эрдэмтэ Сагаан ноён; 13) Байгал далайн эхинэй Мундарга үндэр уулада байдаг Буха ноён. Эдэнэй хатад, нүхэд маша олон гэдэг. Урда зүгэй 44 ноёдой нэрэнүүд мэдэгдэнэгүй.

9. Эдээнһээ гадна тэрэ Мундарга уулада тэнгэриин үхид агууехэ Буумал Эхэ Борогшон түрүүтэй 33 буумалнууд бии юм гэдэг. Тэдэнһээ тусгаар үни хада нүгшэһэн бөө удаганарай һүнэһэнүүд энэ тэрэ хада уулын, гол горходой, нуурай, ой модоной эзэд, онгод, шүдхэрнүүд болоод, хүндэ туһа хүргэжэ ба гай тодхор татажа байна гээд, тоолошогүй олониие дурсажа байжа бөөлэдэг. Үсөөхэн тэдынь эндэ элирхэйлэгдэбэ.

10. Бөө болохо дуратай хүн ехэ бүгэлидтээ хэлэжэ, бөө болгожо үгэхые гуйдаг. Хэрбэеэ тэдэнэй зүбшөөгөө һаань, гэртээ ерээд, түрүүшын шанар бүтээхын тула нэгэ жэгдэ гурбан юһэн - утаашаа хоёр сажанай тэды болохо хорин долоон хуһануудые, набшаһатай, һалаатайнь асараад, урагшань харуулдаг, арба гаран сажан гэрһээ урагша юһэ юһөөр зоодог. Тэрэнэй урда, хойнонь, сэхэ дундань үндэрөөрөө 4 сажан тухай бүдүүн хуһые набшаһатай, һалаатайнь зоодог. Тэдэ хуһадай хойто тээхииень, «эхэ шара Модон" гэжэ нэрлэдэг. Тэрээнэй оройдонь элдэб торгон бүдэй үртэһөөр шубуунай уурхай хээд, зосоонь хүбэнгөөр гү, али хониной ноохоор хэнэн юһэн үндэгэ табидаг. Тиигээд түхэреэн һэеы дээрэ сагаан хоргой торго няажа, һара хээд үлгэдэг. Тэрээн доро, хуһанай дүрбэн зүгтэ газарһаа дээшэ 2 аршам, ехэ багань 2 вершок хуһаар хэһэн шаантагуудые шаадаг. Тэрэниие «загалмай» гэдэг. Урда талын ехэ хуһые "эсэгэ модон" гэдэг. Оройдонь үйһэн дээрэ улаан хоргой торго няагаад, тэрээнээ «наран" гэдэг. 27 модоной түрүүшын гурбан модондо бүхэли шандаганай арһа үлгэдэг. Удаадахи гурбан хуһанда боро гүрөөһэнэй тархиин арһа уядаг. Тэрээнэй удаадахи гурбан хуһанай оройдо бүхэли һолонгын арһа үлгэдэг, удаадахи гурбанда - үенэй бүхэли арһа, тэрээнэй удаадахи гурбан модондо хуһаар хэһэн бишыхан тармуулнуудые жүһэ шулуугаар үрэжэ улайлгаад уядаг. Тэрэнь «бардаг» гэжэ нэрэтэй. Удаадахи гурбан модондо нэгэ эбхэһэн долоон бишыхан үйһэнүүдые хониной ноохоор ээрэһэн утаһанда үлгэдэг. Тэдэнэй забһарта тоно, үрмэ хабшуулха. Тэрэнь «дагтай» гэжэ нэрэтэй. Удаадахи гурбан хуһануудта зүһэһэн үнгын миткаль уядаг. Эдэ бүгэдые «эхэ сагаан шанар» гэжэ нэрлэдэг.

11. Баруун таладань түрүүшынхидээ адляар нэгэ жэгдэ 9 модо зоодог. Нэгэдэхидэнь бүтүүгээр үбшэһэн шандаганай арһа үлгэдэг. Удаадахидань бүтүүгээр үбшэһэн хэрмэнэй арһа, гурбадахидань - булганай арһанай үртэһэ, дүрбэдэхидэнь - халюунай, табадахидань - шэлүүһэнэй арһанай үртэһэ болон бэшэ дүрбэндэнь элдэб үнгын хоргой торгоной үртэһэнүүдые уяад, энээнээ «бурхан гарбалай шанар» гэдэг.

12. «Эхын сагаан шанарай" зүүн этэгээдтэ гурбан юһэн модые үндэһэтэйнь малтажа асараад, тэдэнэй набшаһа мүшэрнүүдыень нара буруу мушхажа, зүүн зүг тээшэнь хандуулан зоодог. Түрүүшынхидэнь хүрнын арһа, удаадахидань - хара гүрөөһэнэй арһанай үртэһэ ба удаадахидтань хара хүхэ үртэһэ уяад, тэрээнээ «хамниган гарбалай шанар» гэдэг.

"Буряадай түүхэ бэшэгүүд" гэжэ номһоо абтаба.

Лубсан ШАГДАРОВ, Лариса БАДМАЕВА хуушан монголһоо оршуулба.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

ХҮХЭ МОДОН МОРИН ЖЭЛ ЯАГААД УГТАХАБ?

Ямараар Шэнэ жэлээ угтанабши, тиимээр лэ бүхы жэлээ үнгэргэхэш гэжэ зон хэлсэдэг. Тиимэһээ энэ һайндэртэ эртээнһээ бэлэдхэл хэжэ, гэр бараагаа сэбэрлэн гоёодог, эдеэ хоолоор баян стол бэлдэдэг, бэеэ гоё һайхан хубсаһаар шэмэглэдэг заншалтайбди. Зүгөөр жэл бүхэмнай һүбарин ерэдэг 12 эзэтэй хадаа, тус тустаа өөрын онсо шэнжэнүүдтэй, тусхай ёһо гуримуудтай байдаг.

ХҮХЭ МОДОН МОРИН ЖЭЛЭЙ ОНСО ШЭНЖЭНҮҮД

Энэ жэлэй онсо шэнжэнүүдые нэрлэбэл, морин эрдэниин ажалша хада бэрхэ, урагшаа һанаатай, үүсхэлшэ, эдэбхитэй хүнүүд аза талаантай, амжалтатай, олзотой байха. Хэрбээ мүнөө хэжэ байһан хүдэлмэриингөө ашаг үрэгүй һаань, баяр асардаггүй һаань, шэнэ жэлдэ ажалаа һэлгэхэдэ болоно. Морин жэлдэ хуби заяагаа холбоһон зон бата бэхи, үнэр баян гэр бүлэ болохо, харин үри шубуугүй айлнуудта хүүгэд түрэжэ, баяр, жаргал асарха. Гэбэшье, морин жэлдэ муу талануд баһа бии. Хэрүүл, хахасалга, бодомжогүй ябадалнууд олоор дайралдаха аюултай. Тиимэһээ жэлээ һайнаар үнгэргэхын тула һайнаар угтаха шухала.

ГЭР БАРААГАА ЯАГААД ГОЁОХОБ

Хүхэ модон морин жэлэй тэмдэгтэй 2014 ониие угтахадаа, ялагар-тологор элдэб янзын гоёолтонуудаар гэрээ гоёоһоной үлүү. Юуб гэбэл, морин түбшэн, номгон амитан хадаа үлүү һаргаг болон эреэ-маряан үнгэдэ дурагүй. Ушар тиимэһээ гэрээ наринаар сэбэрлээд лэ, тон юрын, ехэнхидээ хүхэ, ногоон үнгэнүүдые хэрэглэхэ шухала. Жэшээнь, хүхэ үнгэтэй шэнэхэн хушалтааршье унтарияа хушахада, сонходоо зохидхон хүшэгэ үлгэхэдэ яанаб. Иимэ үнгэтэй дэнгүүд баһал шэмэглэл боложо үгэхэ. Илангаяа лаампаяа хүхөөр шэрдэбэлтнай, үгы һаа, хүүгэдтээ иимэ даабари үгэбэлтнай, тэдэнтнай туйлай ехээр баярлаха, өөһэдөөшье ойро зуур бага нахандаа бусахат.

Модон хэрэгсэлнүүдтэ баһа анхарал хандуулха хэрэгтэй: 2014 ондо тэдэтнай жаргалтай һахюуһан боложо үгэхэ. Тиимэһээ гэр бараандаа модоор урлагдаһан бүтээлнүүдые элбэгээр абагты. Мүн дүтынгөө зондо модоор хэгдэһэн гарай бэлэгүүдые барюулхаяа оролдогты. Юуб гэбэл, энэ жэлдэ модон зүйлнүүд хүнүүдтэ сэсэ нэмэхэ, буруу алхамуудһаа һэргылхэ гэһэн һанамжа бии. Модоор бүтээгдэһэн багахан морин дүрсэ олоо һаатнай, бүри һайн.

Шэнэ жэлэй хасуурие худалдаанай нааданхайнуудаар шэмэглэнхаар, заал һаа хүүгэдтэеэ суг хамта бүтээһэн нааданхайнуудаар гоёохо хэрэгтэй. Морин жэл гэр бүлэнүүдтэ эбтэй байдал асарха, илангаяа гэртэхин болон хүүгэдэй хоорондохи харилсаа бэхижүүлхэ зэргэтэй. Гадна морин һүрэгөөрөө амидардаг амитан ха юм. Тиимэһээ Шэнэ жэлые олоороо угтаха хэрэгтэй. Түрэлхид гаралхидаа, дүтынгөө зониие олоор суглуулжа, хүхюу зугаатай, шуурятай (эндэ хэрүүл шуурян тухай хэлэгдэнэгүй) оршом байдалда һайндэрлэгты гэжэ зүүнэйшье, баруунайшье зурхайшад хэлэнхэй.

Шэнэ жэлые угталгын үшөө нэгэ шухала зүйл – таха. Ехэ, бага, түмэр, хууха таха байг – хамаагүй. Гэбэшье модон таха олоо һаатнай, хүхэ модон морин жэлдэ тон таарую. Юрэ сагташье аза талаан, жаргал асардаг нахюуһанда тоологдодог таха морин жэлдэ бүри хүсэтэй байха. Тиимэһээ хэдэн таха абаха хэрэгтэй. Зүүн гүрэнүүдтэ гэр бараагаа тэгшэ тоотой (2, 4, 6...) тахануудаар гоёодог. Тиин нэгэниинь заал һаа томошог байха ёһотой. Тэрэнээ үүдэн дээрээ үлгэжэ, муу һанаа һанаалһан айлшадһаа гэрээ хамгаалдаг юм. Гадна Шэнэ жэлэй заншалта һүлдэ тэмдэг болодог хонхонуудые бү мартаарайгты.

ӨӨРЫН ГАРААР БҮТЭЭГДЭҺЭН ХАСУУРИИН НААДАНХАЙНУУД СЭГНЭГДЭНЭ

Хүн бүхэмнай багадаа Шэнэ жэлэй һайндэрые шэдитэ үльгэр шэнгеэр хүлеэдэг байһан. Жэшээнь, бидэ эгэшэнэртээ суг хамта һайндэрһөө хэдэн үдэр урид хүхэ ехэ бэлдэлгэ эхилдэг һэмди. Үдэртөө газаа досоохиёо хэжэ, сүлөө забдын олдохогүйдэнь, бүхэли һүнеэрээ нааданхайнуудые "дархалжа" хоногшо һэмди. Мүнөө тэрэ саг зүрхэ сэдьхэлдэмни ехэ дулааханаар һанагдадаг. Иимэ арга хүүгэдтээ баһал бэлэглэхэ шухала гэжэ һанагдана. Мүнөө ямаршье нааданхай бүтээжэрхихөөр: хамаг юумэн элбэг ха юм. Интернет соо энээн тухай мэдээсэл, заабаринууд ехэ олон. Одоол дураараа шэлэхээр.

МОРИН ЖЭЛЫЕ ХҮНДЭЛХЭ АМТАН ЭДЕЭН

Морин - үбһэн тэжээлтэ амитан. Тиимэһээ Шэнэ жэлэй стол дээрэ саладууд, алим жэмэсүүд табигдаха ёһотой. Капуста, сельдерей, петрушка, укроп элбэгээр хэрэглэгты. Алим жэмэсүүд соохоо ногоон үнгэтэйнүүдынь таараха. Загаһа нугаһан, мяхан табаг баһал хэрэгтэй, зүгөөр адуунай мяханһаа энэ үдэр арсаха хэрэгтэй. Мориной обёосто дуратай хадань, зарим гүрэнүүдтэ стол дээрээ багахан амһарта соо обёосой орооһо гү, али жэжэхэнээр хэршэгдэһэн адха үбһэ табидаг ехэ һонин заншал бии. Теэд тэдэниие һажаагаад яахамнайб. Тиигэнхаар обёосой талхаар торт хайрабал, ехэ һайн. Интернет соохоо бэлэ мүртэйгөөр хайрагдадаг тортын тобшо заабари олооб.

ОБЁОСОЙ ТОРТ

Хэрэглэгдэхэ зүйлнүүд:
Обёосой печени – 300 грамм
Үхэрэй тоһон – 100 грамм
Какао – 2 томо халбага
Груша – 1 монсог
Мандарин – 3 монсог
Бутаргагдаһан шоколад – 1 тэбхэнсэг
Тортдо хэрэглэгдэдэг желе – 1 багса

Хайраха заабари:
Нэн түрүүн обёосой печени-нуудые жэжэхэн болоторнь бутаргаха. Блендэр хэрэглэбэл, хэгдээр бутарха юм ааб даа. Удаань үхэрэйнгөө тоһо хайлуулаад, какао болон бутаргагдаһан печенинүүдтэеэ ниилүүлээд, һайса худхаха. Тиигээд торт хайрадаг амһарта соогоо тэрэнээ хээд (амһартадаа тоһо үнжэгэ түрхинэ бэзэт), 200 градус халуунда 8-10 минутын туршада хайраха. Удааруулаа һаатнай, эдихын аргагүй ян хатуу болошохо. Тортынгоо болоходо, тэрэнээ пеэшэн соохоо гаргажа хүргөөхэ. Хүрэжэ байха һамбаандань шэмэглэхэ алим жэмэсүүдээ бэлдэхэ. Грушаяа нимгэхэнээр хэршэхэ, мандаринуудаа хубинуудаарнь задалха. Энэ тортдо ямаршье алим жэмэс (гашуун бэшэ) хэрэглэхэдэ болоно. Алим жэмэсүүдээ хүрэһэн торт дээрээ гоёон табяад, дээрэһээнь бутаргагдаһан шоколад үгнүүлхэ. Удаань желе бэлдэнэбди: тэрэнээ хахад аяга бусалһан (хүрэнхэй) уһан соо хэжэ худхаад, нэгэ заа халаагаад орхихо. Хүрэһэн хойнонь тэрээгээрээ тортынгоо орой хушаад, загсатарнь холодильник соо табиха. Тэг дундань морин дүрсэтэй шэхэр хэхэдэ болоно. Мүнөө иимэ дүрсэтэй шоколадуудшье элбэг байгаа ёһотой.

Ажаглалта: желе түргэн гэдэшэдэг. Тиимэһээ энэ тортоёо столдоо һуухынгаа урдахана холодильниг һаа гаргаха хэрэгтэй.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

Ойн баяраар амаршалга

ЭНХЭРГЭН ҺАЙХАН ЭЖЫМНАЙ

Манай эгэшэ бэри, хүндэтэ Бутыд Пурбуевна Содномова, мүнөөдэр, декабриин 19-дэ, 85 наһанайнгаа ойн баярые тэмдэглэжэ байна. «Гансаһаа газар дүүрэхэ» гэһэн буряад арадай дунда дэлгэрһэн оньһон үгэ тон сэсэн удхатай. Бутыд Пурбуевна гараха түрэхын айлай ганса басаган, Пурбэ баабай Дэжэд эжы хоёрой урдаа хараха үринь бэлэй. Мүнөө 85 наһанайнгаа орой дээрэ гараад ябахадаа, омогорхон баясаха юумэн гэхэдэ, 6 үхибүүд, 16 аша зээнэр, 23 гушанар нэрыень нэрлүүлжэ ябанад.

Бутыд эжымнай оройдоол 27 наһандаа эжэл нүхэрһөө гээгдээ бэлэй. Эгээл хүндэ, гашуудалтай үдэрнүүд хүрэжэ ерээ һэн. Эрэшүүлэйшье, эхэнэрнүүдэйшье хэхэ ажалые ээм дээрээ даажа абаад ябахадань, хэды хүндэ байгааб гэжэ хэнэйшье ойлгохоор. Хажуудань тулга болохо үндэр наһатай эжы аба хоёрынь ходол дүнгэлсэжэ ябаал даа. Хайрата эгэшэмнай хүндые хүндэ гэнгүй, хамаг шадалаа альган соогоо шанга адхаад, үхибүүдэйнгээ эсэгэһээ гээгдэһые мэдүүлхэгүй гэһэндэл, гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргэжэ, дутуу дундагүй өөдэнь болгоо һэн.

Бутыд Пурбуевна тэрэ сагай үхибүүдээр хамта Харганаагайнгаа эхин һургуулиин шаби боложо, һайн сэгнэлтэнүүдтэйгээр 4-дэхи классаа дүүргээд, хүршэ Тохой нютагай Загастайн долоон жэлэй һургуулиин 5-дахи ангиин һурагша болоо бэлэй.

1941 он… Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилшоо. Нютагай эрэшүүл хэжэ байһан ажалаа орхижо, Эхэ ороноо хархис фашистнуудһаа хамгаалхаяа мордожол байгаа. Колхозой ажал эхэнэрнүүдэй, үндэр наһатайшуулай ба 10-15 наһатай үхибүүдэй толгой дээрэ буугаа гэжэ булта мэдэнэбди. Тэрэ сагта Бутыд Пурбуевнагай хээгүй ажал үгы. Эрэшүүлээ халан абажа, таряа тарилганда, үбһэ хуряалганда, мал ажалда – хаана ямар ажалда эльгээнэб, хабаадалсаад, томошуулһаа дутуугүй ажал хэдэгээ дурсан хөөрэжэ һуугша һэн. Дайнай һүүлээр олон жэлдэ кладовщигаар хүдэлөө бэлэй. Мал ажалда хүдэлжэ, дүй дүршэлтэй болоод, колхозойнгоо фермэдэ һаалишанаар олон жэлдэ хүдэлһэн намтартай. Тэрэ сагта үхибүүдыньшье томохонууд боложо, эжыдээ туһалха шадалтайнууд болоһон байгаа. Володя, Валера, Лариса үхибүүдынь фермын үнеэдые һаажа, эжыгээ амаруулдаг һэн.

Тэрэ 60-70-аад онуудаар үнеэн бүриһөө 2000-2500 литр һү һаажа, түсэбөө үлүүлэн дүүргэдэг, хаража байһан үнеэдээ тобир таргаар харуулжа, социалис ажалай урилдаанда түрүүшын һуури эзэлһэнэйнь түлөө правлени, парткомой зүгһөө эгэшэмнай Москва хотын ВДНХ-гай путёвкодо хүртэжэ, ниислэл хототой танилсаха золтой байгаа. Энээн тухайгаа аша гушанартаа хөөрэжэ һуухыень шагнаһан байнаб.

Арбаад гаран жэлэй туршада, наһанайнгаа амаралтада гаратараа, таряанай складай эрхилэгшээр хүдэлөө һэн. Хэһэн ажалайнгаа түлөө олон тоото грамотануудаар ба үнэтэ бэлэгүүдээр шагнагдаһыень үхибүүдынь баясан хаража, эжынэрһээ жэшээ абан ябадаг.

Энэ 85 наһан соогоо яһалашье һайн, мууе үзэһэн эжыл даа. Хайрата басаган Ларисань оройдоол 40 наһандаа 5 үхибүүдээ эжынгээ гар дээрэ үлээгээд, хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэжэ, энэ наһанһаа халин ошоо бэлэй. Тиихэдэшье Бутыд Пурбуевна зээнэрээ үншэрүүлээгүй, хүнэй хэмдэ хүргэжэ, айл болголсоод, эдэл аша зээнэрэйнгээ дулаахан дүхэриг соо ан-бунхан ажаһууна. Маани мэгзэмээ уншажа, үхибүүдэйнгээ урагшатай һайнаар ябахын тула бурхандаа мүргэжэ, буян хэжэ, сэдьхэлэй һайхан үгэнүүдые хэлэн дурсан һуунал даа.

Хүндэтэ Бутыд Пурбуевна, үшөө дахин 85 наһанайтнай жаргалтай һайхан үдэрөөр доро дохин амаршалаад, үхибүүдтээ, аша зээнэртээ үльгэр жэшээ боложо, гурбан зөөлэниие эдлэжэ, дэлхэйн һайнда хүртэжэ ябыт даа гэжэ үреэхэ дуран хүрэнэ.

Б.Д. ЖАМСАРАНОВА,
багшын ажалай ветеран,
Наһатайшуулай
советэй түрүүлэгшэ.

Түүхын тэмдэглэлнүүд

Согтын Жамса

БУРЯАД-МОНГОЛШУУДАЙ БОЛОН ХИТАДАЙ АРАДАЙ РЕСПУБЛИКЫН ҮБЭР-МОНГОЛОЙ ХҮЛЭН-БУЙР АЙМАГАЙ ШЭНЭХЭЭН НЮТАГАЙ ТҮҮХЭ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь июниин 27-ой, июлиин 11-эй, августын 1-эй, 8-ай, 22-ой, 29-эй, сентябриин 12-ой, 19-нэй, 26-най, октябриин 3-най, 10-най, 17-ной, 24-нэй, ноябриин 7-ной, 14-эй, 21-нэй, 28-най, декабриин 12-ой дугаарнуудта).

ХАХАД НАРИН НООҺОТО ХОНИН

МҮНӨӨ Шэнэхээндэ шэнэхээн адуун, үхэр гэхэ баримжаанда ниисэһэн һайн үүлтэр байха юм. Шэнэхээн (охор һүүлтэ) хонинийнь һайн үүлтэрэй хүлэн-буйр хониной нэгэ түрэлынь болоод байна. Энэ гурбан һайн үүлтэрэй хамтын онсолигынь хүйтэндэ даасатай, үбэлэй хүйтэн, хабарай хагсарганада ажардаггүй байна. Буряад-монголшууд Хүлэн-Буйрта үбһэ хадаха мэргэжэл асарһан болобол мүнөө түрүүшүүлэй шатада хүрэһэн байна. 1969 ондо аймагай таряалан мал ажалай талмайн хамааралтын тобшоо Ородһоо нэгэ хэһэг гурбан хутагатай үбһэ хадаха машина асараад, хэрэглэжэ шадаагүй. Иигэжэ үбһэнэй машиные Баян хушуу гасаа асаржа, өөршэлжэ хэрэглүүлһэн байна. Һүүлээрнь 1983 ондо гурбан хутагатай үбһэ хадаха машина эхилээд хэжэ байһыень Мижэд-Доржо Гэндэн хоер үргэлжэлэн хэжэ, бүрин дүүрэн болгон ашаглалтада оруулһан байна. Энэ хутагые тракторта хэрэглэдэг байһан юм. Иигээд гар трактор дэлгэрхые дагалдан, гурбан хутагые өөршэлэн хоер хутага болгон, гар тракторта тааруулан хэрэглэхэ болоо. 2009 ондо Гэндэн хоер хутагата үбһэ хадаха машинадаа тармуур хэжэ үгсараад, туршан хэрэглэхэ арга олоод байна. Шэнэхээншүүлэй 1980 гаран ондо хэһэн 2-3 хутагатай үбһэ хададаг машина Хүлэн-Буйрта ниидэмээр хэрэглэгдэжэ байна. Энээхэн машина техникын өөршэлэлтэнь хүнэй хүсэндэ арьбатай. Мүнөөнэй Гэндэнэй хэһэн шэнэ бүтээмжэнь хүдэлмэри хүсэ сагта арьбатайгаар үлэ барам, мүнгэ зоосто ехэ гамтай, ажалай бүтэсэдэ тон хурдан болоһон юм. Шэнэхээнэй малжаха үйлэдбэринь иигэжэ оторлон малжаха, һуурижан малжаха, машина техникэ хэрэглэхэ талаар болон бүхы талаар түрүүлэн ябажа, Хүлэн-Буйр саашалан, Үбэр-Монголой мал ажахын хүгжэлтэдэ зохихо нэмэри оруулһан байна.

ҺУРГАН ХҮМҮҮЖЭЛЭЛ

БУРЯАД-МОНГОЛШУУД соел һурган хүмүүжэлэлые эрхимлэжэ, эрдэм мэдэлгые юумэнэй урда табидаг байгаа. Шэнэхээнэй буряад-монголшууд Ород ороной нютагта байхадаа, ородой дунда һургуули болон багшын һургуулида һуралсажа, зохихо мэргэжэлтэй болоһон зоной дотор Гармын Уржэн, Абидын Дамба, Бадмын Сэрэн, Далайн Согто, Шэрнинэй Жамьян зэргын хүнүүд оройлжо байһан юм. Эдэ хүнүүд Шэнэхээндэ ерэһэнээ хойно засаг захиргаан болон сэрэгэй талада хэрэглэгдэжэ байһан юм. Эдэ зоной дотор хуасай обогой Далайн Согто 1925 оной үеэр Үедхэн нютагта барак (Нүхэн гэр) соо һургуули байгуулһаниинь уларилай шанартай байжа, үбһэ хадалан зэргэ ажалай яаруу сагта амаржа, сүлөө сагтаа хэшээл үгэжэ байгаа. Согто һурагшадтаа монгол, ород үзэг ба тоо бодолго, байгаалиин юрын мэдэлгэ зэргэ хэшээлнүүдые заадаг байгаа. Монгол бэшэгые Ородой Буряад-Монголой эрдэмтэн Барадиин Базарай зохеоһон монгол сагаан толгойһоо эхилэн заажа, бусад хэшээлые ород бэшэгһээ абажа, өөрөө найруулан заажа байгаа. Иигэжэ Шэнэхээн нютагта анханай соёлой һуурие табижа эхилһэн юм. Энээнэй зэргээр Үндеэ Буда (Муляа), алаг моритой Иван багшашье гэртээ шабинарые суглуулха, морёор айл тойрон бэшэг зааха аргаар маша охорхон хугасаанда монгол хэлэ бэшэгэй үндэһэн мэдэлгые зааһан байгаа. 1928 ондо Шэнэхээн һүмэ байгуулагдажа, лама хубараг бүгэдэ 100 гаран боложо, шэнээр элсэһэн хубараг хүбүүдтэ түбэд монгол бэшэгые зэргээр заажа эхилһэн юм. Максар зэргэ ламанар малшадай хүүгэдые хэдэ хэдыгээр гэртээ абажа һуулган, ламашье болгонгүй, монгол бэшэг, тоо бодолго заажа байгаа. 1933 ондо Шэнэхээнэй арад түмэн хүдэлэлсэн, монгол гэр бараагаар (нүхэн гэр) хэшээлэй гэр болгожо, гурбан анги гушан һурагшатай Бүрдын һургуулиие байгуулба. Эндэ Ками Макаваси гэжэ япон багша Борын Бата гэгшэ хоер багшанар япон, монгол бэшэгые зэргэ заажа эхилбэ. Энээнэй зэргэсээгээр Үедхэнэй Далайн Согтын бараагай һургуулинь хоер анги 20 гаран һурагшадтай болоһон байна. 1934 ондо энэ хоер һургуулиие ниилүүлжэ, Шэнэхээндэхи һолоон хушуунай 3-гаар бага һургуули гэжэ нэрлэгдэжэ, Шэнэхээн һүмын ойро шэнэ гэртэй боложо байгуулагдаа. Энэ һургуули 4 анги 60-70 һурагшадтай болоод, Далайн Согто һургуулиин дарга болобо. 1942 ондо тус һургуулиие үлэмжэ (тохойн бага) зэргын һургуули болгобо. Тэрэ үедэ 6 ангитай 70 гаран һурагшадтай хэдэн багшанартай болоһон юм. Иигэжэ Шэнэхээн нютагай буряад-монголшууд соёл һурган хүмүүжэлэй ажалые зорижо хэһэндээ залуу нэгэ үеынхин соёл мэдэлгын замые дахажа, зохихо мэргэжэл шадабариие эзэмшэһэн хүнүүд ниилээд гаража байгаа бэлэй. Тиигээд 1940 оной эхиндэ Мукден хотодохи Манжын анагааха ухаанай ехэ һургуули түгэсэһэн Ванчигай Албажин, Харбин хотодо сэрэгэй эмнэлгын һургуули түгэсэһэн Анандын Аюултагүй, Дашын Ваандан зэргын ехэ эмшэнэр байна. Харбин хотодо түмэр замай дээдэ һургуули түгэсэһэн Сэрэнжабай Абида, Сагаадайн Гомбожаб; Чань-Чунь хотодо хуурмаг Манжа уласай ехэ һургуулида байһан Нимын Бальжар, Будын Мүнхэ, Доржын Гомбожаб; Чань-Чунь хотодо мал ажахын ехэ һургуулида һурахан Арьяагай Гэндэн, Жамбалай Жалсан; Японой Токио хотын Васеда ехэ һургуулида ороһон Ринчин-Доржын Юндэн-Доржо, Тогооной Даша-Нима мүн япон уласта ошожо, шажанай ехэ һургуулида һурахан Холхооной Дондог, Амгаланай Шэмэд-Доржо, Амгаланай Дамби-Нима гэгшэд байба. Энээнһээ гадна, сэрэгэй талаар япон уласай Токио хотодо сэрэгэй даргын һургуули түгэсэһэн хоер хүн, Вангай һүмын Хинган сэрэгэй даргын һургуули түгэсхэгшэд арба гаран хүн байба. Иигэжэ 30 гаран хүнүүд сүм ехэ һургуулиин соелой хэмжээтэй байжа, энээнһээ гадна дээдэ, дунда болон багшын һургуули түгэсэһэн 30 гаран хүн байгаа. Буряад-монголшуудай эмэгтэйшүүлынь хуушан уламжалһаа боложо, һургуули соелой талаар ябахань маша үсөөн байжа, һүүлээрнь Ородой нүлөөгөөр 20 -гаар зуунай эхинһээ үсөөн тоотой гаража байһанаа Шэнэхээндэ нүүжэ ерээд, һургуулитай болоһон нилээд тоотой эмэгтэй һурагшадшье бии болобо. Хуурмаг Манжын арбаад жэлэй хугасаанда дундаһаа дээшэ соел мэдэлгэ эзэмшэһэн эмэгтэйшүүл ниитэ хори гара шахам хүн болоһон байна. Мүн энэ хугасаанда түрэл бүриин албан ажалай байрада ниигэмэй бүхы зүйлэй ажал хүдэлөөндэ оролсоһон ниитэ 10 гаран эмэгтэйшүүл болоһон байна. Хуурмаг Манжа уласай үеын Шэнэхээн һургуули 1945 оной дайнай үедэ эдэлэгдэн, оро мүргүй болоһон ушарһаа Шэнэхээн нютагай зон һургуули байгуулжа, үри хүүгэдээ һургахые хүсэбэ. 1946 онһоо бэлэдхэл хэжэ, 1947 ондо Улаан харганада шэнээр һургуули байгуулба.Энэ бэлэдхэлдэ Шэнэхээн нютагһаа Бадмын Сэрэн, Намсарайн Базар-Сада, Үлэмхиин Серафим, Будын Мунхэ, Будажабай Батажаб болон нилээд олон малшад оролсожо, һургуули байгуулха комисси байгуулаад, арад түмэнһөө һайн дуранай бадар болон мал татабарилха аргаар мүнгэ хүрэнгэ суглуулаад, һургуулиин хэшээл зааха болон байрын гэр, хоол бариха гэр зэргые барижа, нилээд бүрин дүүрэн һургуулиие байгуулба. Багша дуталдаха, зардал һүйдхэл хүшэрдэхэ зэргэһээ боложо, тэрэ жэлдээ хэшээллэжэ шадаагүй. 1948 оной 6-гаар һарада хэшээлээ эхилһэн юм. Ниитэ 6 ангитай 70 гаран һурагшадтай байба. Һургуулиин дарга Будын Мүнхэ, багшань Будажабай Батажаб, Дэмидэй Эрдэни, Шадарай һама, Эршээгэй Дулма, Хуута Эрдэни, Дондогой Норжомо зэргэ байжа, эдэ багшанар хэшээл зааха гадуур ниигэмэй ажал бүхэндэ оролсон, соёлой ажалай голлогшо хүсэн боложо байба. Тэрэ һургуули хушуунай табан бүрин бага һургуулиин нэгэниинь боложо, зардал һүйдхэл салин зэргэнь хушуунай эдэй засагай түсэбтэ ороожо, уламаар хүгжэжэ байтар, 1951 ондо хэшээлэй гэрнүүдынь оһолоор галда шатажа, һургуули хэшээлээ үнгэргэхэ аргагүй болобо. Тиигээд Шэнэхээн һомоной засагай ордониинь голлон олон түмэниие дайшалан, урдахи һургуули байгуулха комиссиие дахин һэргээжэ, олон түмэнһөө хүрэнгэ суглуулан, 7500 түхэриг мүнгэ хуряажа, Хуушан баргын Нэжэ гэжэ ород тосхонһоо зургаан томо модон гэр худалдан абажа, тэрээхэн гэрнүүдыень нютагай дархашуул ошожо, буулган задалжа, Шэнэхээн нютагай айл бүхэнһөө үхэр тэргэ гарган, малшад өөһэдөө хүдэлжэ, 240 тэргээр тээбэрилэн Улаан харганада асаржа, уг янзаарнь бодхожо, Шэнэхээн һургуулияа дахин һэргээн байгуулба. 1952 оной намарһаа һургуули хүреэгээ улам үргэдхэн, найман анги 200 гаран һурагшатай боложо хугжэбэ. 1940 оной һүүл 1950 оной эхинэй үеын Шэнэхээн һургуулиһаа гарахан һурагшадай болбосорол ехэ һайн, үндэр хэмжээндэ байһан гэжэ тэмдэглэлтэй. Энэ һургуули дүүргэһэн олон зон Ехэ һургуулинуудта һуралсалаа үргэлжэлүүлхэ арга боломжотой болоһон юм. Хори гаран хүн дээдэ

һургуули түгэсхэжэ (соелой хубисхалай үмэнэ), 10 гараниинь эрдэмэй дээдэ шатые олоһон юм. Тухайлбал, Аюшын Жигмит-Доржо, Бадмын Дабаа-Дагба, Согтын Сог-Бадарха, Сэдэнэй Даша-Сэрэн, Мүнхын Даша-Гамбал, Дондогой Даша-Доржо гэжэ хэдэн хүнүүдые дурдажа болохо юм. 1956 он болоходо, һургуули Шэнэхээн бүрин бага һургуули боложо, шорой хирпиисээр 140 тэгшэ дүрбэлжэн метр гурбан таһалгатай хэшээлэй гэрые нэмэн барижа, һургуулиие үргэдхэбэ.1960 ондо болоһон хушуунай зарим һомо, гасаа болон нютаг бэлшээриин тохируулалтада Мүнгэн шулуун бригадань Мүнгэн шулуун гүншээ боложо, Шэнэхээн бүрин бага һургуулиин һуурин дээрэ, мүн лэ Харганада, Мүнгэн шулуун түб һургуули байгуулагдаба. Энэ һургуулинь 1995 ондо Туршалтын үртөөдэхи бага һургуулитай ниилэжэ. Мүн 1960 ондо Шэнэхээн баруун һомондо Баян хушуун бригадаһаа эрхилһэн гурбан ангитай 30-аад һурагшадтай һургуули байгуулагдаба.Тус һургуулинь 1962 ондо уласһаа эрхилһэн һургуули боложо, 1966 онһоо эхилэн, зургаан жэлэй дүримтэ бүрим бага һургуули болоһон юм. Энэ һургуули хожомынь Шэнэхээн баруун түб һургуули болоо. Шэнэхээн баруун түб һургуулинь дундада һургуулиин ангитай байһанаа 1980 ондо Шэнэхээн дундада һургуули боложо байгуулагдаһан юм. 1958 оной ехэ үһэрэнгы дэбшэлтын үедэ уг Шэнэхээн һомон Шэнэхээн зүүн ба баруун боложо хубаагдахада, Шэнэхээн һургуули Зүүн Шэнэхээн һомоной голой бага һургуули болоо бэлэй. Энэнь 1960 оной ушар болохо юм. 1966 ондо Шэнэхээн зүүн бүрин бага һургуули гэжэ нэрлэгдэбэ. Һүүлээрнь Шэнэхээн зүүн түб һургуули болобо. 1982 ондо Туршалтын үртөөдэхи бүрим бага һургуулиие байгуулба. Тус һургуулинь Туршалтын үртөөдэ байрлажа байгаа. Энээнһээ гадна, 1960-аад оной эхеэр Холбоо, Шэбээ, Баян хушуун, Тэмээн хүзүүн, Үедхэн, Баян уула, Мүнгэн шулуун, Бүрдэ, Харгана зэргэ баруун бригадануд 1960-1970 оной үедэ һургуули байгуулжа, болихонь болижо, Шэнэхээн зүүн баруун, Мүнгэн шулуун түб һургуули Туршалтын үртөөдэхи бүрин бага һургуулитай ниилэһэн байна. 2006 ондо Шэнэхээн зүүн болон баруун һомон ниилэн, Шэнэхээн балгааһан байгуулагдаба. 9-гаар һарада Шэнэхээн зүүн түб һургуули, Мүнгэн шулуун түб һургуулиие Шэнэхээн баруун һомоной түбтэхи Шэнэхээн баруун түб һургуулитай нэгэдхээ. 2007 оной 3-гаар һарада Шэнэхээн баруун түб һургуули Шэнэхээн дунда һургуулитай ниилэжэ, Шэнэхээн газар ороной орой ганса монголоор хэшээллэхэ Шэнэхээн балгааһанай һургуули болобо. Шэнэхээн балгаа һанай һургуулинь Баруун һомоной түбтэ байрлажа, ниитэ 6536 тэгшэ дүрбэлжэн метр гэр байратай, дүрбэн дабхар хэшээллэхэ гэр , дүрбэн дабхар һурагшын байра, хоол баридаг гэр зэргэ бии. Тус һургуулиин заан һургалтын шанар ехэ һайн байжа, 2008 ондо бүхы хотын монголоор хэшээлхэ һургуулиин үндэр дундада дэбшэн орохо шалгалтада 3-гаарта, 2009 ондо 2-гаарта, 2010 ондо 1-гээртэ ороһон байна.

Доржо СУЛЬТИМОВ,
Жаргал БАДАГАРОВ
хуушан монголһоо оршуулба.

Оршуулагшад авторай бэшэһэн һанал бодолнуудые хубилгангүй, байһан соонь оршуулхаяа оролдоо.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

"АЛТАРГАНА" гэһэн Бүгдэ буряадуудай уласхоорондын фестивалиин байгуулагдаһаар 20 жэлэй ойе үгтуулан

"ДУУН ГЭЭШЭМНАЙ СЭДЬХЭЛ СООҺОО ГАРАҺАН МЭДЭРЭЛ БШУУ"

гэжэ намда удхалан хөөрэһэн, досоохи гүн бодолнуудаа элирхэйлһэн театрай болон киногой артист ябаһан, Захаамин нютагаа дуунуудайнгаа шүлэгүүд соо магтан суурхуулһан соёлшон, «Галхан» гэһэн литературно-хүгжэмтэ, уран бэлигтэнэймнай салоной айлшан Лазарь Лубсанович Чимитов онсолоо һэн. Тиихэдээ ямар дуунуудаараа шалгаржа, ямар удхатайгаар үгэ, хүгжэмынь зохёожо, шагнагшадтаа дамжуулха, ойлгуулхаб, сэдьхэлэйнь хүбшэргэйе дайраха, бодолгото болгохо ёһотойбибди гэжэ хэлэхэ үедөө шүлэгэйнгөө мүрнүүдээр хэлэһэнээ дэмжэнэ һэн:

"Бодолнууд, түсэбүүд,
мүшэнүүд
Бадаржал байна
сэдьхэлдэмни.
Сэсэгүүд, мэдэрэлнүүд,
дуунууд
Зэдэлжэл байна
сэдьхэлдэмни..."

- Композиторнууд Пүрбэ Дамирановтай, Юрий Ирдынеевтэй би өөрөө шүлэгүүдэйнгээ үгэнүүдээр дуунуудые бэшэһэн байнаб. Москвада 12 жэл байжа, кинодо буулгуулааб, тэндэ удаан ажаллааб. Тиихэ үедөө Санкт-Петербургын шэрээтэ байһан Федор Самаевай захилаар Санкт-Петербургын дасанай гимн зохёохо харюусалгатай үүргэ намда даалгагдаһан байна. Түрэл нютагһаа холо байхадаа, уярхаш, гуниглахаш, Буряадаа ерэхэдээ, тон ехээр баярлахаш, тиигээд лэ сээжэ соохоош шүлэгүүд, дуунуудай хүгжэмөөр үлхэлдэһэн үгэнүүд мүндэлжэл байхал даа... Дуран тухай, ажабайдал тухай, түрэл нютаг тухай... Хүн уяран гуниглахадаа гү, али баярлахадаа гү, дуу зохёодог бшуу гэжэ сэдьхэгшэб. Сэдьхэлэй байдал (гуниг, баяр) соохоо билтаран гаража ерэдэг мэдэрэлһээ саг зуурын байдалыемнай элирхэйлһэн дуунууд мүндэлдэг байна. Эндэ саг үеын, түүхын байдалтай, зоноймнай сэдьхэлые баясуулһан гү, али зобоохон, тамалһан бодолнуудтай танилсуулһан арадай дуунууд аргагүй гүнзэгы удхатай, буряад зоноймнай баян ёһо заншалнуудтай сэхэ холбоотой байдаг гэжэ һанагшаб. Буряад хэлэнэймнай байгаа сагта түрэл арадаймнай түүхэ һэтэлэн ерэһэн урданай дуунууд үндэһэн арадаймнай баян хэлэ, заншал даган, энхэ мүнхэдөө зэдэлжэ байха бшуу гэжэ һанагдана. Минии сэдьхэлдэ нэгэ һонин асуудал гарадаг, гайхуулдаг: Чингис хаанай үедэ ямар дуунууд зэдэлдэг байгаа хаб?! Афганистанай хазаарнуудай гү, али Хальмаг ороной хуушан монгол

хэлэн дээрэ дуулалдадаг байгаа гү? Тэрэ үедэ ярилдажа, зугаалдажа байһан хэлэн, аялга дуунииньтэдэ газарнуудта үлөө ёһотой даа: монгол сэрэгэй түбэрөөн соо, уудам талын жэргэмэлэй жэргэхэ зэдэлээн соо арадай утаар татаад дуулалдадаг уртын дуунууд мүнөөшье зарим газарта зэдэлһээр байна бшуу. Дуун гээшэ арад зоной үран бэлигэй дээдын бүтээлнүүдэй нэгэн бэшэ гү гэжэ һанадагби. Дуун зэдэлхэдээ, алтан дэлхэйн һайханиие, инаг дуранай шэдитэ хүсые, ажабайдалай орёо харилсаа холбоо харуулан, өөрын онсо шэнжээрээ хүндэ мэдэгдэдэг, сэдьхэлэйнь хүбшэргэй дайрадаг, һанаата болгодог, уяруулдаг, баяр түрүүлдэг бшуу. Дууша хүн баярлаад гү, али гуниглаад байхадаа, дуунайнгаа үгэнүүдые сэдьхэлээрээ мэдэржэ, өөрөөшье гуниглажа, дуунайнгаа аялга шагнажа, хүнэй сэдьхэлдэ һайхан мэдэрэл түрүүлдэг, үгышье һаа, һанааень тэгшэрүүлдэг, урмыень бадараадаг гэжэ зүб лэ даа. Суута поэт, сэдьхэлээрээ композитор байһан уянгата һайхан шүлэгүүдтэй, байгша ондо 75-тай болохо байһан Даши Дамбаевнай (республика соомнай ойн баярынь үргэнөөр тэмдэглэгдээ) ямар зохидоор өөр тухайгаа Сэлэнгынгээ гимн соо хэлээ гээшэб: "Дуушан ябахаа эндэ түрөө һэм, дуушан хэзээш байхалби..." Сэдьхэлыемнай баяжуулһан ямар олон гоё дуунуудые алдарта композитор Базыр Цырендашиевтай суг зохёожо, арад зондоо бэлэглээ гээшэб?! Арадаймнай сэдьхэлдэ аялга һайхан хүгжэмөөр "арамнайлагдаһан" дуунуудынь хэтын хэтэдэ зэдэлжэ байхань болтогой!

Буряад ороноо холуур суурхуулһан композиторнуудаймнай, нэрлэбэл, Базыр Цырендашиев, Анатолий Андреев, Юрий Ирдынеев, Пүрбэ Дамиранов гэгшэдэй урма зоригымнай үргэдэг хэды һайхан хүгжэмтэй , гүн удхатай дуунууд бии гээшэб?! Поэдүүдэй уянгата, удха шанартай, хүнэй досоохиие хүдэлгэхэ, гайхуулха үгэнүүдгүйгөөр дуун мүндэлдэггүй гэжэ бултанда ойлгосотой бшуу. Элитэ поэдүүднай Дондок Улзытуев, Даши Дамбаев, Дамба Жалсараев, Гунгаа Чимитов, бусад уран гуурһата нүхэдэймнай үгэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн, шагнагшадай шэхэнэй шэмэг, сээжын баяр болодог дуунууд зоной сэдьхэл мүнөөшье баясуулна, жаргуулна бшуу. Москвада "Холын харгыда ябахадаа..." гэһэн уянгата дуунтай (хүгжэмынь Базыр Цырендашиевай, үгэнь Цырендулма Дондогойн) Россиин габьяата артистка Светлана Бунеевагай дууладаг диск худалдан абажа, зүрхэ сэдьхэлээ баяжуулаа, баясуулаа бэлэйб...

Түрэл тоонто Захааминдамни хэблэгдэһэн манай нютагууд тухай дуунуудай ном соо редакторай алдуугаар минии шүлэгүүдэй үгэнүүд дээрэ зохёогдоһон хоёр дуумни Гунгаа Гомбоевич Чимитовэй ("Г.Чимитовэй") гээд бэшэгдээд гарашаһаниинь ехэл голхормоор, сэдьхэлдэмни ехэ хүндэ байгаа даа. Бэшэгдэһэн юумэ "һүхөөр сабшахагүйш" гэжэ ород зоной хэлэдэгтэл, Захаамин тухай дуунуудни минии юумэл даа гэжэ хэлэхээ, ойлгуулхаа һананаб даа. Тиигээдшье арадаймнай поэт Гунгаа Гомбоевич зэмэтэй бэшэ ха даа, тэдэ хоёр дуумни намдаа бусаагдаха бэшэ гү гэжэ найданаб даа.

Буряад дуумнай хэтэ мүнхэдөө һайхан аялгаараа шагнагшадаа гайхуулжа, баясуулжа байхань болтогой! Хойто жэл Монгол орондо үнгэргэгдэхэ, байгуулагдаһаар 20 жэлэйнгээ ойе тэмдэглэхэ Бүгдэ буряадуудай уласхоорондын "Алтаргана-2014" гэһэн һайндэртөө, болохоо байһан баяртай найр наадандаа буряад һайхан дуунуудаа ханхинуулжа, Буряад ороноо үндэр хэмжээндэ дуушаднай арадайшье, мүнөө үеыншье дуунуудаа гүйсэдхэжэ, зэрэлгээтэ талаарнь сайханаар зэдэлүүлжэ, молор һайхан Монгол ороной шагнагшадые хужарлуулан жаргуулха байха гэжэ найдая! "Буряад дуун эгээл һайхан даа" гэжэ бүхы дэлхэйгээр суурхахань, хаа хаагуур , холуур ханхинахань болтогой!

Бэлигма ОРБОДОЕВА
хөөрэлдөө хэбэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Л.Л. Чимитов.

Композитор Владилен ПАНТАЕВАЙ "ТЭНГЭРИИН ОДОН" гэһэн номдо ороһон Лазарь Чимитовэй дуунуудай үгэнүүдые дурадханабди:

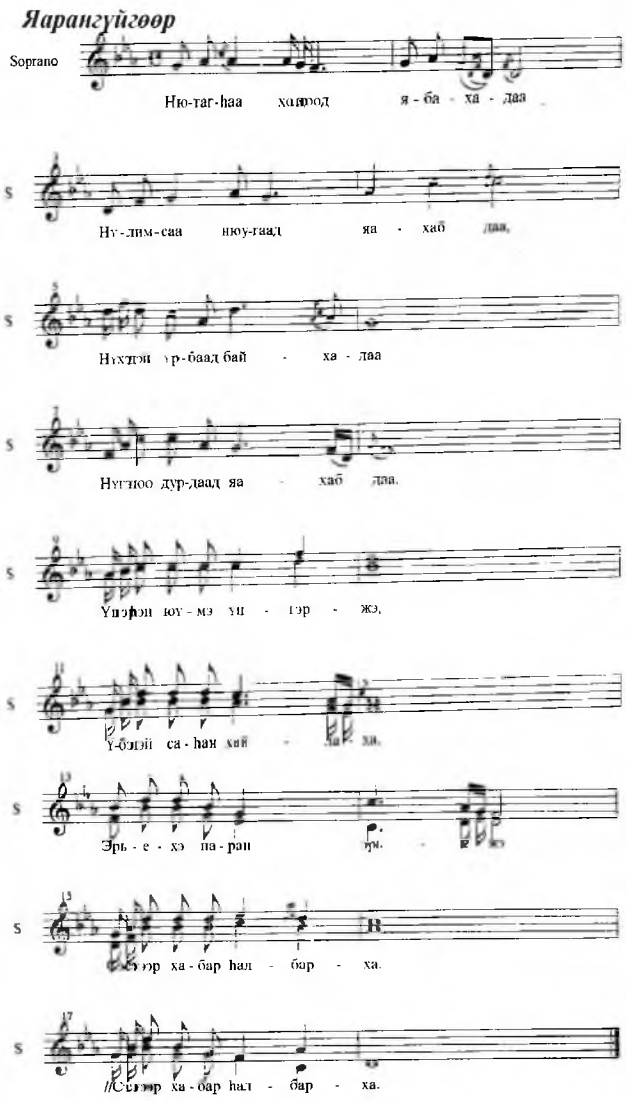

СЭСЭГЭЭР ХАБАР ҺАЛБАРХА

Хүгжэмынь Владилен ПАНТАЕВАЙ,
үгэнь Лазарь ЧИМИТОВЭЙ.

Нютагһаа холодоод ябахадаа,
Нулимсаа нюугаад яахаб даа,
Нүхэдэй урбаад байхада,
Нүгэлөө дурдаад яахаб даа.

Дабталга:
Үнгэрһэн юумэн үнгэржэ,
Үбэлэй саһан хайлаха.
Эрьехэ наран эрьежэ,
Сэсэгээр хабар һалбарха.

Сэдьхэлээ үбдөөд зобоходоо,
Сэнгэжэ жаргаад яахаб даа.
Инагай орхёод ошоходо,
Эрьюулжэ гүйгөөд яахаб даа.
Дабталга:
Нютагаа бусажа ерэхэдээ,
Нулимсаа нюугаад яахаб даа.
Нүхэдэй угтаад байхада,
Нүгэлөө дурдаад яахаб даа.
Дабталга.

МИНИИ НЮТАГ- ЗАХААМИН

Хүгжэмынь Владилен ПАНТАЕВАЙ, үгэнь Лазарь ЧИМИТОВЭЙ

Хадаараа огторгой түшэһэн,
Хүбшөөрөө дэлхэй шэмэһэн,
Хонгоодор отогой тогтоһон
Хангайта нютаг лэ Захаамин.

Дабталга:
Урамдаһан бугын дуугаар
Угтахал даа минии нютаг.
Уулаараа тэнгэри тулаһан,
Угаараа дархалжа суурхаһан,
Ангууша отогой сугларһан
Алдарта нютаг лэ Захаамин.

Һарьдагаа зубшажа харбаһан,
Һалаатан Зэдэ гол урдаһан,
Һарлагай һүмбэгөөр
дэлбэрһэн
Һамартай нютаг лэ Захаамин.

Дабталга:
Заяаша нүхэдөө суглуулһан,
Заншалаа алдангүй сахиһан,
Захаараа сэрэглэн оршоһон
Замбаатай нютаг лэ Захаамин.
Дабталга.

ЗУРХАЙ

Декабриин 23, гарагай 2, монгол литын 21. Хара гахайн, тэнгэридэ һуудалтай, 8 сагаан мэнгэтэй.

Эд зөөриеэ арьбадхахада, эм бүтээхэдэ, бурханай ном, маани мэгзэм уншахада һайн, холын харгы урагшатай байха. Шэнэ хубсаһа үмдэлтэгүй.

Үнэ абабал, үбшэн дайралдажа магад. Нохой, Хонин жэлтэндэ һайн.

Декабриин 24, гарагай 3, монгол литын 22. Хүхэ хулгана, үһанда һуудалтай, 7 улаан мэнгэтэй.

Эрдэм шудалхада, одо мүшэдые шэнжэлхэдэ, оньһо аргада, техникэ хэрэгсэлнүүдэй мэргэжэлдэ һурахада һайн. "Хүндэ" хэрэгүүдые бүтээхэдэ һайн. Эм бүтээхэгүй, холын харгыда гаралтагүй.

Үнэ абабал, эдеэ хоол элбэгээр олдохо. Могой, Морин, Хулгана, Гахай жэлтэндэ һайн, Бишэн, Тахяа жэлтэндэ муу.

Декабриин 25, гарагай 4, монгол литын 23. Хүхэ үхэрэй, хадада һуудалтай, 6 сагаан мэнгэтэй.

Холын харгыда гарахада, худалдаа наймаа эрхилхэдэ, хубиин хэрэгүүд ба бусад хэрэгүүдые хэхэдэ һайн. "Хүндэ" ажалнуудые хэлтэгүй.

Үнэ абабал, эд зөөри, эдеэ хоол олдохо. Хулгана, Гахай, Үхэр, Луу, Нохой жэлтэндэ һайн. Могой, Морин жэлтэндэ муу.

Декабриин 26, гарагай 5, монгол литын 24. Улаан бар, модондо һуудалтай, 5 шара мэнгэтэй.

Энэ үдэр тангариг үгэжэ, нүхэд болоходо, дэлгэрэнгы ажал хэхэдэ һайн. Холын харгыда гаралтагүй.

Үнэ абабал, үбшэн үлбэр дайралдаха. Бар, Туулай, Бишэн, Тахяа жэлтэндэ һайн, Үхэр, Луу, Хонин, Нохой жэлтэндэ муу.

Декабриин 27, гарагай 6, монгол литын 25. Улаан туулай, хиидэ һуудалтай, 4 ногоон мэнгэтэй.

Һуралсал хэхэдэ, эм бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада, хубарагай сан абахада, эрдэм шудалхада һайн. Энэ үдэр зөөхэдэ, таряа тарихада муу.

Үнэ абабал, нюдэнэй хараса муудаха. Хонин, Бишэн, Тахяа, Могой, Морин жэлтэндэ һайн. Бар, Туулай жэлтэндэ муу.

Декабриин 28, гарагай 7, монгол литын 26. Шара луу, галда һуудалтай, 3 хүхэ мэнгэтэй.

Тараг айрагай хүрэнгэ табихада, ута наһа утадхахада, буянта хэрэг эрхилхэдэ, эд зөөри ба мал худалдан абахада, гэрэй ажал хэхэдэ, холын харгыда гарахада һайн. Бусад хэрэг эрхилээгүй һаа дээрэ.

Үнэ абабал, зол жаргалтай ажаһуухат.

Үхэр, Бар, Туулай жэлтэндэ һайн, Хулгана, Гахай жэлтэндэ муу.

Декабриин 29, гарагай 1, монгол литын 27. Шара могой, газарта һуудалтай, 2 хара мэнгэтэй.

Дэлгэрэнгы хэрэг бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада, шэнэ тушаалда томилогдоходо, мори ургалхада, мал һургахада, эм бүтээхэдэ һайн.

Үнэ абабал, амгалан тэнүүн байдал ушарха. Луу жэлтэндэ һайн.

Энэ зурхай "Гандан" дуганда бэлдэгдэбэ.

Шажан мүргэл

АРБАН ЗҮГЭЙ ГУРБАН САГАЙ

БУРХАДҺАА АБАРАЛ ЗҮБШӨӨЛ АСУУЯ!

Үйлын үри... Хүн гээшэ олон ондоо түрэл урилжа ябахадаа, һайншье, муушье үйлэ үйлэдэдэг гэжэ мэдээжэ. Аяараа ниидэжэ ябаһан аляаһашье алажархёо һаа, тэрэнь үйлын муу үри боложо, хүнэй хуби заяанай «хобто» соо шэнгэдэг юм гэхэ. «Үйлын үри гээшэ һүүдэр шэнги, түрэлһөө түрэлдэ дахалдажа ябадаг юм », - гэжэ Бурхан багшын номноһые Намхай Норбу римбүүшэ һануулдаг юм. Үйлын үри гээшые манай зарим буряадуд ухамайлжа ойлгодоггүй шэнги агша. Ород хэлэндэ «ульгам» болошоһон мүнөөнэй буряадуд карма гэжэ үгэ, тэрэнэй удхые мэдэхэ, үгышье һаа, дуулаһан байха.

Карма гээшэ ланза (санскрит) үгэ юм. Энэ үгые «Краткий научно-атеистический словарь» соо (Изд-во «Наука», Москва, 1964) эрдэмтэ В.И.Кочнев иимээр тайлбарилһан байна:

«Карма (санскр. - действие, возмездие) в брахманизме, буддизме и индуизме - мистическая сила или закон, согласно которому все поступки человека вызывают соответствующие последствия для жизни его души, переселяющейся после его смерти, если он был «праведным», в тело более «благородного» человека, а если он был «грешником» - в тело животного или насекомого. По учению о Карме, за наиболее праведную жизнь наибольший праведник достигает мокши, то есть спасения, освобождения - такого состояния, когда его душа освобождается от цикла рождений и смертей и сливается со «всеобщей душой», богом, а по учению буддизма - переходит в нирвану».

Бурхан шажаниие буруушаадаг байһан хүйхэр хатуу атеис үе сагта дурдагдааша словариин хэблэгдэһэншье һаа, яһала зүйтэй тайлбари үгтэнхэй байна гэжэ тэмдэглэе. Зүгөөр дээдэ гү, али доодо түрэлэй гэжэ хүниие Бурхан багша илгадаггүй байһан юм. Хүнэй түрэл оложо хүн боложо түрэхэ гээшэмнай эрдэни шухаг зүйл гэжэ буддизмын сурталые номногшо багшанар айладхадаг шуу.

1981 ондо Москвада «Советская энциклопедия» хэблэлээр гараһан «Советский энциклопедический словарь» үйлын үри гэхэ гү, али карма гээшые иигэжэ тайлбарилһан байна: «Карма (санскр. – "деяние» - одно из основных понятий индийской религии (индуизма, буддизма, джайнизма) и философии, дополняющее понятие сансары. В широком смысле – общая сумма совершенных всяким живым существом поступков и их последствий, определяющая характер его нового рождения, перевоплощения. В узком смысле – влияние совершенных действий на характер настоящего и последующего существования».

Урда наһандаа ямар үйлэ үйлэдэжэ ябаһанаа мэдэхэ гээ һаа, энэ наһанайнгаа ябадалые хаража, шэнжэлжэ үзэгты гэжэ үндэр түрэлтэ багшанар Бурхан багшын зарлигые һануулдаг байна.

Иигээд ерэхэдээ, үйлын үри гэхэ гү, али карма гээшэмнай хүн боложо түрэһэн ХҮН бүхэнэй үйлэ ябадалай хойшолон болоно. Ямаршье хүн бүхэли наһан соогоо юушье хэнгүй, өөдөө хараад хэбтэжэ үнгэргэдэг бэшэ, өөрын ажабайдалтай, ямаршьеб ажал хэдэг, элдэб ябадал гаргадаг, юушьеб хэлэдэг, хөөрэдэг, юуншьеб тухай һанадаг, бодомжолдог гээшэ ааб даа. Тиимэ болохолоороо, хүн гээшэмнай (хэн бү гэе) юун гээшэб? Зүб. Хүн гээшэ юун гээшэб гэжэ Буддын сурталай томо багшанар өөһэд өөһэдынгөө шэнэ шабинарһаа асуудаг. Теэд энэ асуудалдань шаби бүхэн зүбөөр харюусажа шададаггүй! Юундэ? Юундэб гэхэдэ, шабинарынь айхабтар гүн гүнзэгы удхатай, олон табан үгэтэй, философско харюу бэдэржэ зобоно. Тиигэн гэһээнь, үсөөхэн үгэтэй, һанаад үзэхэдэ, тон бэлэхэн харюу үгтэхэ ёһотой байха. Хүн гээшэ юрэнхыдөө БЭЕ, ХЭЛЭН, СЭДЬХЭЛ гурбанһаа бүридэдэг.

Имагтал эдэл гурбанайнгаа ашаар гэхэ юм гү, али эдэл гурбаараа хүн алибаа үйлэ эрхилнэ. Имагтал бэе, хэлэн, сэдьхэл гурбаараа арбан сагаан буян гү, али арбан хара нүгэл үйлэдэжэ болодог.

Буяниие халта орхёод, нүгэл тухай ярилдая даа. Хүн бэеэрээ гурбан нүгэл, ама хэлээрээ дүрбэн нүгэл, сэдьхэлээрээ гурбан нүгэл хэдэг. Хамта арбан хара нүгэл болоно.

Бэеын гурбан нүгэлые тоолобол, иимэ гэдэг:

1) амитанай ами наһа таһалха, али нэгэ хүниие сохихо, наншаха;

2) хүнэй юумые хулууха, буляаха;

3) муу муухай ябадал гэхэ гү, али хурисалай ябадал гаргаха.

Жэшээнь, һамгатай (үбгэтэй) байгаад, ондоо хүнэй һамгантай (үбгэнтэй) холбоорилдохо, үгышье һаа, гажа буруу ябадал үүсхэхэ (гомосексуализм).

Хэлэнэй дүрбэн нүгэлые нэрлэбэл, иимэ:

1) худалаар хэлэхэ; 2) хүниие хардаха; 3) үгэ нэхэжэ, хүниие элдэб эсынхеэр хараха, доромжолхо; 4) ямаршье зорилгогүйгөөр хоб хошо зугаалха.

Сэдьхэлэй гурбан нүгэл иимэрхүү: 1) муу һанаа һанаха, атаархаха, муу хүсэл хүсэхэ; 2) мэхэ гохо гаргаха; 3) бурханай сурталые буруушааха, зорюута буруу болгожо хөөрэхэ.

Арбан хара нүгэл, арбан сагаан буян тухай Буддын сурталые номнодог олон багшанарай номууд соо уншажа болохо юм.

Гэрһээ холо ошонгүй, арбан хара нүгэлые тодорхойлонгоо, эсэгэ, эхэ тухайда бодомжолоё. Өөрөө өөрыгөө шэрүүнээр сүүдлэн, тон наряар бодожо үзэе. Эхынгээ гү, али эсэгынгээ үтэлжэ, үлгэ һалга болоходо, үдэр бүри гурбан зөөлэниие тэдээндээ үзүүлжэ байгааб гэжэ хэмнай баталха аргатай байхаб? Хай даа!...

Нохойн эдихэгүй, абаха танаггүй муухай үгэнүүдые, бэлин шэбшэг дурдан байжа, эсэгээ гү, али эхээ хараадаг ушар үхибүүдэйнь, илангаяа хүбүүдэйнь зүгһөө хаа-яахан үзэгдэдэг. Энэ хадаа хэлээрээ хэһэн аргагүй муухай нүгэл мүн. Зарим хүйхэршүүл архиин һогтуугаар эхэ эсэгээ дайража, сохижо байха жэшээтэй. Энэ гээшэ тон зэбүүрхэмэ ябадал болоно. Энэмнай бэеэрээ хэһэн угаа хүндэ нүгэл. Гурбадахидуул, энээнһээ дутуугүй хатуу ааша гаргажа болодог. Эхынгээ гү, али эсэгынгээ али нэгэ үхибүүндээ һургаал болгон, гэмтэй байбалнь, зэмэрхэһэнэйнь, гэмэрһэнэйнь түлөө бүтүү дураа гутажа: «Яаһан хашартай үбгэн агшаб (шабганса агшаб), залхуутай, түргэн хосоржо үгы боложо зайлаһайш» гэжэ һанахашуул байжа магад. Энэ хадаа сэдьхэлээрээ үйлэдэдэг хатуу хара нүгэл ха юм даа.

Иигэжэ эхэ, эсэгээ харшалагшад, хараажа, зодожо, хоолынь илгажа байһан хүйхэршүүл нэгэн доро арбан хара нүгэлдэ хабаатай ябадал гаргажа, үйлын үриин урьхада дахиндахин орёолдоно. Иигэжэ хүн түрэһэн наһаяа, һүнэһэеэ яаха аргагүйгөөр бузарлана. Энэ ехэ нүгэлэйнгөө хойшолониие мүнөө гү, али хойто наһандаа тэдэ эдлэхэ жэшээтэй.

Цырендулма ДОНДОГОЙ.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

Буряад Үнэн

Учредители:
Глава Республики Бурятия,
Народный Хурал Республики Бурятия,
Правительство Республики Бурятия

Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ

Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА

ТЕЛЕФОНЫ:

21-54-54 - приемная
21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия"
21-68-08 - редактор
21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь
21-67-81 - выпускающий отдел
21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций
21-63-86 -отдел социально-политических проблем
21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон"
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания
21-62-62 - реклама
21-50-52 - отдел распространения

АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».

Подписной индекс 50901
Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия
Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г.
www.burunen.ru
e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн».
Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография».
Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13.
Подписана в печать 18.12. 2013 в 17.00 - по графику; 18.12.2013 г. в 17.00 - фактически.
Объем 6 п.л. Заказ №2764. Тираж - 4000 экз.

Цена свободная.

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются.
Автор несет ответственность за представленные материалы.
За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.

* Материалы на платной основе.
ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж),
Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

Жигжит БАЯСХАЛАНОВ БУРЯАД ОРОНОО СУУРХУУЛНА

Декабриин эхеэр Москва хотодо буу зэмсэг бүтээдэг уран дархашадай "Арсенал" гэжэ мүрысөөндэ буряад дарханай бүтээл үндэр сэгнэлтэ абажа, түрүү һуури эзэлбэ. "Гал-үһан" гэжэ нэрэтэй үзэсхэлэнтэ гоё хутагые гүрэнэй алдар солото уран дархашуулай бүтээлнүүд соohоо эгээл эрхим, эгээн сэнтэй, уран һайханаар дархалагдаһан гэжэ тоологдобо.

УРАН ХҮН УГҺАА ТАБИСУУРТАЙ

ЖИГЖИТ Баясхаланов Забайкалиин хизаарай Дульдаргын аймагай Зүдхэли нютаһаа гарбалтай юм. Эхэ эсэгэнь, Сэндэмэ Нордоповна Баир Батожаргалович хоёр, бүри залуудаа Алхана нютаг мэргэжэлээрээ хүдэлхөө ошоо һэн. Агууехэ Алхана хадын бооридо абынгаа нэрэ обогыень алдаршуулха гурбадахи хүбүүниинь мүндэлһэн юм. Һургуулида орожо, шадаха соогоо шаби болоод байтарнь, гэртэхиниинь Агынгаа аймагай түб руу дүтэ болохомнай гэжэ, Ага тосхоной ойрохон оршоhон Амидхааша һуурин зөөгөө бэлэй. Амидхааша- бурханай газар гэлсэдэг. Агын буряадуудай амин һүлдыень үргэһэн Агын дасаниие тойрон, тэрэ нютаг бии болоhон, харин тэндэхи хүнүүд түрэхэһөө бурханһаа адистайбди гэжэ омогорходог юм.

Угһаа угта, шуһанһаа шуһанда гэлсэгшэ. Хүнэй абари занһаа эхилээд, маяг түхэл, һай муунь, бэлиг шадабаринь хуу бултадаа угаараа дамжан ерэдэг. Илангаяа уран зураашан, дархашан хүнүүдэй талаан бэлиг элинсэгүүдһээ дамжаад, үри һадаһадтаа буудаг ха юм. Жигжидэй эсэгэ Баир Батожаргалович уран гартай, ямаршье юумэ бүтээжэ, дархалжа шадаха аргатай, мүнгөөршье, модо шулуугаршье гоё бүтээл урлаха аргатай хүн юм. Тэрэнэй нарин гарай талаан хүбүүндэнь хүрэхэһөө гадна, Баир Батожаргалович үхибүүнэй багаһаа юумэ урлан бүтээхэдэнь ходо дэмжэжэ, туһалжа, зүб ухаа заадаг һэн. Баир Батодоржиевич удаан саг соо һургуулида ажалай хэшээлэй багшаар, олониитын мэдээсэлдэ сэтгүүлшэнээршье хүдэлһэн юм. 90-ээд онуудай хүлгөөтэй сагай ерэхэдэ, "Шэмэг" гэжэ кооператив эмхидхэжэ, уран дарханай, зэбсэгэй, гэр бараанай зүйлнүүдые бүтээжэ захалаа. Дарханай ямаршье зэбсэг гэртэнь элбэг байдаг һэн. Тиимэһээ Жигжит бүри бага наһанһаа абаяа һажаажа, дархалжа эхилээ. "Хүбүүмни һургуулиин байхадаа, эхэнэрэй гоёолто мельхиороор дархалжа, 150 солхообоор худалдажа, түрүүшын мүнгэ олоhон юм, харин бүри жааханда гуулин проволокоор бэһэлигүүдые дархалжа, дүү болон хүршэ басагадаа урмашуулдаг һэн", - гэжэ уран дархашанай эсэгэ энеэбхилээ бэлэй.

ДАРХАШУУЛЫЕ ДАЛИЖУУЛХА ҺУРГУУЛИ ХЭРЭГТЭЙ

БҮХЭЛИ үдэрөө эсэнгүй урладаг хүбүүгээ эсэгэнь тусхайта мэргэжэлдэ һургаха гэжэ хото руу эльгээгээ һэн. Юһэдэхи классай һүүлээр тэрэ Улаан-Үдэ хотын 24-дэхи гимназида ороо һэн. Буряад ороной суутай мүнгэн дархашуулые һургажа, дарханай шэдитэ хүсэ үгэһэн, дали ургуулһан бэлиг талаантай бэрхэ багшанар Жигжидые һургаа. Тэрэ үедэ Исток һууринда дархашуулай мастерской хүдэлдэг байһан. Дархашан мэргэжэлээ мүлижэ, залуу хүбүүн бүхэли үдэрөө тэндэ үнгэргэдэг һэн. Наһанайнгаа дардам харгыда золгоhон, урлалда һургаһан буряад уран дархашуулаа Жигжит ходо һанажа, үндэртэ үргэжэ ябадаг. Нютаг дээрээ үлөөшье һаа, баһал бэрхэ, суутай дархашан болоод ябаха һэн. Теэд залуу хүбүүн эрмэлзэл ехэтэй, бүрил саашаа һураха, мэргэжэлээ, уран дархашанайнгаа шадабари бүри үндэртэ гаргаха зорилготой һэн. Тиимэһээ наһанайнгаа шухала шиидхэбэри абажа, 2004 ондо Санкт-Петербург ошоо. "Межов" гэһэн мастерской-студида ажалда орожо, найман жэлэй туршада һэтэ хүдэлөө. Тэрэ студи гүрэн соо ехэ суутай юм. Һаин шанартай, бэлэг болгон бариха хутага болон һэлмэ гэхэ мэтэ эрэ хүнэй зэбсэгүүдые бүтээдэг мастерскойдо суутай, бэлиг талаантай дархашуул хүдэлдэг юм. Тэдэнэрэй шаби боложо ороод, һүүлшын жэлнүүдтэ ахалагша мастер болотороо мэргэжэлээрээ ургаа. Жигжит Бальжинимаев Европын урлалай түрүү технологи ажалдаа хэрэглэхэ шухала гэжэ тэмдэглэнэ. Сагай урасхалһаа гээгдэнгүй, урагшаал алхаха ёһотой. Уран дархашан саашаа урагшатай ажаллахын түлөө эрдэм мэдэсэеэ дээшэлүүлхэ хэрэгтэй. Залуу дархашан сүлөөтэй сагтаа музейнүүдээр ябажа, суутай уран һайхан урлалнуудтай танилсадаг, мэргэжэлээ дээшэлүүлхэ гэжэ хододоо шэнэ юумээр һонирхожо, үзэжэ, шэнжэлжэ байдаг юм. Бүхы дэлхэйн арадуудай зэбсэгые ойлгодог, янза, илгааень мэдэдэг юм. Иимэ ажалда гайтай ехэ тэсэбэри хэрэгтэй, ажалаа хахадтань хаяха бэшэ, хэды хүндэшье һаань, дүүргэжэл шадаха тэнюун абари зан, тэсэбэри шухала. Уран һайханаар зурахын хажуугаар зүб тооложо, саашанхи алхамаа хаража шадаха хэрэгтэй.

ЖЭНХЭНИ БУРЯАД ЗЭБСЭГ СУУРХУУЛАА

ХЭДЫ ехэ һайнаар, олзотой, урматай "Межов" мастерскойдо хүдэлжэ байбашье, өөрын лэ ажал ябуулха нанаан Жигжидтэ ходоодоо байһан юм. Өөрын дарханай гэртэй болохо, түрэл арадайнгаа жэнхэни зэбсэг дархалжа, өөрынгөө һанаһан хэрэг бүтээхэ хүсэлөө Агада үнгэрһэн "Алтарганын" һүүлээр бэелүүлжэ шадаа. 2012 ондо Бүгэдэ буряадай һайндэр Агада үнгэрөө гэжэ мэдээжэ. Тэндэ уран дархашан хабаадажа, үзэсхэлэнтэ һайхан хутагануудые олондо харуулжа, фестивалиин "Мүнгэн хун шубуун" гэһэн Гран-придэ хүртөө һэн. Тэрэ бүтээл эрэ эхэнэр хоёрой эхин һүлдэ харуулһан. Мүнгөөр, сапфир болон үнэтэй сэнтэй ногоон, шара, хүхэ шулуунуудаар гоёогдоhон юм. Нэгэ хутага бүтээхын түлөө гурба һара толгойгоо үргэхэ сүлөөгүй хүдэлһэн юм. «Алтарганын» удаа уран дархашан "Жигжит Баясхаланов" гэжэ өөрын мастерской байгуулаа. Мүнөө тэрэ мастерскойдо олон бэлигтэй уран зураашад, дархашуул хүдэлнэ. Шухала ажалайнгаа хажуугаар дархашан Тамуужанай академидэ заочноор һуража байна.

Жигжит Бальжинимаев арбан найматай байхадаа, "Хранитель " гэжэ түрүүшынгээ ехэ бүтээл - гарнитур хэһэн. Тэрэ ажалаа мүнөөшье болотор эгээн хүндэ, хүндэтэйшье ажалнуудай нэгэн гэжэ тоолодог. Тэрэ Чингисхааная дүрэ зурагдаһан хайрсагтай юм. Тэрэниие нээхэдэ, хуй соо хадагалаатай хутага, дээрэнь һэлмэтэй, һуртай, бүряад арадай хубсаһа үмдэнхэй сэрэгшэн байдаг. Хубсаһан дээрэхи намирга хуягынь ехэ наринаар баһал хэгдээтэй юм. Тэрэ бүтээл Агын тойрогой администраци худалдажа абаад, Сергей Мироновто бэлэглэһэн юм.

Мүнөө сагта уран дархашан хутагануудай хажуугаар ташуур, гааһа, һур гэхэ мэтэ буряад арадай жэнхэни бүтээлнүүдые урлана. Уран дархашанай эсэгэ Баир Батодоржиевич мүнөө суутай болоhон хүбүүндээ бүхы аргаараа туһалжа, харгыень заажа байдаг юм. Буряад арадай зэбсэгэй гоёолтонуудай үльгэртэ удха хөөрэжэ, миин зэбсэг бэшэ, үе бүринь гүнзэгы удхатай юм гэжэ ойлгуулжа байдаг. Жэшээнь, хутагануудай хажуугаар дархашан буряад ёһоор ташуур дархална. Ташуур хадаа миин ташахын зэмсэг бэшэ, харин баатарлиг, ёстой эрэ хүнэй һүлдэ тэмдэг болоно. Ташуур хүнэй муу һанаа, атаархал, жадха, хараал гэхэ мэтэ дайсанай хорото һанаанай хүсэ дарадаг удхатай. "Муу ёро харахан хүнэй урдаһаань али хойноhоонь гү ташуураар агаар ташажа, мууһаа зайладаг урданай арга бии," - гэжэ дархашанай эсэгэ хөөрөө һэн. Түрүүшынь ташуур энэ зундаа Москвада үнгэрһэн бүхэ барилдаанай мүрысөөндэ шухала шан болоо һэн. Буряад малгайн оройдо байдаг "дэнзэ" миин гоёолто бэшэ, харин тэнгэриин орой харуулна, толгойн оройhоо эхилжэ, хүниие хамгаалһан удхатай юм гэжэ баһал тэрэ хөөрөө бэлэй.

Буряад ороноо, түрэл арадайнгаа бэлиг, үзэсхэлэнтэ урлалые баруун зүгөөр суурхуулжа ябаһан залуу дархашан Жигжит Баясхалановта дэлхэй дээрэ ори гансахан "Буряад үнэн" сониной зүгһөө һайн һайханиие хүсэнэб.

Баира БАЛЬБУРОВА.